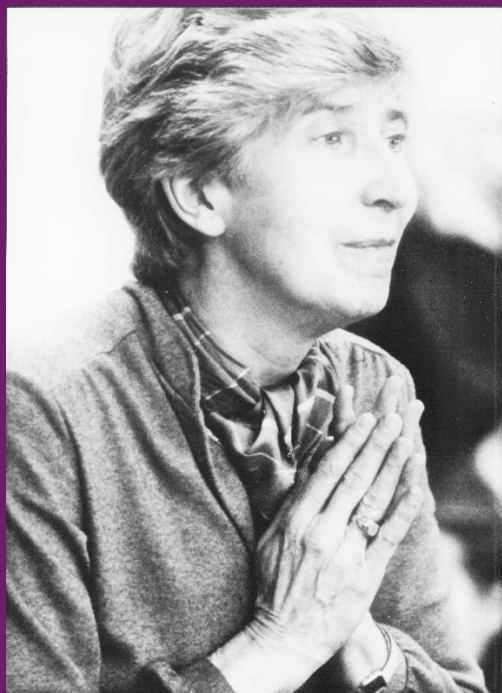

„Csupa arany,
fény, ragyogás”

*Emlékkönyv Kontra Györgyné
magyar- és latintanár tiszteletére*

„Csupa arany, fény, ragyogás”

Emlékkönyv

Kontra Györgyné magyar- és latintanár tiszteletére

„Csupa arany, fény, ragyogás”

Emlékkönyv
Kontra Györgyné magyar- és latintanár
tiszteletére

ELTE – MűMű
Budapest, 2023

Felelős kiadó: Hetényi Zsuzsa

Szerkesztette
Hetényi Zsuzsa és Kontra Miklós
Kontra Kata, Klára és Zsuzsa közreműködésével

*Kötetünket a 2022-ben kezdődött
pedagógus tiltakozás résztvevőinek ajánljuk*

Borítóterv és tördelés: Hetényi Zsuzsa

A borítón Cser István fotója „A tanítónő” sorozatból (1985).

Forrás: *Fotó*, 1985. szeptember, 386. o. Arcanum Digitális Tudománytár.

https://adt.arcanum.com/hu/view/Foto_1985/?pg=414&layout=s

© **Hetényi Zsuzsa és Kontra Miklós**

© **szervezők**

ISBN 978-963-489-575-6

József Attila

A hit boldogít

Belép a szép nő páholyába,
csupa arany, fény, ragyogás,
mosolygva bókol erre, arra –
a jobb körökben így szokás.

És a mosoly egy sugárkája
a karzatig fölérkezik,
és egy diák ott elfelejti,
hogy rongyos és hogy éhezik.

Tartalom

Spiró György: Kontráék	9
Kontra Miklós: Átívelő találkozó. <i>Szerkesztői előszó</i>	13
Kontra Györgyné rövid életrajza; interjúrészlet	15
I. <i>Tudomány</i>	
Földi András: Nemo bonus iurista nisi bonus Latinista? A jogtudomány és a latin nyelv összefüggéseire	21
Hetényi Zsuzsa: Szocreál a Horthy hídon	30
Pajkossy Gábor: „A’ külső akadémiákra mehetés tilalma”	37
Schubert András: Engels Frigyes, a tudománymetria dédapja	45
II. <i>Pedagógia</i>	
Füredi Zoltán: Kontra Györgyné és a tehetséggondozás	50
Gyürey Vera: Ilus	52
Camus egykori tanítójának levele az íróhoz (Poros András fordítása)	54
III. <i>Mese</i>	
Schubert András: Egyszer volt... mese a régi Rómából	58
IV. <i>Emlékezés, kortörténet</i>	
Békés Erzsébet: Ad riv’eundem...	63
Busztin György: Emlékezzünk egy római jellemre	69
Déri Zsuzsa: Iluskáról	72
Fodor Erika: Gondolatmorzsák dr. Kontra Györgynével, Ilus nénivel kapcsolatban	74

Hanák Gábor: Ilus néni –	
Totálisan szubjektív, kognitív asszonánc emlékezés	78
Hetényi Zsuzsa: Szeretetcseré	84
Jancsó Júlia: Ilus néni	92
Jancsó Radek Ágnes: Emlékezetes latinórák	95
Jerney Judit: In memoriam K. I.	98
Kálmán Zsófia: Emlékezés Ilonka nénire	100
Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor:	
Ilus néni és a teremtett lét harmóniája	107
Küllős Imola: Az EMBER-tanár	113
Poros András: Élmények, leckék, emlékek	121
Ránky Katalin: Kontra Ilus	123
Ungár Júlia: ...azért a sok-sok ajándékért	127
Veres András: Emlékeim Ilus néniről	130

V. *Levelek*

Ascher Tamás: Ilus néni mindent értő, cinkos derűje	134
Bor András: Igazi Tanító volt	136
Gegesy Ferenc: Nem erőszakkal, hanem türelemmel	136
Gryllus Vilmos: Néhány gondolat dr. Kontra Györgynéről	138
Kassay Krisztina: Kontra Ilus néni	139
Rosta András: Életre szóló útravalót adott nekem	140

FÉNYKÉPEK

Spiró György

Kontráék

1975 szeptemberétől váratlanul egy csomó nevet kellett megtanulnom: Keleti, Czikora, Vajdáné, Szigetiné, Némethy Kati, Kontra Ilus. Tanárok a Móriczban, ahová Klauber Mari, jövődő feleségem az egyetem elvégzése után magyar–orosz szakos tanárként került, és nem győzött mesélni róluk. Nem könnyű olyanok mondásait és tetteit megjegyezni, akiket az ember még nem látott. A nevek közül egyre inkább kitűnt az Ilus. Ilus ezt mondta, Ilus azt mondta, Ilus fantasztikus. Gyakran hospitált nála Mari a biológia–kémia szakos Czikora Ágival, akit elsőként ismertem meg közülük személyesen. Ilus ilyen zseniális órát tartott, Ilus olyan remek órát tartott.

Így ment ez egy éven át, amikor azt mondtam: hívjuk már meg az Ilust, hadd lássam én is. Addigra lett lakás, sőt lett végre villany, úgyhogy nem csak a legszűkebb baráti kört tudtuk vendégül látni. Ismertük a korabeli mondást, amely szerint két magyartanárról van Pesten, Kontra Ilus meg Eörsi Maya, a harmadik pedig Kovács Endre volt, aki módszertant is előadott az egyetemen, akkoriban halt meg.

Mari tétovázott. Mi lesz, ha nem fogadja el a meghívást. Mivel vendégeljük meg, ha elfogadja. Mondtam: süssön valamit. Mivel kéne kínálni, borral vagy sörrrel? Ilus elfogadta a meghívást, beleült a piros nagymamafotelbe, és teljesen mindegy volt, mivel kínáljuk, észre sem vette, mit evett és mit ivott; szemmel láthatólag jól érezte magát. Egészen úgy viselkedett, mint egy ember, és nem lehetett észrevenni, hogy húsz évvel idősebb nálam. Elfogódottság szemernyi sem volt benne, és bennünk is elmúlt. Akkoriban kezdtem sejteni, hogy a legnagyobb emberek a legnormálisabbak.

Néhány hónap múlva kitüntető meghívást kaptunk a Szalonba, Ilusék lakásába. Kontra Györgynek, Ilus férjének iróniája és szarkazmusa első látásra és hallásra lenyűgözött. Sok kitűnő szerző írt róla szépet és

pontosat a 2008-ban megjelent *Kontra György* című emlékkönyvben, többek közt a szerkesztő Franyó István, aki „az abszolút pedagógus” titulus adományozta neki, Szepes Erika pedig, az egykori középiskolás *Ignoramus – ignorabimus* címmel a kísérleti tanítási módszerét idézte fel.

A József utca nekem azt a két utcára néző három szobás, nagy konyhás, második emeleti lakást jelenti, ahol időnként húsz-huszonöt ember is összejött egy-egy nevezetes előadó beszámolója alkalmából, de még inkább a házigazdák kedvéért. Többnyire a József utcára néző másik szobát is össze kellett nyitni a sarokszobával, pedig az sem volt kicsi. Zsíroskenyér és körözöttes kenyér járta; nem kedvelem a teát, de ott én is megittam. Volt, akivel már korábban is barátkoztunk, mint Karátson Gábor, Vekerdy Tamás, Ascher Tamás. Ott voltak a Móriczban tanító kortársaink, Hetényi Zsuzsa és Mikó Edit, vele Margócsy István; néha Nádasdy Ádám. Volt, akit ott ismertünk meg, például Kövendi Dénest, meg Bíró Endrét, aki biokémikus létére Joyce *Finnegan's Wake*-jét fordította magyarra, főállásban a nagy festő, Gedő Ilka férje, és reneszánsz emberként mindent tudott, amit tudni érdemes; az egyetemen együtt dolgozott Kontra Györggyel, szenvedélyük volt a pedagógia. Láthattuk és hallhattuk a József utcában Vekerdi Lászlót, és magát Török Sándort, az antropológust, akinek *Gilikoti* című regényét gyerekkoromban kiváltképp szerettem, és akinek a *Csilicsala csodái* című sorozatát már 56 előtt közvetítette a Rádió.

A házigazdák Karácsony Sándor tanítványai voltak, műveit az ő hatásukra ekkor olvastam végig. Tartott előadást a görög matematikát illető felfedezéséről híres Szabó Árpád, Molnár Gyula szociológus is beszélt, és a maga csöndes, mindentudó módján Timár Árpád, egyik legkitűnőbb művészettörténészünk is adott elő néhányszor.

Kiderült, hogy Hamvas Béla, Tábor Béla és Fülep Lajos köre érintkezett Karácsony Sándor körével, persze amúgy is jelentős volt az ozmózis a magyar értelmiségi csoportok között. Ott volt Maurer Dóra, Gáyor Tibor, előadott Granasztói Szilvia, jelen volt Kálmán Zsófi, voltaképpen családtagnak számított Küllös Imola, és sorolhatnám azokat, akik abban az időben kezdték a pályát, vagy már éppen befutófélben voltak. Kollégák a negyvenes évekből, barátok az ötvenes évekből, baráttá lett tanítványok

a Móriczból és az egyetemről. Engedelmmükkel mi is vittünk egy-egy alkalomra barátokat. Ajánlásunk garancia volt rá, hogy az illetőknek ott a helyük. A körbe az immár felnőtt négy Kontra-gyerek barátai, majd társai is belekerültek. Poros Andrásnak külön megörültem, már szüleink jóban voltak.

Léteztek a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években szalonok és társaságok Budapesten, némelyikben megfordultunk egyszer vagy többször, ám úgy éreztem, hogy Kontráéknál volt a szellem a legfelszabaldultabb. Ilust nem láthattam tanítani, az egykori tanítványokat és hozzá hospitálni járó ifjú tanárokat irigyeltem. A szalonban visszafogottan, háziasszonyként viselkedett, előadást nem vállalt, csak hozzászólt szerényen néha.

Kontra György elő-előbukkant a szobájából, valahányszor egy-egy előadó érdekelte, néha pedig szűkebb körben is lehetett társalogni vele. Nem szeszélyből zárkózott be, hanem törekeny egészsége miatt. Nem jó, ha egy országos bajnoknak termett ifjú szívhajjal születik, és bármennyivel gyorsabban úszik is másoknál, óvatosan kell élnie az életét. Megreformálta az általános és középiskolai biológia-oktatást, mégsem adott elő nekünk a szalonban, hiába kértük. Nem azért látta vendégül az érdekes előadókat és hallgatókat, hogy ő tündököljön.

Sok mindenről esett szó e körben, pedagógiáról, pszichológiáról, távol-keleti filozófiáról, irodalomról, színházról, biológiáról, zenepedagógiáról, etnográfáról, nyelvészetről. Kiváló szakértők adtak elő, és óráig lehetett faggatni őket.

Másfél-két évtizedig volt a szalon eleven, a házigazdák nem öregedtek, lelkesedésük sem csökkent, csak a tanítványok nőttek fel észrevétlenül, és akadt, aki meg is halt. A rendszerváltás után elmúlt a szalonok szezonja. Rövid lejáratú illúziók születtek a megbízható, tartós, ihlető evilági depresszió helyén. Politikai szélsőségek felé sodródtak az addig sok mindenben egyetértők közül páran. A többség józan maradt és nem dőlt be semminek.

A kilencvenes évek elején eszembe jutott egy regényötlet Jézusról és a szektájáról. Tudtam, hogy Kontrának van egy sok nyelvű Biblia-cédulagyűjteménye. Azonnal fogadott, bevezetett a Víg utcára néző szentélyébe,

és megosztotta velem kincseit. Ironikus hanghordozása egy csapásra eltűnt, minden nagy témája közül talán ezt szerette a legjobban. Buzgón jegyzeteltem, és nekiláttam az alapvető források olvasásának. Többször is felmentem hozzá, kértem a tanácsait, nagyokat beszélgettünk. Amikor úgy éreztem, hogy a Bibliát elég jól megtanultam, és a vonatkozó irodalom is az enyém, elkezdtem püfölni az írógépet. Megvolt vagy harminc oldal, amikor megakadtam, nem tudtam továbblépni. Elolvastam, amit írtam, és elszörnyedtem, a mondatok szintjén volt süket az egész. A tehetség nem állandó, hullámszik, elül, és gyakori, hogy soha nem tér vissza.

Jó félév múlva jöttem rá, hogy talán mégsem a tehetségem hagyott el örökre, hanem az e témában mester Kontra György segítsége ellenére sem tudok eleget a szekta tevékenységének tágabb háttéréről. Megejtő az emberi létezésben, hogy akkor is látványos, szinte műszerrel mérhető zavarba kerül az elme, ha az egyén maga nem veszi észre és nem tudja az okát.

Nem volt elég a Biblia, nem volt elég a római történelem, nem volt elég a zsidó történelem, semmi sem volt elég. Nem sejtettem, hogy hátravan még a kutatásból 12 év. Kontra György megérte a regény megjelenését, Ilus már nem. Elöttem van a budakeszi rehabilitációs intézet, ahol látogattuk és reménykedtünk. Osztyáltársam, barátom, Vajda János műtötte, fél évvel meghosszabbítva az életét.

Gyakran eltűnődtem, milyen lehet két ilyen nagy ember gyerekének születni. Nem biztos, hogy egyértelműen boldog lennék. Talán elnyomva érezném magam, talán mellőzötteknek, talán irigykednék a hűségeseen, hála-lásan visszajáró kiváló és sikeres tanítványokra, akikkel akarva-nem akarva akkor is rivalizálnék, ha nem az ő szakmájukat választanám. Az sem lehet könnyű, ha két ennyire szuverén embernek kell megférnie egy csárdában. A szűkös anyagi körülmények, amelyek között leélték az életüket, az igazi terhekhez képest őket nem izgatták. Szembenéztek azzal, ami körülvette őket, és mosolyogtak, amikor csak lehetett. Kívül-belül elegánsak voltak. Két eltökélt, elhivatott, szenvedélyes, nagy tudású pedagógus.

Kiváltság és adomány, hogy ismerhettük őket.

Kontra Miklós

Átívelő találkozó

Szerkesztői előszó

2022 tavaszán húgaimmal (Kontra Kata, Klára és Zsuzsa) elhatároztuk, hogy összeállítunk egy könyvet édesanyánk, Kontra Györgyné Kozma Ilona (1926–1997) emlékére. Tervünkbe beavattuk Hetényi Zsuzsát is, aki édesanyánk barátja és kollégája is volt. Zsuzsa följajánlotta kiadói és szerkesztői segítségét, valamint a kötet megjelenését elektronikus formában az ELTE Műfordító Műhely sorozatában.

A kötet tervével édesanyám egykori gimnáziumi tanítványait kerestem föl, akiktől az alábbi három témakör bármelyikében kértem írásokat:

a) tudományos jellegű cikk, amely lehet idegen nyelven már megjelent írás magyar nyelvű változata is,

b) pedagógiai tárgyú írás,

c) kortörténeti vagy személyes, színes visszaemlékezés.

Több mint harminc emlékező írás érkezett be, de a fenti három témakörön kívül közlünk egy mesét is, és fél tucat rövidebb levelet is. Az emlékező írások szerzői három kivétellel Kontra Györgyné tanítványai voltak. Gyürey Vera és Hetényi Zsuzsa tanárkollégaként emlékezik, Spiró Györgyöt pedig, az egykori lakásszeminárium résztvevőjét felkértük, hogy írjon előszót.

A felkérést sokan fogadták örömmel, ám nem mindenki küldött végül írást. Akadtak, akik nem is jeleztek vissza, talán meg se kapták az emailt, ugyanakkor a lista bővült is egy-egy felkért szerző további javaslatával. Emlékkönyvünkbe írt bölcsész és tanár, jogász és orvos, matematikus és közgazdász, szociológus és diplomata, sőt zenész is.

Emlékkönyvünket a 2022 óta zajló pedagógusmegmozdulások résztvevőinek ajánljuk, de e gesztuson túlmenően jó szívvel javasoljuk olvasását minden pedagógusnak, mert értékes gondolatokat találhat

benne egy sikeres tanári pálya visszaigazolásáról. Elsősorban persze magyartanárok és latintanárok körében lelhet visszhangra. De szól ez a könyv a budapesti Móricz Zsigmond Gimnázium története iránt érdeklődő olvasónak, illetve az 1960-as–70-es–80-as évek iskolája, oktatása, három évtized kortörténete iránt érdeklődőknek.

Egykori diákokat osztálytalálkozók szoktak összehozni. Az „iskolatalálkozók” már jóval ritkábbak. Ebben a kötetben sokan ismerhetik egymást, de összegyűltek olyanok is, akik esetleg sosem találkoztak, sőt hírből sem ismerik egymást. Örülünk, hogy létre tudtunk hozni egy „Móriczos találkozózt”, egy évtizedeken, sőt kontinenseken átívelő emlékkönyvet.

A második emeleti sarokablakok
a József utcai házban

Kontra Györgyné rövid életrajza

Kontra Györgyné, lánynevén Kozma Ilona 1926. április 29-én született Budapesten, a háromszéki Zaboláról 1920-ban Budapestre menekült szülők gyermekeként. Édesapja dr. Kozma Balázs ügyvéd, édesanyja Szeremley Császár Margit tanítónő volt. Középiskolába a Veres Pálné Leánygimnáziumba járt, a gimnázium internátusában bentlakó volt. A gimnázium művelt tanárainak, humanista szellemének nagyon sokat köszönhetett, pályaválasztását is az ott kapott eszmék és példák befolyásolták elsősorban.

1944-ben a budapesti egyetem Bölcsészeti Karán magyar–latin szakra iratkozott be. Hallgatta Horváth Jánost, Szabó Árpádot és Szeremlényi Oszvaldot is. Tanárjelöltként Baránszky-Jób Lászlónál gyakorolt. 1950-ben kapott tanári diplomát. 1949-ben feleségül ment dr. Kontra Györgyhöz, házasságukból négy gyermek született: Miklós (1950), Kata (1952), Klára (1953) és Zsuzsa (1954).

Diploma után egy évig a Budapest, VI. kerületi Érsek utcai általános iskolában tanított, majd a Közoktatásügyi Kiadó (átszervezés után: Tankönyvkiadó) pedagógiai lektora lett. 1953 és 1959 között nem dolgozott. 1959-ben a Lorántffy utcai Diákkollégium nevelőtanára lett, majd 1961-ben magyar–latin szakos tanári kinevezést kapott a Móricz Zsigmond Gimnáziumba. A Móricz tanáraként hosszú éveket vezetőtanára volt az ELTE-nek. Nyugdíjasként 1989-től 1994-ig tanított az ELTE Trefort utcai gyakorlógimnáziumában, és latint tanított az ELTE jogi karán is.

Életének hetvenkettedik évében, 1997. szeptember 6-án hunyt el Budapesten.

1984-ben a Magyar Irodalomtörténeti Társaság a magyar irodalom oktatásában elért kimagasló eredményeiért Kontra Györgynének Toldy Ferenc emlékérmét adományozott. A kitüntetés indoklásában többek közt ez állt:

Kontra Györgyné a szó legjobb értelmében szenvedélyes, megújulni mindig képes, fáradhatatlan tanáregyéniség. E tulajdonsága nemcsak ismereteinek, tudásának szüntelen gyarapításában, hanem az életről, az iskoláról, az irodalomról való gondolkodásában is megnyilvánul. Az irodalom, a tanítás, az ifjúság iránt érzett felelősség, szeretet jellemzi. [...] ama kiveszőben levő szerencsés kevesek közé tartozik, aki még az ún. klasszikus műveltség birtokosa – másik szakja a latin –, de folyamatos önképzéssel, tudatosan teszi magát nyitottá az irodalom jelenségeinek, az irodalomtudomány új eredményeinek, felismeréseinek nemcsak a befogadására, hanem tanári munkájában való érvényesítésére is. [...] Az élet inkább rombolja, mintsem építi a személyiséget és ez alól a pedagóguspálya különösen nem kivétel, ha ez ellen nem védekezik az egyén. Kontra Györgyné kisugárzása azért is olyan erős, mert ő nem a leépülők, hanem az önmagát és másokat is belülről építők ritka csoportjába tartozik.

(*Irodalomtörténet*, 1985. LXVII. évf., 540–541.)

* * *

A Kutatótanárok Országos Szövetsége a Kontra-házaspár emlékére a család jóváhagyásával két díjat alapított:
a Dr. Kontra Györgyné Díjat humán szakos,
a Dr. Kontra György Díjat reál szakos tanárok számára.
Szponzoráció híján a díjak szünetelnek.

Reméljük, hogy akad még majd cég vagy magánember, aki fontosnak tartja, hogy az arra érdemes, lelkes, innovatív, a diákok iránt elkötelezett magas szaktudású tanárok munkáját e díjakkal elismerjék.

* * *

Egy 1985-ös rádióinterjú átiratából

R(iporter):

Ön pályáját, ha jól tudom, kollégiumi nevelőként kezdte, és 1961 óta tanít Budán, a Móricz Zsigmond Gimnáziumban magyar nyelvet és irodalmat, valamint latint. Soha nem gondolt arra, hogy hűtlen lesz a pályához? Hisz nem egy pedagógus hagyta ott a katedrát az anyagi és az erkölcsi megbecsülés hiánya miatt, a túlterhelés miatt, és még sorolhatnám.

K(ontra) Gy(örgyné):

Hát ez a gondolat soha nem merült fel bennem, és ha ennek a gyökereit keresem, akkor elsősorban az alma materemnek köszönhetem, mert én a Veres Pálné Gimnáziumba jártam, ami olyan élményt adott számomra, hogy minden nap úgy mentem haza az internátusba, hogy sokkal gazdagabbnak éreztem magam, kitágult a világ, a természet, az emberiség múltja és jelene, és ez olyan magasztos dolognak tűnt a szememben, a tanári hivatás, hogy már akkor elhatároztam, hogy ezért érdemes lenne élni, hogy gyerekeknek ilyen örömet adjak.

R: Egyébként honnan került a Veres Pálné Gimnáziumba? Budapesti születésű?

KGy: Én pesti születésű vagyok. Az édesanyám is már a Veres Pálnéba járt, és a mi családukban nagy presztízse volt a népoktatásnak. Nagypám Eötvös József titkára volt, mikor a népoktatási törvény született.

R: Édesapja mivel foglalkozott?

KGy: Édesapám ügyvéd volt. Szerette volna, hogy ügyvéd legyek, de... egyrészt mikor én beiratkoztam az egyetemre, 44-ben még lányok nemigen iratkozhattak be, másrészt akkor én már elszántam magam bölcsésznek és tanárnak, és... Nagy élményeim voltak a pesti egyetemen, mert Horváth Jánost hallgathattam a katedra szélén kucorogva, a Latin Tanszéken pedig olyan elsodró erejű, nagyszerű professzorom volt mint Szabó Árpád. A tanárjelölti pályafutásomban is igen szerencsés voltam, mert Baránszky-Jób Lászlónál gyakorolhattam...

R: Mondjuk el róla, hogy Ön előtt egy évvel őt tüntették ki Toldy Ferenc emlékéremmel; egy picikét más alkatú tanár ő, mert ő nem a tanári munkájáért kapta a Toldy Ferenc emlékérmét, hanem azért, mert ő műveli az irodalomtudományt.

KGy: Igen, a tudományos munkásságáért kapta. Hát a végső lökést és a legnagyobb hatást rám Karácsony Sándor gyakorolta. Tőle tanultam meg leginkább azt, hogy az az irodalomtanár feladata, hogy szerettesse meg az irodalmat. Ha érettségi találkozókön találkozom volt növendékeimmel, akkor mindig lelkesen mondják, hogy ők még most is tudják azokat a sorokat, amiket az iskolában tanultak, és most élvezik igazán, s most szédítik a világot azzal, hogy ők mennyit tudnak Adytól, Arany Jánostól, József Attilától, Radnótitól és mindenkitől. Ez számomra nagy öröm. Volt olyan tanítványom is, aki súlyos operáción esett keresztül, hónapokig kórházban volt, és azt mondta, hogy az segítette át, hogy száz Ady verset tanultunk meg az iskolában, és azokat mondogatta.

R: Az Ön hatására lett-e valaki irodalomtanár?

KGy: Irodalomtanárok lettek, latintanárok is éppúgy lettek, mint irodalomtanárok, bár azok kevesebben. Az is egy büszkeségem, hogy egy gyermek, akit beosztottak latint tanulni, annak az édesapja bejött az iskolába, és tiltakozott az ellen, hogy az ő gyereke latint tanuljon, ő inkább angolra szeretné taníttatni... De addig már az a gyerek az első latinórán ott volt, és azt mondta: „Apu, mégis itt maradok.”

R: Mivel fogta meg őt?

KGy: Ezt nem tudom. Számomra nagyon fontos az ókor és az európai klasszicitás, és a magyar kultúrába különösen szervesen épül bele a római kultúra és a latin kultúra... én ünnepnek éreztem, hogy ezeknek a gyerekeknek beszélhetek erről. Ez a fiatalember azóta a Jogi Kar Római Jog Tanszékén a latin egyik jeles tudósa.

R: Hogy hívják, megkérdezhetem?

KGy: Földi Andrásnak. Néha a tanítványaim olyasmire is rákényszerítettek, amire álomban se gondoltam, hogy képes leszek, például színi előadást akartak mindenképpen rendezni. Színészkedni szerettek volna, és én nem éreztem magamban se a tehetséget, se az erőt, se a kedvet, hogy színházat rendezzek. Mondtam nekik, hogy összesen annyit tudok ebben segíteni, hogy a szövegértelmezésben és a hangsúlyozásban talán el tudom őket igazítani. A gyerekek megkeresték az iskolánk egyik volt kitűnő tanítványát, Ascher Tamást, aki akkor már régen Kaposvárt volt rendező, és megkérték, hogy segítsen nekem, mert én olyan ügyetlen vagyok ebben a dologban, és Tamás nagy alázattal és nagy szeretettel, fél éven keresztül együtt rendezte velem, hát inkább ő rendezte Molière *Kényeskedőjét*. Aztán kedvet kaptunk hozzá és még megrendeztük Bornemisza *Magyar Elektráját* Móricz átírásában, azt már nem Ascher segítette, hanem baráti segítségként Spiró György.

R: A kitüntetés indoklásában az áll, hogy Ön a kiveszőben lévő szerencsés emberek közé tartozik, aki még az úgynevezett klasszikus műveltség birtokosa. Akkor amikor az élet rombolja az egyéniséget, Ön belülről építi önmagát.

KGy: Jaj, hát ez nagyon szépen hangzik ez a belülről építés; engem a magyar és a világ klasszikusai építenek, amennyit ebből, hosszú életem során keveset magamba tudtam építeni. Ifjúkoromnak egyik

legkedvesebb verse Nadányi Zoltán egyik kötetének, a *Bocsáss meg* címűnek első verse, amit talán el is mondok.

R: Parancsoljon.

KGy:

Az ágyból, délelőtt
fohászom az egekbe fölremeg:
Úristen, adj erőt,
hogy szeghessem kötelességemet.

Ne járjak, mint a pontos óragép
és mint a ló, mely ostorszóra lép.

Ne rakódjék rám, mint nyálkás pete,
vén csámcsogók nyálkás dicsérete.

Ha látom fent a Göncöl szekerét,
hét csillagát hadd szórom szertesztét.

Ne lássak én szekeret, rudat ott,
ne lássak számokat, csak csillagot.

Úristen, adj erőt, fent és alant
ne lássak számokat, csak számtalant.

Ne kettőt, hármat, melynek más örül,
a végtelent lássam magam körül.

Ne tudjam, melyik szám alatt lakom,
zörgessek minden ajtón, ablakon.

R: Tanárnő, gondol már a nyugdíjra?

KGy: Gondolok. Már én túlszolgálo vagyok. Már három éve túlszolgálo vagyok, most még egy harmadik gimnazista osztályom van, akiket szeretnék jövőre leérettségiztetni, akkor éppen hatvanéves leszek, gondolom, akkor elbúcsúzom a pályától.

I. Tudomány

Földi András

Nemo bonus iurista nisi bonus Latinista? A jogtudomány és a latin nyelv összefüggéseire

Örömmel fogadtam el a kedves és megtisztelő felkérést, hogy egykori tanítványként én is írjak tanulmányt dr. Kontra Györgyné tanárnő, ahogy mi anno (1971–1975) őszinte szeretettel és tisztelettel szólítottuk, és ahogy emlegetjük Őt azóta is, az idő múlásával korántsem csökkenő intellektuális és érzelmi ragaszkodással: *Ilus néni* emlékének szentelt kötetbe. 1971 szeptemberében, már az első latinórán megéreztem, hogy Ő lesz a legkedvesebb, egyszersmind legnagyobbra becsült tanárom, de azt nem sejthettem, hogy az Ilus néni által oly kedvesen, szellemesen és bőkezűen osztogatott szellemi muníció egész életpályámat meg fogja határozni, mégpedig a lehető legkedvezőbb irányban és kimenettel. Ilus néni csodálatos latinóráin nemcsak latinul tanultunk: sugárzó intellektusának és személyes varázsának hatására szinte hétről-hétre fokozódott bennem a római antikvitás iránti érdeklődés, amely végül – minden bölcs és jószándékú apai intenció ellenére – egy életre a római jog felé terelt.

Az alábbiakban a jogtudomány és a latin nyelv közötti összefüggésekről kívánok néhány olyan észrevételt tenni, amelyek reményeim szerint akár a jogász, akár a nem jogász olvasó számára érdekesek lehetnek.

Ha a római jogot (és a jogtörténetet) leválasztanánk a jogtudományról, és a történettudomány körébe utalnánk, akkor is el lehetne mondani, hogy kevés diszciplína kötődik olyan szorosan a latin nyelvhez, mint a jogtudomány. A jogtudomány eleve a rómaiak találmánya (*iurisprudentia*), ahogy a filozófia vagy a deduktív matematika a görögöké. De maga a jog fogalma (*ius*) is a római nép egyedi szellemi

alkotása. Más ókori civilizációkban nemcsak egy ilyen jelentésű főnév, de a vele jelölt fogalom is hiányzott, ahol pedig később ismeretessé vált, ott ez egyértelműen a római jog közvetlen vagy közvetett hatásának tulajdonítható. Másutt ugyanis a jogi normák nem különültek el világosan a vallási, illetve erkölcsi normáktól. A társadalmi normák hasonló differenciálatlansága jellemzi a mai keleti civilizációkat is a muzulmán világtól Indián és Kínán át Japánig, még akkor is, ha formálisan recipiálták a nyugati jogot.¹

A jog léte tehát a nyugati civilizáció római eredetű sajátosságai közé tartozik. Ehhez sokan hozzáteszik, hogy a Biblia, a görög filozófia és a római jog képezik az európai kultúra három meghatározó pillérét.²

A rómaiak a jogot a ma természetesnek számító absztrakciós, elméleti szinten nem definiálták, de különösebb anakronizmus nélkül azt mondhatjuk, hogy a *ius* szónak már a rómaiaknál kialakult a két alapvető modern jelentése. A *ius* mint „tárgyi jog” a rómaiak számára is az államhatalom által (is) védett társadalmi normákat jelentette, alanyi értelemben pedig azokat a cselekvési lehetőségeket, amelyekkel a jogalanyok a tárgyi jog szabályai szerint élhetnek. A *ius* fogalmának ezt a kettős természetét a rómaiaktól örököltük: a jog duplex fogalma (a *law* és a *right* fogalmát szigorúan külön kezelő angol nyelv kivételével) a legtöbb európai nyelvben tovább él. Ilyen a francia *droit*, a német *Recht*, az orosz *pravo*,³ és persze a mi – viszonylag újkeletű – „jog” szavunk is.

¹ Sacco, Rodolfo: *Antropologia giuridica* (Bologna: Mulino, 2007), 75–88.

² Balzarini, Marco: Európa és a római jog, *Acta Fac. Pol.-iur. Univ. Sc. Budapest.* 44 (2007), 190. Vö. Waelkens, Laurent: *Amne adverso. Roman legal heritage in European culture* (Leuven: LUP, 2015), 19. Ld. kritikailag Bernal, Martin: *Black Athena: The Afroasiatic roots of classical civilization*, I (Rutgers University Press: New Brunswick [N. J.], 1987) nyomán Monateri, Pier Giuseppe: Black Gaius: A quest for the multicultural origins of the “Western Legal Tradition”, *Hastings Law Journal* 51/3 (2000), 479–550.

³ A *ius* szót már a vulgáris latinban elkezdte kiszorítani a neolatin *droit*, *diritto*, *derecho* stb. szavak gyökerét képező (*di*)*rectum*, ld. Wieacker, Franz: *Römische Rechtsgeschichte*, I (München: Beck, 1988), 267, további szakirodalommal. Vö. Herman József: *Vulgáris latin. Az újlatin kialakulásának útja* (Budapest: Tinta, 2003), 79.

Nemcsak a jog fogalmának római eredete miatt mondhatjuk, hogy különlegesen szoros a kapcsolat a jogtudomány és a latin nyelv között. A római jog legértékesebb, túlnyomórészt latin, kis részben görög nyelvű forrásai a iustinianusi kodifikáció (Kr. u. 528–534) révén fennmaradtak. A három iustinianusi törvénykönyv közül bizonyos értelemben az *Institutiones seu Elementa* c. mű, ez a voltaképpen a kezdőket a jogtudományba bevezető tankönyv gyakorolta az utókorra a legnagyobb hatást, főleg azért, mert (a koraújkorig Európa minden valamire való egyetemén kötelező latin memoriterként oktatott) latin nyelvű tankönyvként ez a mű „formattálta” a múltban számtalan európai jogásznemzedék gondolkodását. Más szempontból nézve Iustinianus monumentális *Digesta seu Pandectae* c. törvénykönyve (egyszersmind tankönyve), a régi római jogtudósok műveiből vett idézetekből (töredékekből) tematikusan összeállított gyűjtemény (*digest!*) gyakorolta a legnagyobb hatást a jog és a jogtudomány középkori és újkori fejlődésére. A harmadik törvénykönyv, a császári rendeleteket magában foglaló *Codex Iustinianus* címének tulajdonítható, hogy a törvénykönyveket a mai napig kódexnek (is) szoktuk nevezni.

Az európai jogtudomány éppen annak köszönhetően alakult ki, hogy a születőben levő bolognai egyetemen az 1080-as években elkezdték (latinul) oktatni a Nyugat-Európában akkoriban fölfedezett iustinianusi törvénykönyveket. A jogtudomány művelése ezt követően évszázadokig egyet jelentett a iustinianusi törvénykönyvek – a XVI. században kialakult összefoglaló elnevezéssel: a *Corpus iuris civilis* – latin szövegének tanulmányozásával, és sok helyen egészen a XIX. századig a *Corpus iuris civilis* maradt a jogtudomány legfontosabb forrása, hiszen Európa országainak többségében a nagy kodifikációkig (így pl. Franciaországban a *Code civil* 1804-ben történt hatályba lépéséig) a iustinianusi római jog hatályos jogként tovább élt.

A XIX. század előtti jogtudománynak nemcsak a legfőbb forrása, a *Corpus iuris civilis* volt latin nyelvű, de a középkori és a koraújkori jogirodalom is túlnyomórészt a források nyelvén, tehát latinul szólalt meg. A nemzeti nyelvek használata a jogtudományban (is) csak lassan

tört utat magának, a latin drámai visszaszorulása pedig csak a XIX. század első felében következett be.

A fentiek alapján a laikus is el tudja képzelni, hogy a római jog a maga latin terminológiájával – beleértve az ún. regulákat – milyen nagy hatást gyakorolt és gyakorol ma is nemcsak a jogtudomány, de az egész jogász szakma fejlődésére is. A jogászok nagy többsége ma már sajnos nem tud ugyan latinul, ezért a római jog forrásait legfeljebb fordítások révén tudja olvasni, a latin terminológiát azonban minden jogász, ha méltó erre a névre, ma is érti, és sokan szívesen használják is.

A jelen írás címében szereplő latin nyelvű kérdés arról szól, vajon egy jó jogásznak kell-e jól tudnia latinul ma is?⁴ A középkorban a jogászok latintudása annyira természetes volt, hogy ezt a kérdést föl sem tették. A humanistákat azonban már foglalkoztatta az a kérdés, hogy a középkori jogtudósok mennyire tudtak latinul. A humanisták többsége lesújtóan vélekedett a hajdani glosszátorok és kommentátorok latintudásáról. A klasszika-filológusként maradandót alkotó Lorenzo Valla már a XV. században bírálta műveinek rossz latinsága miatt a legnagyobb kommentátort, Bartolust.⁵ Még lesújtóbb volt a véleménye a középkori jogtudósokról a nagy francia humanista jogtudós, Cuiaciusnak (Jacques Cujas) a XVI. században.⁶ Humanista kortársaihoz hasonlóan Cuiacius is azt vallotta, hogy az antik irodalom magas

⁴ A címbeli latin kérdőmondat egy középkori szállóige („nemo [bonus] iurista nisi Bartolista”) *ad hoc* parafrázisa. A középkori mondás szerint csak az lehet (jó) jogász, aki Bartolus követője. A pisai egyetem professzoraként Bartolus (Bartolo da Sassoferato) alapította meg 1340 körül a hamarosan Európa szerte nagy és tartós hatást gyakorolt kommentátoriskolát, amely a iustinianusi törvénykönyvekért megszállottan rajongó bolognai glosszátoriskola egyoldalúságát meghaladva gyakorlatias sokoldalúságával és nyitottságával tűnt ki. Hamza Gábor: *Az európai magánjog fejlődése a kezdetektől a XX. század végéig* (Budapest: Novissima, 2022), 71.

⁵ Stein, Peter: *A római jog Európa történetében* (Budapest: Osiris, 2005), 99.

⁶ Cuiacius a leghíresebb bolognai glosszátor, Accursiust olykor butának (*stultus*) nevezte, megállapításait pedig nevetségesnek (*ridiculus*), ld. Prévost, Xavier: *Reassessing the influence of medieval jurisprudence on Jacques Cujas's method*, in: du Plessis, Paul & Cairns, John (ed.): *Reassessing Legal Humanism and its Claims*, (Edinburgh: EUP, 2016), 88–107, aki egyébként az elterjedt sztereotípiákhoz képest Cuiacius árnyaltabb értékelését szorgalmazza.

szintű ismerete nélkül nem lehetséges a *Corpus iuris civilis* helyes értelmezése, és ezért a középkori jogtudósok művei nemcsak „latinnyelvileg”, hanem szakmailag is értéktelenek. Hasonló humanista gőg tükröződik Rabelais *Pantagruel* című regényében⁷ éppúgy, mint pl. Budaeus (Guillaume Budé) vagy Zasius (Ulrich Zäsi) jogtudományi műveiben.⁸ Még a XIX. században is úgy vélte a neves amerikai jogtudós, Joseph Story, a Harvard Egyetem professzora, egyszersmind az Egyesült Államok Legfelsőbb Bíróságának bíróját, hogy a jó jogásszá válás előfeltételei közé tartozik az ógörög és a latin nyelv és irodalom magas szintű ismerete is.⁹

Sokáig erősen túlzónak tartottam ezt a nézetet. Ahogy azonban egyre több tapasztalatot szereztem arról, hogy a latintudás mennyire segíti akár az elméleti, akár a gyakorló jogász munkáját, hiánya pedig mennyit ronthat a jogászai munka szakmai minőségén, egyre kevésbé érzem abszurdnak Joseph Storynak a francia humanistákra visszamenő vélekedését.

A magyarra általában „jóhíszeműség”-ként fordított *bona fides* kifejezés az ókori római jog egyik legalapvetőbb fogalma volt, amely a modern jogrendszerekben is tovább él. A latin *fides* szó alapvető jelentése ’szótartás, korrektség, tisztesség’. E szó ’hit’ jelentése csak a császárkorban alakult ki.

A ’hit’ jelentés a későbbi korokban – *nota bene*, a latintudás meggyengülése miatt, közelebből a *fides* szó alapjelentésének viszonylagos elhomályosulása miatt – indokolatlan mértékben előtérbe került, és ezáltal súlyos félreértések forrásává vált. Az újkori jogtudósok egy része ugyanis a *bona fides*nek olyan esetekben is szubjektív jelentést tulajdonított (’jóhíszem’: pl. megveszek egy lovat vagy autót abban a téves feltevésben, hogy az eladó volt a tulajdonos), amikor a *bona fides* a helyesen értelmezett római jogi tradíció szerint objektív értelemben szerepel mint tisztesség, korrektség vagy akár észszerűség

⁷ Rabelais, François: *Pantagruel*, ford. Gulyás Adrienn (Budapest: Osiris, 2010), 42.

⁸ Stein: *A római jog*, 100.

⁹ Coquillette, Daniel: “Mourning Venice and Genoa”: Joseph Story, legal education and the ‘lex mercatoria’, in: Piergiovanni, Vito (ed.): *From ‘lex mercatoria’ to Commercial Law* (Berlin: Duncker & Humblot, 2005), 25.

(erre nézve a kurrens magyar szakkifejezés a „jóhiszeműség és tisztesség” *hendiadyoin*). Így pl. a mai szerződési jogban – mint már a rómaiaknál is az ún. *bonae fidei contractus*ok körében – általában kevésbé releváns a szerződő felek szubjektív jóhiszeme, mert objektív alapon vannak tisztességes, korrekt együttműködésre kötelezve. Egy híres római jogi példa szerint az eladó az objektív *bona fides* alapján nem öntheti ki a vevő által határidőn belül át nem vett bort, mert köteles úgy eljárni, hogy a vevőt minél kevesebb kár érje.¹⁰

Még a német jogtudományban is csak a XIX. század végén szilárdult meg az a terminológiai disztinkció, amely szerint az objektív *bona fides* németül *Treu und Glauben*, a szubjektív *bona fides* pedig *guter Glaube*.¹¹ A franciáknál a differenciálatlan *bonne foi* fogalmi tisztázására csak az elmúlt évtizedekben került sor.¹² Olaszországban ugyan létezik terminus technicus az objektív *bona fides* megjelölésére („correttezza e buona fede”), de azt nem használják következetesen. A 93/13. EGK irányelv átültetése során az olasz Polgári törvénykönyv, a *Codice civile* 1469bis cikkelyének szövegébe a szubjektív jóhiszeműséget jelentő „buona fede” kifejezés került be, holott az adott helyen az objektív jóhiszeműségre utaló „correttezza e buona fede” terminus technicust kellett volna használni. Az olasz szakirodalom erre a hibára szinte azonnal rámutatott, de a korrekcióra azóta sem került sor.¹³ Ehhez képest örvendetes, hogy a magyar Ptk.-ba 1997-ben bekeült hasonló terminológiai hibát egy 2006-os törvénymódosítás korrigálta.¹⁴

¹⁰ Földi András: Újabb észrevételek a bona fides dualizmusának kérdéséről, *Acta Fac. Pol.-iur. Univ. Budapest.* 44 (2007), 123–143.

¹¹ Uó: Monizmus, dualizmus vagy pluralizmus? Összehasonlító-történeti elmékedések a bona fidesről, *Állam- és Jogtudomány* 54/3-4 (2013), 28.

¹² A *bonne foi* fogalmának tisztázására való törekvés friss jele az új belga polgári törvénykönyv 2023. január 1-jén hatályba lépett I. könyvének 1.9. cikkében a „bonne foi subjective” (flamandul „subjectieve goede trouw”) kifejezés.

¹³ Benacchio, Giannantonio: *Az Európai Közösség magánjoga* (Budapest: Osiris, 2003), 218.

¹⁴ A 2006: III. tv. 5. § (2) bek. beszúrta a Ptk. 209/B. § szövegében a „jóhiszeműség” szó után az „és tisztesség” szavakat.

A latin nyelv alapos ismerete közéleti kérdések jobb megértését is szolgálhatja. Az ókorban leginkább ’állapot’, és nem ’állam’ jelentésben ismert latin *status* főnév magyarítása nyomán a XIX. században keletkezett,¹⁵ erősen elvont „állam” szavunk kicsit elhomályosítja azt a tényt, hogy az állam nem pusztán az államszervezetet, hanem tágabb értelemben véve az egész népet jelenti.

Ehhez képest a római állam hivatalos neve, a *populus Romanus* (később *Senatus populusque Romanus*) nyilvánvalóvá tette, hogy az állami főtisztviselők, a *magistratus populi Romani* a római nép magistratusai, a *provinciae populi Romani* pedig a római nép tartományai voltak.¹⁶

Az ókori latinban az állam elvontabb megjelölése *res publica*, vagyis a nép ügye (*res populi*), köz(ös) ügy. Itt a *publicus* melléknév etimológiája (*populicus* > *populus*) is segít az értelmezésben.

Ha a fentiekhez képest ma pl. „állami vagyronról” vagy „állam-érdekről” beszélünk, akkor latintudás, ill. a fogalomtörténeti előzmények ismeretének hiányában kevésbé evidens, hogy *a nép vagyonáról, a nép érdekeiről* van szó.

A *res publica* fogalmába Cicero valamiképpen beleértette a jogállamiságot is. A királyság (*regnum*) is *res publica*, ha a király nem él vissza hatalmával.¹⁷ A *tyrannis* viszont nem *res publica*, mert a zsarnok senkinek sem enged beleszólást az államügyek intézésébe.¹⁸

Szintén fontos és tanulságos tisztában lenni azzal, hogyan gondolkodtak a római jogtudósok a *ius* mint tárgyi jog mibenlétéről,

¹⁵ A fejlődés ennél valójában bonyolultabban alakult, ld. Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára*, I. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984), 137.

¹⁶ Földi András: Adalékok az állam fogalmának antik római gyökereihez, in: Szigeti Péter (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Takács Péter professzor 65. születésnapjára* (Budapest: Gondolat, 2020), 124–136.

¹⁷ *Cic. rep.* 2.23.42; 3.34.46. *Nota bene*, a *res publica* a rómaiaknál még nem jelentett köztársaságot. A köztársaságra nem alakult ki ókori latin terminus technicus, csak alkalmasszerűen használt metaforikus kifejezések, pl. *liber populus* (*Cic. rep.* 2.31.53 i.f.), *libertas et consulatus* (*Tac. ann.* 1.1) A szakirodalomban előforduló „libera res publica” kifejezés nem forrásszerű.

¹⁸ „...[U]bi tyrannus est, ibi non vitiosam, ut heri dicebam, sed, ut nunc ratio cogit, dicendum est plane nullam esse rem publicam”. *Cic. rep.* 3.31.43.

lényegéről. Ahogy Cicero a *res publicát* nem egyszerűen államnak, hanem tulajdonképpen jogállamnak tekintette, a római juristák a *iust* mint tárgyi jogot szintén nem egyszerűen jogi normák technikai összességének, pláne nem tetszés szerint csűrhető-csavarható „paragrafushalmaznak” tekintették, hanem sokkal inkább „ars boni et aequi”-nek,¹⁹ a jó és a méltányos művészetének, pontosabban e „művészet”, ti. a jogtudomány alapjának.²⁰ A jogi, az erkölcsi és a vallási normák innovatív elhatárolása az ókori Rómában ugyanis nem járt azzal a következménnyel, hogy a jogot megfosztották volna immanens erkölcsi alapjaitól.

A jog és az erkölcs mélyebb összefüggéseit világította meg Papinianus, a sokak által a legnagyobbra értékelt római jogtudós, aki a mártírhálált is vállalva bírálta Caracalla zsarnokságát.²¹ Híres regulája szerint „...quae facta laedunt pietatem existimationem verecundiam nostram et, ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est” (D. 28.7.15).

Vagyis: Úgy kell vélekednünk, hogy nem is vagyunk képesek elkövetni olyan cselekményeket, amelyek sértik embertársaink iránti kötelességérzetünket, becsületünket, szeméremérzetünket, vagy hogy általánosan fogalmazzak, a jó erkölcsökbe ütköznek.

A szövegnek ez a fordítása nem evidens, a *posse* infinitivus ugyanis nemcsak „képes”, hanem „szabad” értelemben is fordítható. Ez utóbbi jelentést alapul véve Papinianus azt mondta volna, hogy „nem is szabad elkövetnünk” a fent körülírt cselekményeket. Ezen interpretáció ellen szól azonban, hogy ez esetben Papinianus mondatában a hosszú „felvezetés” (vö. „parturient montes”) banális konklúzióba

¹⁹ „... [I]us est ars boni et aequi”. Cels. apud Ulp. D. 1.1.1.1 pr.

²⁰ Ulpianus uo. téves etimológiával a *ius* szót az igazságosságra (*iustitia*) vezette vissza („...nomen iuris ... est autem a iustitia appellatum”), a két fogalmat bizonyos fokig szinonimának tekintve.

²¹ Papinianus hősies kiállása az igazság(osság)ért koraiújkori írókat (Andreas Gryphius, Vincenzo Gravina) tragédiák írására inspirálta. Szabó Béla: Papinianus, a tragikus színpadi hős, in: *Tanulmányok Molnár Imre 75. születésnapjára* (Szeged: SZTE ÁJK, 2011), 157–176.

torkollna, ráadásul így nem is lenne világos, mire utal a „nec” (‘sem’, ‘nem is’) tagadószócska.

Noha a mondat elsőként prezentált – a szakirodalomban elfogadott – fordítása ellen szólhatna, hogy az emberek többsége valójában nagyon is képes erkölcstelen cselekedetek elkövetésére,²² a források ismeretében ez a nehézség elesik. A római jogtudós ugyanis – eltérően a mai polgári törvénykönyvektől²³ – alkalmasint nem akarta volna „csak úgy”, *tout court* kimondani, hogy a jóerkölcsbe ütköző cselekmények érvénytelenek. Szofisztikáltabban gondolkodva abból indult ki, hogy egy tisztességes ember nem is képes *contra bonos mores* cselekedetekre, amire pedig a tisztességes ember (erkölcsi érzékénél fogva) nem képes, az jogilag nem lehet érvényes.²⁴

Kicsit hasonlóan kellene a rómaiaktól örökölt, de az utókor által sokak szerint elrontott²⁵ *ius* lényegéről, így különösen a jog és az erkölcs összefüggéseiről gondolkodnunk ma is: nem a régi rómaiak iránti tisztelet okán, hanem a magunk, a mai társadalom és a jövő nemzedékek érdekében és javára. Ehhez ma is segítséget jelenthet latin nyelvű forrásaival a római jog.

²² Stein: *A római jog*, 141.

²³ A jóerkölcsbe (*bonnes moeurs, gute Sitten, buoni costumi* stb.) ütköző szerződések tilalmát a polgári törvénykönyvek – köztük a magyar Ptk. (2013. évi V. tv. 6:96. §) – a római jogi tradíciót követve általában kimondják, Franciaországban azonban 2016-ban a francia társadalom sokszínűségére hivatkozással a *Code civil*ből – ha nem is mindenütt, de éppen a legnevezetesebb helyen (régii 1133. cikkely) – törölték a „bonnes moeurs”-re való utalást, helyette most már csak az „ordre public”-be (‘közrend’) ütközés szerepel (a vonatkozó tényállási körben alkalmazható) szerződési semmisségi okként (új 1162. cikkely). Hasonlóképpen járt el újabban a belga törvényhozó, ld. különösen az új belga ptk. 2023. január 1-jén hatályba lépett V. könyvében az 5.57. cikket.

²⁴ Vö. Deli Gergely: *A jó erkölcsökről* (Budapest: Medium pro Educatione, 2013), 104. skk.

²⁵ Grosschmid Béni: *Magánjogi előadások. Jogszabálytan* (Budapest: Athenaeum, 1905), 543, szerint „semmiféle európai jog sem egyéb, mint elrontott római jog”.

Hetényi Zsuzsa

Szocreál a Horthy hídon

Az orosz avantgárd nem 1917 után született, ahogy a szovjet művészetideológusok beállították, hanem jóval előtte, és ha már társadalmi kataklizmához kötjük, akkor nem az 1917-es, hanem inkább az 1905-ös forradalom utáni átalakulások terméke. Malevics fekete négyzete 1913-as, egyidős az irodalmi futurizmus jelentkezésével, hiszen a művészetek párhuzamosan fejlődtek, és az irodalomhoz csatlakozott annak elmélete is, a formalizmus.

A nyugati értelmiség egészen a Gulag leleplezéséig, lényegében 1968-ig hitt, mert hinni akart a világ távoli egyhatodán tervezett utópia megvalósíthatóságában. E lelkesedés részeként is felfogható a húszas évek valóban kivételes orosz művészete iránti figyelem és szinte kultikus rajongás. A magyar értelmiség is erre, a húszas évek (még Sztálin előtti) művészetére vetítette maradék reményét az 1950-es évek kiábrándulása és 1956 sokkja után, az 1960-as években. Ugyanis ekkor, a Hruscsov-éra ún. olvadás korszakában a korábban elhallgatott orosz avantgárd előkerült, alkotóikat és alkotásaikat részben rehabilitálták, így valamelyest megmutatkozhatott (még mindig kevesebb kockázattal járt, mint a kortárs művészet kiengedése a palackból). A nyugati és magyar értelmiség azt akarta gondolni, hogy ez a csodálatos korszak, a nép számára alkotott tömegművészet és az elit avantgárd kézfogása valamiképpen igazolja az általuk tapasztalt öszszetákolt pszeudoszocializmust, sőt a szó szoros értelmében haladónak mutatja, hiszen az orosz avantgárd hatása tagadhatatlanul univerzálisnak bizonyult.

A húszas évek szovjet-orosz művészete nem csupán korábról eredeztethető, hanem európai kontextusban is született, akkor még nem elszigetelten. Akkor még nem hívták emigrációnak az orosz művészek európai, müncheni és párizsi útjait, több éves nyugati

tartózkodásukat, amelyeken keresztül beágyazódtak a kor hasonló áramlataiba. Minden műfajban hatott rájuk az expresszionizmus, a szürrealizmus, a kubizmus, a Bauhaus, a dadaizmus és ezek elmélete. Kandinszkij már Németországban írta színelméletét, ahová 1923-ban emigrált. Chagall több évnyi párizsi inaskodás után tért haza, de alig kilenc év után újra távozott, immár végleg. Az orosz futuristáknak személyes kapcsolatuk is volt Marinettivel. A húszas években Párizsban élt Kuzma Petrov-Vodkin, aki a Bauhaus és a szimbolikus expresszionizmus képi világát ötvözte a bizánci ikonok perspektívájával (jellegzetes színvilága a kék-fehér-vörös orosz lobogó színeit hangolta össze). Az orosz avantgárd jól ismerte Európán kívüli társjelenségeit és alkotótársait, például a mexikói monumentalistákat, Diego Riverát és társait. A párizsi élet nagy krónikása volt Ilja Ehrenburg, aki az 1905-ös forradalomban gimnazistaként vett részt (osztálytársával, Buharinnal együtt), majd, amikor kiszabadult a börtönből, azonnal Párizsba szökött, ahová épp akkortájt Adynak beszökött az ősz.

Az új szocialista rendszer az avantgárdot is propagandája egyik eszközévé tette, és 1925-től párthatározatokkal és a kulturális élet központosításával erősítette meg, hogy csakis az elkötelezett művészetnek terem majd babér, és egyedül az állami megrendelések adnak majd anyagi és létbiztonságot is. Lenin már 1923-ban aláírta a rendszer ellenségei számára létesítendő munkatáborok építéséről szóló párthatározatot. A megrendelt művészet a szabályozott, a megrendelőt kiszolgáló kánon, maga a szocreál. Ennek fogalmát egy forradalmár pártfunkcionárius, Ivan Gronszkij találta ki 1932-ben, és Gorkij azonos című cikke szentesítette. A szocialista realizmus nem is nevezhető művészeti irányzatnak, hanem inkább kultúrtörténeti korszaknak, mert nem esztétikai, hanem ideológiai irányt követett.

Tanulságos egybevetés, ha Borisz Kusztoogyjev 1905-ös keserű újság-karikatúrája mellé helyezzük híres 1919–1920-as képét. Előbbin (*Bevonulás*) egy véres kezű és lábú óriás csontváz gázolja le a vérfelhők alatt meglapuló kihalt és romos várost, mögötte fekete tömeg, vörös zászlókkal. Utóbbin (*Bolsevik*) egy erőteljes komor muzsik szürreálisan végtelen vörös zászlót lobogtatva a havas, napsütötte, tiszta

város fölött vezeti a tömeget egy templom ellen, a háttérben békés gyárkémény. Már jóval 1917 előtt összekapcsolódott az orosz művészetben és gondolkodásban a véres vagy utópikus új világ, a nyers (vagy misztikus) absztrakt és az üres (vagy metafizikus) kozmosz.

A belső és külső ellenség képe elengedhetetlen feltétele volt annak a fegyelemnek, amelyre az ország iparosításához volt szükség, az iparosításra pedig a fegyverkezéshez, az eleinte világforradalomnak nevezett új szovjet birodalmi háború előkészítéséhez. A harci vizuális kultúra kidolgozása az 1920 körüli polgárháborúban megkezdődött. Elég volt egyetlen fotót, például egy fegyveres asszonyt más és más feliratokkal feltálni, és az egykor a társadalmi nemek egyenlőségét deklaráló képből máris megszületett a Nagy Honvédő Háború bálványképe, a mozgósító erejű Haza-Anya (Rógyina-Maty). A Vezér erőt sugárzó alakjához képest az Anya-imázs és a harcias vagy megvéendő Asszony koncepciójának többlete a katonák érzelmeinek mozgósításában rejlett. Az ellenségkép éppen olyan szerves része volt a szovjet propagandisztikus plakátművészetnek, mint az idolk. Az utóbbi felé mozdulás fázisairól Alekszandr Deineka képeiből alkotunk fogalmat.

E sajátos stíluskódex klasszikusának számít az 1937-es párizsi nemzetközi művészeti és technikai kiállítás lépcsőzetes kialakítású szovjet pavilonja, amelyet a szovjet filmek elejéről jól ismert Vera Muhina szobor (*Munkás és kolhozparasztlány*) díszített. Lényegében üres, ám monumentális belsejét Alekszandr Deineka három óriás vászna rendezte be.

Az orosz pavilont a korabeli adatok szerint húsz millióan látogatták meg. A szovjet állam dicsőségére voltak kíváncsiak, ne feledjük, hogy közvetlenül a spanyol polgárháborút követően. Arról nincsen adat, hogy a látogatók a szemközti hitleri német pavilonba is mind átmentek-e – jelképesnek vagy baljósznak bizonyuló helyválasztással. Húsz millióan csodálták meg Deineka három óriás pannóját. Ennek csak pár méteres vázlatai maradtak fenn, mert a világkiállítás után a pannókat megsemmisítették. (Egyszer használatos művészet? Talán a szállítási költségek lehettek magasak).

A sorozatból a *Sztahanovisták* című kép lenyűgöző a maga szocialista idealizmusának valótlanságával – hófehér öltönyös, karcsúan légiés, tudós-homlokú, makulátlan kezű, arányaikban háromméteres testmagasságú kosárlabdázó sztárok vonulnak a nézővel szemben a meghatóan párás kék ég alatt, háttérben a megvalósulatlan Szovjetek Háza, amely – hozzászámítva Lenin gigantikus, 25 méteresre tervezett szobrát is – a világ legmagasabb építményének szánt virtuális zikkurat. Az utópiába átlényegített jelenet jövőformáló propaganda helyett ma már nyomasztó abszurdnak nézhető csak, és ha üzen, csak egyet üzen: a szoc-ideál teljesen elméleti földöntúli távolságát, amelyhez ember nem kerülhet közel.

A trambulin-formájú, lépcsőzetesen egyre magasodó szovjet pavilon tervezője, Borisz Iofan tudatosan választotta a Louvre-ban található görög szamothrakhéi Niké mintáját az épületet díszítő szoborhoz. A győzelmi póz – tornaórai támadó(!)állás –, és a győzelmi szárnyak (Muhinánál egy derékra csúszott lobogó lepelből kiügyeskedve) az Eiffel toronnyal szemközti parton megdobogtathatták a párizsiak szívét, mert Delacroix romantikus pátosának formanyelve köszön benne vissza.²⁶ Mi több, saját nemzeti eseményhalmazati (háborús és forradalmi) Diadalívükön is Niké terjeszti ki szárnyait a Marseillaise-jelenet fölé is és szegezi előre kardját. (Igaz, ez az alak a verdun-i csata kezdetén 1916-ban megrepedt.)

Iofan tervének másik görög mintája, egy szintén szárnyótló leplet alkalmazó páros szobor azonban tág asszociációkra adhat alkalmat. Ez ugyanis a zsarnokölő homoerotikus férfi szerelmespár, az athéni demokrácia két védője. Álljon itt az orosz forradalom előtt száz évvel született költőnk, Arany János fordításában Kallimakhosz pár sora:

²⁶ https://ritkanlathatotortenelem.blog.hu/2015/01/21/vilagkiallitasok_1937_parizs.
Látogatás:2023.01.05.

*Fönn lesz híretek, él dicsőn örökre,
Kedves Hármódiosz s Arisztogeiton,
Mivel a bitorlót megölé
Kardotok, és Athenae szabad általa.*

Ha a cenzorok több görög auktort, akár csak Thuküdidészt olvastak volna, Vera Muhina nem tudta volna elkészíteni Iofan tervei alapján a zsarnokölőket, és mindketten gyorsan eltűntek volna a tiltások és táborok süllyesztőiben. (Mai orosz törvények szerint még a homoszexualitás megjelenítéséért is kiérdemelnék ezt.) Így csak arra tellett az akkori éber rendszervédőknek, hogy a kolhozparasztlány szoknyájának redőiből kirajzolódó vonásokban a már kegyvesztett, és alig három évvel később Mexikóban meggyilkolt Lev Trockij arcának körvonalaira ismerjenek rá, még az öntödében. Pedig a szoknya és minden ruha éppen a cenzorok követelésére került a szobrokra: az eredetileg meztelen alakokon csak a sál, a dinamikusan röptető lepel kigyózott. A végül 34 méteres alapzaton álló 24 méteres szobor magasabb lett, mint az 50 méteres párizsi Diadalív, és szállítását 65 részre vágva, 28 vagonban tudták megvalósítani.

A Trockij-arc problémájára csak 1940-ben, a sérült szobor hazaszállítása után tértek vissza, s emiatt lefokozták a munkás-paraszt párost: mindössze tíz méteres, alacsonyabb talapzatra, pavilonfosztottan a szovjet mezőgazdaság vívmányainak kiállítása, a VDNH kapuja elé került. Muhina Sztálin-díjat kapott 1941-ben, és alig fél évvel élte csak túl Sztálint. A szobor 1947-től lett a Moszfilm stúdió jelképe. 2003-tól restaurálták, 2009-ben pedig visszakerült a helyére, egy eredeti méretre megmagasított talapzatra.

A párizsi világkiállításon a korabeli haladónak számító értelmiség, köztük Picasso, lelkesedett a szoborért, a Szovjetuniót mindössze két évvel korábban megjárt Romain Rolland pedig így írt róla: „A Szajna-parti Nemzetközi vásáron két fiatal szovjet gigász emel a magasba sarlót és kalapácsot, és halljuk, amint mellkasukból hősi himnusz árad, a népeket a szabadság és egység felé hívja és győzelemre vezeti őket.”

A történelmi kisiklásokat fémjelző köztéri művészet leleplező emblémái az emlékművek. Nekünk, magyaroknak is van miért szégyenkezünk, nekünk is volt saját, magyar Győzelmi ideál-szobrunk, saját Muhinánk. S mily csodálatos, hogy éppen 1937 októberében avatták fel. Nem tudni, ihlette-e vajon a már 1936 nyarán készen állott Párizsba szánt szovjet terv. Egy biztos: formája mellett a sorsa is hasonló lett, mert az 1938-as Budapesti Nemzetközi Vásárnak ez szerepelt a plakátján, ez lett a „logója”. Mintha előre vetítették volna a szovjet kollégák számára, hova tegyék Párizsból hazaszállított testvérét két évvel később, szinte kijelölték sorsát és helyét a mezőgazdasági vásár pavilonjai előtt Moszkvában.

Nekünk ugyan győzelmeink nem voltak, birodalmunk nem volt, és nem volt tengerünk sem már 1936-ban, csak háborús veszteségünk, ám volt ellentengernagyunk. (Ez a homályos szó gyerekkoromban ellentengerek létezését sugallta számomra. Az angol gyerekek számára is világos, hogy ez csak annyit tesz: hátsóadmirális.) Amikor elődeink a korabeli nagy vezérekhez illően még életében hidat neveztek el Horthyról, annak hídfőjéhez (a mai Petőfi híd budai végéhez) került ez a Muhina-szoborhoz hasonló, de annál is magasabb Haditengerészeti emlékmű.

A 22 méteres vasbeton alapzat előtt (Miskolczi László terve) 7 méteres szoborpáros állt (Szentgyörgyi István műve): egy hajókürtös, aki a Támadás Géniuszára függeszti tekintetét, utóbbi szárnyas, mindketten a jól ismert támadóállásban. A Géniusz előre mutat. A tengerrel és flottával együtt elvesztett kikötő, Fiume világítótornyának 30 méteres kicsinyített mása a talapzatra került – ám a hajóorr-formájú kiugró előtte áll, ezért a szobor magassága része az 52 méter teljes magasságnak. A háborús áldozatoknak és kudarcoknak állított emlékmű belsejében a haditengerészeti emlékek „szentélye”, egy múzeum kapott helyet. „Az árbcra felhúzzák az osztrák-magyar haditengerészet utolsó nagy csatahajójának, a Viribus Unitis-nak parancsnoki selyemzászlóját; a zászló Horthy Miklós kormányzó birtokában van,

és ő bocsátotta a felavató ünnepség rendelkezésére” – írta a korabeli fényképes tudósítás. Norwalli Konek Emil egykori fregattkapitány a vezért sztálini szárnyalással méltató megnyitó beszéde pedig fényesen illusztrálja a kor történelmi éleslátását. Íme az 1937-es októberi beszéd részlete.

Különleges büszkeség is hevíti keblünket afelett, hogy a magyar hadi tengerész hősihalottak lelke Főméltóságodat, a volt dicső haditengerészet utolsó flottaparancsnokát, a legendás hírű »Novara« parancsnokát, Otranto hőjét láthatja itt, ennél a magasztos ünnepénél, mint Magyarország államfőjét és egyúttal az ország első katonáját [... aki] szilárdan és cél biztosan tartja erős kezében a kormánykereket, amellyel szegény, megcsonkított hazánk hajóját máris átkormányozta sok viszontagságon és veszélyen keresztül [...] a szebb, jobb és nagyobb magyar jövő felé.²⁷

A szebb és jobb magyar jövőben fél év múlva jelent meg az első zsidótörvény, egy év múlva az első bécsi döntés értelmében megkezdődött a trianoni döntéssel elveszített területek visszacsatolása, és nem telt bele két év sem, kitört a II. világháború. Nyolc évig tekintett a magyar jövő felé a haditengerészeti emlékmű szoborcsoportja. Amikor a menekülő német csapatok 1945-ben felrobbantották a Horthy hidat, szinte teljesen megsemmisült. Tizenöt évvel felavatása után pedig, a Petőfi híd 1952-es újjáépítésekor elbontották.

²⁷ *Budapesti Hírlap* LVII. 231., 1937. október 12. 2. o.

Pajkossy Gábor

„A’ külső akadémiákra mehetés tilalma”

E sorok írója 1965-ben azzal a távlati céllal felvételizett a Móricz Zsigmond Gimnázium matematika–fizika tagozatos osztályába, hogy régész, építész, pontosabban műemlékeket helyreállító építész lesz (a választást elősegítette az is, hogy a gimnázium eredetileg azt hirdette meg, hogy a második idegen nyelv a latin lesz). A korábbi csaknem végig színjeles diáknak rövidesen meg kellett szoknia, hogy nem lesz immár osztályelső – ezt a természettudományos tárgyakban, főleg a matematikában kapott osztályzatai, új osztálytársai teljesítményei világossá tették számára –, s meg kell barátkoznia azzal, hogy már csak a középmezőnybe tartozhat. Szerencsére, az ún. humán tárgyakban (magyar, történelem, angol, latin) is kiváló tanárai voltak. Így erősödött fel benne az a felismerés, hogy mégiscsak humán pályán lenne a helye, miközben utólag úgy látja, hogy eleve jobban tette volna, hogy a német tagozatos osztályba jelentkezett volna. Ilus néni (egy félév kivételével) osztályunknak magyart, elsősorban irodalmat tanított, e sorok írójának egy éven keresztül (végül is rendkívüli tárgyként) latint is. A harmadik osztályban, a tavaszi félévben tartott Ady-órái mindmáig emlékezetesek voltak. Ilus néni nagyon kedves költőjét, Adyt tanította, órákat cserélve, a tantervet jóval meghaladó heti óraszám-ban (minden bizonnyal választását befolyásolta református vallása is, az istenes verseket persze nyilván nem taníthatta). Az óriási lelkesedéssel és elkötelezettséggel tartott órák nemcsak e sorok írója, hanem számos, többnyire reál érdeklődésű, utóbb természettudományos, illetve műszaki pályát választó osztálytárs számára is emlékezetesek maradhattak.

E sorok írója abban a reményben választotta meg témáját, hogy a szerény dolgozat Ilus nénit is érdekelhette volna – még ha az nem csak, és nem is elsősorban a reformátusokra vonatkozik.

A tanulmány címe idézet. Így hivatkozott Wesselényi Miklós és Kölcsey a báró védelmében a bíróság elé terjesztendő, de végül is ebben a formában be nem nyújtott nagyszabású, 1838 augusztusában közösen véglegesített védőiratban az 1825-ben megnyílt magyar országgyűlés során az alsó tábla üzenetére (itt „a’ külföldi Academiákra és Universitásokra való menetelnek meg gátlása” állt). Tették ezt annak a sokoldalú érvelésnek keretében, hogy az uralkodó és a végrehajtó hatalom nem azonos, azaz Wesselényi, aki az 1834. decemberi viharos Szatmár megyei közgyűlésén a kormányzatot bírálta, nem követett el felségsértést. A hivatkozott szövegrész bekerült a báró 1839 elején ténylegesen benyújtott védőiratába is: ez 1876 és 1960 között több ízben is mint Kölcsey munkája jelent meg, mígnem Barta István (1910–1966) tisztázta, hogy annak jelentős hányada már Kölcsey halála után keletkezett, azaz nem tekinthető Kölcsey munkássága részének.²⁸

E sorok írója hosszabb ideje dolgozik a „Kölcsey Ferenc minden munkái (kritikai kiadás)” keretében Kölcsey Wesselényi védelmében született iratainak sajtó alá rendezésén. A sajtó alá rendező feladatai közé tartozik az egyes iratok betűhív közlése mellett a keletkeztörténet tisztázása, továbbá a szükséges szövegkritikai jegyzetek és tárgyi magyarázatok elkészítése. A kiadvány összesen tizenöt Kölcsey által írott vagy közreműködésével született iratot fog közölni, közülük messze a legterjedelmesebb a fentebb említett, Wesselényivel közösen megfogalmazott irat.

²⁸ MNL- OL Filmtár. A Wesselényi család zsidói levéltára. X 4420. 11.529-530. doboz; az eredeti kézirat: Arhivele Nationale ale Romanei, Directia Judeteana Cluj, fond nr. 250. Fondul familial Wesselényi des Jibou, crt. 131. Procesul de infidelitate al baronului Wesselényi Miklos II. Vol. I–IV. (1835–1838) (az anyag rendezetlen); Kölcsey Ferenc összes művei. S. a. r. Szauder József – Szauder Józsefné. Szépirodalmi, Bp., 1960. II. A kötet Kölcseynek, a politikusnak a beszédeit és írásait, az Országgyűlési Naplót, és a B. Wesselényi Miklós védelmét tartalmazza. 763.

Az uralkodó, I. Ferenc 1819. április 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával további intézkedésig teljesen eltiltotta mind az evangélikus, mind a református teológus-hallgatókat a külföldi (alapvetően a németföldi) egyetemek látogatásától. A rendek 1825-ben az 1791:26. tc. 5. szakaszának („Azonkívül tanulóiknak [ti. a korabeli kifejezéssel élve a mindkét hitvallású evangélikusok tanulóinak – P.G.] ... tanulmány céljából külföldi akadémiákra minden akadály nélkül menniük és a részükre alapított ösztöndíjakat elfogadniuk szabad legyen.”) megsértését sérelmezték. A teljes tilalom feloldására csak az országgyűléshez 1827. április 11-én intézett leiratban került sor.²⁹

A korabeli (sok vallású) Magyar Királyságban az országon belül csak a katolikusok számára volt elérhető az egyetemi teológiai képzés (bár a lelkészképzés alapvetően az egyházmegyei szemináriumokban folyt). Mind az evangélikusok, mind pedig a reformátusok részére több helyütt is létezett részben felsőfokú / akadémiai szintű (ám semmi esetre sem egyetemi szintű) teológiai képzés (az evangélikusok részére Pozsonyban, Eperjesen és másutt, a reformátusok részére Sárospatakon, Debrecenben, Pápán, majd pedig – de csak 1836-tól – Kecskeméten. (Hasonló volt a helyzet a Magyarországtól külön kormányozott Erdélyben is.) Így alakult ki az a hagyomány, a XVII–XVIII. századtól fogva, hogy a protestáns lelkész-jelöltek külhonban, a protestáns egyetemek teológiai karán folytatták és fejezték be tanulmányaikat. E hagyományt szakította meg a rendelet, ha csak rövid időre is. Magyarországon majd csak a debreceni és a pozsonyi (magyar királyi) tudományegyetemek 1912. évi megalapítása nyomán Debrecenben vált lehetővé az egyetemi szintű református hittudományi képzés, a Trianont követően Pécsre áttelepülő Erzsébet Tudományegyetem keretében pedig, ámde Sopronban, az evangélikus hittudományi képzés. A hagyomány mindazonáltal ma is érvényesül.

²⁹ MNL-OL Helytartótanácsi levéltár. Departamentum litterario-politicum. C 67. Normalia, [elvi jelentőségű rendeletek] 1819:12568; [Az] ...1825-dik esztendőben Szent Mihály havának 11-dik napjára rendeltetett Magyar Ország Gyűlésének írásai. Posony, 1825–1827. I. 219., II. 1120.

A hagyomány kialakulásának és alakulásának dokumentálásában jelentős szerepe van a Szögi László által kezdeményezett úttörő peregrináció-kutatásoknak.³⁰ Szögi megállapításai általában a külföldi (a bennünket érdeklő esetekben a németföldi) egyetemek anyakönyvi bejegyzéseinek (matriculumok) feltárásán alapultak. Ehhez hozzátehetünk a kutatás számára lehetséges további forrást: a külföldi egyetemi tanulmányok folytatásához a kérelmezőknek útlevelelre volt szükségük – ezeket a magyarországi (illetve az erdélyi) kormányhatóságok állították ki, az útlevelet a külföldi egyetemek látogatóinak, ahol megfordultak, láttamoztatniuk kellett a helyi hatóságokkal, majd hazatérésük után, legalább is a Magyar Királyságban, le kellett adniuk az útlevelet kiadó itthoni hatóságoknál. A Helytartótanács megfelelő ügyosztályának anyagában számos ilyen útlevel található meg.³¹

Szögi idevágó kutatásai szerint a külföldi egyetemek látogatásának korlátozása, sőt eltiltása „a Szent Szövetség karlsbadi kongresszusának [határozataira]” vezethető vissza. Ennek közvetlen előzményei jól ismertek. 1819 márciusában Karl Ludwig Sand (1795–1820) jénai teológus-hallgató halálos merényletet követett el August Friedrich von Kotzebue (1761–1819), a hírneves színházi szerző ellen (aki orosz szolgálatban állva, egyben Szentpétervár titkos informátora is volt). Metternich kancellár az év július végén Teplitzben (Teplice, Csehország) tárgyalt III. Frigyes Vilmos porosz uralkodóval és a porosz államkancellárral, Hardenberg herceggel, augusztus 1-én a „Teplitzi pontozatokban” meg is született a titkos megállapodás a kibontakozó német liberális és nemzeti mozgalmak, és azok markáns megtestesítői, a *Burschenschaftok* elleni közös fellépésről. Az augusztus 6. és 31. között Karlsbadban Metternich elnökletével lezajló bizalmas tanácskozásokon már nyolc további, Metternich számára megbízható német állam (Hannover, Szászország, a két Mecklenburg, Nassau, Bajorország, Baden, Württemberg) miniszteri képviselője is

³⁰ Ld. a „Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban” című sorozatban megjelent köteteket.

³¹ Ld. MNL-OL Helytartótanácsi levéltár. Departamentum litterario-politicum. C 67.

megjelent. Az itt megszületett határozatok alapján a Német Szövetség frankfurti közgyűlése (*Bundestag*) egyhangúan három szövetségi, azaz minden német államra kötelező törvényt fogadott el.³² A meghozott intézkedéseknek a történetírás egyöntetűen fordulópont jelentőséget tulajdonít.³³ Az egyetemekről szóló törvény (*Universitäts-gesetz*) előírta az egyetemek szigorú hatósági ellenőrzését, azon professzorok eltávolítását, akik úgymond a közrendet és a köznyugalmat aláásó tanokat hirdettek (ennek nyomán számos elbocsátásra került sor), megkezdődött a *Burschenschaftok* üldözése és betiltása. (Ezen intézkedések végrehajtása nyomán I. Ferenc 1827-ben immár akár nyugodt szívvel is vonhatta vissza az 1819. évi tilalmi rendeletét.) Rendelkeztek egy szövetségi központi vizsgálóbizottság (*Zentral-Untersuchungskommission*) felállításáról Mainzban, amely azután az 1830. júliusi párizsi forradalom utáni évektől kezdve, immár Metternich által irányítva, titkos szervezetként működött. Végül, míg a Német Szövetség megalakulása során kilátásba helyezték a sajtószabadság rendszerét, most előírták az előzetes cenzúra kötelező bevezetését, minden időszaki lapra, és azon önállóan megjelenő kiadványokra, amelyeknek a terjedelme nem érte el a húsz ívet (azaz a kb. 320 oldalt). A Habsburg-birodalomban egészen 1848 márciusáig ennél szigorúbb, minden sajtótermékre kiterjedő cenzúra működött, bár Magyarországon Kossuth és szerkesztőtársai mindennapi szívós küzdelmének eredményeként a cenzorok szigora kényszerűségből fokozatosan enyhült. Terjedelmesebb politikai tárgyú értekezéseket azonban a cenzorok nem engedtek át. Azok viszont – pl. a „Stádium”

³² Szövegüket közli: Ernst Rudolf Huber: *Deutsche Verfassungsgeschichte. I. Reform und Restauration, 1789 bis 1830.* Kohlhammer, Stuttgart, 1957. 732–749.

³³ Ld. pl. Theodor Schieder: *Vom Deutschen Bund zum Deutschen Reich. 1815–1871.* (Gebhardt Handbuch der deutschen Geschichte. Bd. 15.) dtv, München, 1982. 26–35.; Reinhard Rürup: *Deutschland im 19. Jahrhundert. 1815–1871.* (Deutsche Geschichte 8.) Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1984. 138–141.; Wolfgang Hardtwig: *Vormärz. Der monarchische Staat und das Bürgertum.* dtv, München, 1985. (Deutsche Geschichte der neuesten Zeit). 37–39.

(Széchenyi), a „Balítéletekről” (Wesselényi), a „Reform” (Eötvös József), a Védegylet tevékenységét bemutató „Magyar szózatok”, végül a Bajza József által szerkesztett „Ellenőr. Politikai zsebkönyv” – Németföldön, az ottani némileg szabadabb szabályozás nyomán nyomdafestéket láthattak, igaz, így viszont csak késéssel juthattak el a magyar olvasóközönséghez.

Metternich 1819 közepén érkezett el a németföldi politikai élet alakulására gyakorolt befolyásának csúcsára. A kancellár azonban a Habsburg-monarchia vonatkozásában, láttuk, már előbb is lépett. Az uralkodói rendeletet a Metternich vezette Államkancellária juttatta el a Magyar Kancelláriának, így az minden bizonnyal a herceg előterjesztésére született. Az indoklás szerint a külföldi egyetemeken egy ideje nemcsak a hallgatók, hanem a professzorok körében is olyan vallási és politikai fanatizmus (*politicus quidam, ac simul religiosus fanaticismus*) harapózott el, hogy, mint a legújabb, iszonyatot keltő események is tanúsítják (itt a rendelet a Kotzebue elleni merényletre utal), méltán lehet tartani attól, hogy az rendkívül veszélyes hatást gyakorol a közállomány jövőbeli tagjainak nevelődésére (*unde ... summe periculosum in futurorum Status publici Commembrorum educationem influxum merito praemetuisse licet*). Az államkancellár már 1818 októberében sem látta tanácsosnak, hogy három kérelmezőnek a göttingeni, illetve a jénai egyetem látogatásához szükséges útlevelet kiadják, mivel a felsőbbbség iránti engedetlenség és nyugtalan-ság e két egyetemen uralkodó kártékony szelleme (*jener verderbliche Geist von Insubordination und Unruhe*) azon alapelveknek adná át a helyét, amelyeket a kormányzatnak a nép jövőbeli oktatóitól megkövetelni jogában áll (*welche unsere Regierung von künftigen Volkslehrern zu fordern berechtigt ist*).³⁴ Metternich teljes joggal emelte ki a jénai egyetem szerepét: itt alakult meg, 1815-ben, az első Burschenschaft (az *Urburschenschaft*); Jénából kezdeményezték a lutheri reformáció 300. évfordulójára a *Wartburgfest* lebonyolítását, ahol

³⁴ MNL-OL A Magyar Kancellária levéltára. Acta Generalia. A 39. 1819:4478.; 1818:13267.

fontos liberális–német nacionalista szellemű politikai program-nyilatkozat született. (A következő évben pedig Jénában tizennégy németföldi egyetem *Burschenschaft*jainak küldöttei gyűltek össze – és majd, mint már láttuk, végül Karl Sand is jénai teológusként végez Kotzebuével).

Mindezek alapján némileg pontosítanunk kell Szögi László megállapítását. A fent említett legfelső elhatározás hónapokkal megelőzte a karlsbadi határozatokat. Ehhez hozzátehetjük: 1819 szeptemberében újabb (immár csak a Habsburg-birodalom nyugati felére vonatkozó) uralkodói rendelet született, amely szerint fel kell állítani egy protestáns teológiai intézetet Bécsben. II. József 1781-es türelmi rendelete nyilvánossá tette a Habsburg-birodalomban a protestánsok számára a vallásgyakorlást. (Erről Magyarországon az említett, a rendeleten túllépő 1791:26. törvény rendelkezett). Ennek megfelelően a Lajtán túl szükségessé vált a lelkészképzés (Magyarország és Erdélyben, láttuk, már létező) intézményeinek létrehozása – ezt 1819 előtt a külföldi egyetemek látogatása pótolta is, a tiltó rendelet viszont megszüntette. Az intézmény 1821 márciusában meg is kezdte működését. A „Protestantisch-Theologische Lehranstalt” azonban tanintézet/képezde volt, szoros kapcsolatban állt ugyan a bécsi (katolikus) egyetemmel, de nem nyújtott egyetemi, tudományos képzést, azaz nem nyújtott többet, mint a Lajtán inneni protestáns intézmények. A bécsi képezdét Magyarországról evangélikusok alig, reformátusok egyáltalán nem látogatták. Az intézmény tudományos színvonala utóbb, 1850 után fokozatosan emelkedett, megalapításának századik évfordulóján, önálló karként betagozódott az egyetembe, immár Evangelisch-Theologische-Fakultät néven, és ma is így működik.³⁵

³⁵ 200 Jahre Evangelisch-Theologische Fakultät der Universität Wien (theopodcast.at) (Letöltés: 2022. december 15.) itt Rudolf Leeb (sz. 1958) egyháztörténész professzor megállapításaira hagyatkoztunk; Szögi László: Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon, 1789–1848. ELTE Levéltár, Bp., 2013. 7. és-passim (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban)

Szögi kutatásaiból tudjuk, hogy 1789 és 1818 között a németföldi egyetemeket – magyarországi és erdélyi – látogatók 92 százaléka protestáns teológiára iratkozott be. 1815 és 1818 között a Helytartótanács 125 magyarországi kérelmezőnek állított ki (a dokumentumban megnevezett) külföldi egyetem, illetve egyetemek látogatására szóló – három évre érvényes – útlevelet. Közülük 89-en voltak evangélikusok. Az uralkodó 1819. április 19-i, említett rendelete nyomán a Helytartótanács huszonhét Magyarországról benyújtott útlevélkérelmet utasított el. Szögi 1818-ban 47 magyarországi és erdélyi egyetemi hallgatói beiratkozást regisztrált. 1819 és 1827 között összesen 33 beiratkozásról van tudomásunk, s közülük kilencen voltak (magyarországi vagy erdélyi) teológushallgatók, akik közül hárman bizonyára a teljes tilalom kihirdetése előtt szerezték meg a kiutazást lehetővé tévő útlevelet. A tilalom feloldását követő teljes évben, tehát 1828-ban, 56 evangélikus és hét református útlevélkérelme futott be a budai kormányshoz, Szögi ugyancsak 56 németföldi egyetemi beiratkozást regisztrált. Mindebből kitűnik, hogy a tilalom alapvetően a protestáns teológia-hallgatókat, ezen belül is az evangélikus teológus-jelölteket sújtotta, akiknek a képzésében a külföldi egyetemi tanulmányok jóval nagyobb szerepet játszottak, mint a reformátusokéban.³⁶ Mindenesetre a közel egy évtizedig fennálló tiltás több száz magyarországi, erdélyi (és ausztriai) potenciális jelentkezőt fosztott meg attól, hogy tanulmányait németföldi tanulmányokkal fejezze be.

³⁶ Szögi László: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon, 1789–1919. ELTE Levéltár, Bp., 2001. 13., 38. és passim (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban); MNL-OL C 67.1820. F. 13., 1828. F. 13.

Schubert András

Engels Frigyes, a tudománymetria dédapja³⁷

A *tudománymetria atyja* („father of scientometrics”) keresésre a Google alig fél másodperc alatt kidobja a választ: DEREK JOHN DE SOLLA PRICE.

A *tudománymetria nagyapja*, vagy a *tudománymetria dédapja* keresésekre azonban a Google egyetlen találatot sem ad. Azt nem mondhatjuk, hogy a nagyapák vagy a dédapák teljesen hiányoznának a tudományos genealógia családfáiból. Érdekességként megjegyezhetjük, hogy a Price-t a fenti titulussal elsőként megtisztelő szerzők³⁸ egyikét, Eugene Garfieldet, Eric Rumsey blogjában³⁹ „a Google nagyapájának” nevezte. Igen bonyolult családi viszonyok rajzolódnak ki a háttérben.

Az általános vélekedés szerint Price egyik legjelentősebb hozzájárulása a tudománymetria elméletéhez a tudomány exponenciális növekedésének felismerése és következetes vizsgálata volt. Erről a témáról először az 1950-ben, Amszterdamban rendezett VI. Nemzetközi Tudománytörténeti Konferencián tartott előadást „A tudomány fejlődésének mennyiségi mérése” címmel, és eredményeit korszakalkotó könyveiben fejtette ki részletesen. (A *Science since Babylon* és a *Little Science, Big Science* egyre bővülő kiadásai 1961 és 1986 között jelentek meg. Magyarul egyetlen kötetet adtak ki.⁴⁰) Figyelemre

³⁷ Első megjelenés: Friedrich Engels, the great-grandfather of scientometrics, *ISSI Newsletter*, 15(4): 64–67 (2020)

³⁸ Robert K. Merton és Eugene Garfield írták előszavukban Price *Little science, Big science... and beyond* című könyvéhez (New York, Columbia University Press, 1986).

³⁹ <https://blog.lib.uiowa.edu/hardinmd/2010/07/12/eugene-garfield-librarian-grandfather-of-google/>; legutóbbi hozzáférés: 2022. augusztus 26.

⁴⁰ Price, D. de Solla: *Kis tudomány – Nagy tudomány*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1979.

méltó, hogy Price munkáiban nem hivatkozott az exponenciális növekedés törvényének egyetlen közvetlen szakirodalmi előzményére sem, jóllehet bőségesen idézett az elemzéseit alátámasztó adatforrásokból egészen a XIX. századig visszamenőleg.

Nicholas Rescher, a kortárs amerikai filozófia doyenje, többször visszatért a tudomány exponenciális növekedési törvénye eredetének és következményeinek kérdésére.^{41,42} Erősen támaszkodott Price munkáira, de határozottan elutasította azt, hogy őt nevezzük a gondolat „atyjának”. Véleménye szerint 1946-ra a tudomány exponenciális növekedésének gondolata közhely lett, amint azt az *Epistemetrics* „Bibliográfiai függelékében” határozottan állítja. Rescher az ötlet eredetét Henry Adamsnak tulajdonította, ezért előbb Adams-törvénynek, majd később Adams-tézisnek nevezte.

Jóllehet Adamsot a századforduló Amerikájának figyelemre méltó személyiségei közé sorolhatjuk (nem feltétlenül dicséretes módon: többek között dühödt antiszemitizmusa miatt), a szóban forgó témához való hozzájárulása igen jelentéktelen volt. Az a mondata, amelyre Rescher előszeretettel hivatkozik, a szerző 1904-ben megjelent „A gyorsulás törvénye” című írásában⁴³ csak egy nagyon felületes és aligha számszerűsíthető utalást tartalmaz az emberiség fejlődésének felgyorsulásáról: „az elmélet feltételezhet, amit akar – akár ötven-, vagy éppen huszonötéves kétszereződési időt a XVIII. században, mert az időszak hossza mit sem számít, ha magát a gyorsulás tényét elfogadjuk.” Rescher úgy tekinti, hogy a „kétszereződési idő” kifejezés meggyőző bizonyítéka annak, hogy Adams exponenciális növekedésről beszél.

Magának Reschernek, két említett könyvében legalább két jogos jelöltje van a „nagyapai” címre. Az első közülük valamelyest meglepő

⁴¹ Rescher, Nicholas: *Scientific Progress*. Blackwell & University of Pittsburgh Press, Pittsburgh, 1978.

⁴² Rescher, Nicholas: *Epistemetrics*. Cambridge University Press, Cambridge, 2006.

⁴³ In: Adams, Henry, *The Education of Henry Adams: An Autobiography*. Houghton Mifflin, Boston, 1918, XXXIV. fejezet.

lehet: Sir Arthur Conan Doyle. A *Belgravia Magazine* 1885. júliusi számában megjelent „A nagy Keinplatz kísérlet” című novellájában találhatjuk ezt az állítást: „A tudás tudást szül, ahogy a pénz kamatot.” Ez ugyan csak egy lényegtelen, futó megjegyzés a történetben, de semmivel nem látszik megalapozatlanabbnak, mint Adams állítása, bár ezt a gondolat első nyomtatott megjelenésének nevezni⁴⁴ némiképpen túlzás.

William Thomson (vagy ahogy az utókor ismeri: Lord Kelvin) 1871-ben, a British Association for the Advancement of Science elnöki megnyitóbeszédében⁴⁵ leszögezte: „A tudományos tudáskincs a kamatos kamat törvénye szerint növekszik”. Ez már egy világos és egyértelmű kvantitatív állítás a leghitelesebb személytől, annál is inkább, mert maga Thomson mintegy 660 cikkel járult hozzá ehhez a tudáskincshez. És ahogyan azt Price a *Science since Babylon* című könyvében illő csodálkozással meg is jegyezte: „ezek mindegyikét a tudományhoz való fontos hozzájárulásnak tekinthetjük.”

Még egy generációval vissza kell lépnünk, hogy eljussunk hősünkhöz. Engels 1844-ben ezt írta: „Die Wissenschaft [...] vermehrt sich mindestens wie die Bevölkerung; diese vermehrt sich im Verhältnis zur Anzahl der letzten Generation; die Wissenschaft schreitet fort im Verhältnis zu der Masse der Erkenntnis, die ihr von der vorhergehenden Generation hinterlassen wurde, also unter den allergewöhnlichsten Verhältnissen auch in geometrischer Progression.”⁴⁶ („A tudomány [...] legalább olyan gyorsan nő, mint a népesség, az első a megelőző generáció létszámával, a tudomány pedig az előző generáció által ránk hagyott tudás mennyiségével arányosan, vagyis szokásos körülmények között mértani haladvány szerint.”)

⁴⁴ Tague, Jean; Beheshti, Jamshid; Rees-Potter, Lorna, “The Law of Exponential Growth: Evidence, Implications and Forecasts.” *Library Trends*, 30(1): 125–149 (1981)

⁴⁵ Lásd: *The Chemical News*, 24(610): 49–56 (1871)

⁴⁶ Engels, Friedrich, “Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie.” In: *Deutsch-Französische Jahrbüchern*, Ruge & Marx, Paris, 1844, 86–114.

Rescher ismerte Engels munkáját, sőt, idézte is,⁴⁷ de hiányosan, kihagyva a mértani haladványra vonatkozó passzust. A megcsonkított állításból ezt a következtetést vonja le: „Ebben a tekintetben a korai Engels nyilván Henry Adams és társai elődjének minősülhetne. De Engels nem volt matematikus, ezért tőle nem várható, hogy az 'arányában' kifejezést ő szó szerinti és szakmai értelmében használja, hanem inkább rugalmasabban, a 'pozitív korrelációban áll' értelemben.” Nyilvánvalóan a geometriai haladvány néven nevezése kizár minden ilyen alternatív értelmezést.

Ahelyett, hogy elismerte volna Engels jogos érdemét abban, ami megilleti, Rescher megalkotta az „Engels-elméletet” az általa „a haladás Engels-féle négyzetes törvényének” nevezett összefüggésre alapozva.⁴⁸ Ez az állítólagos elmélet a *Természet dialektikája* egy futólagos megjegyzésére épült: „die Entwicklung der Wissenschaften mit Riesenschritten vor sich und gewann an Kraft, man kann wohl sagen im quadratischen Verhältnis der (zeitlichen) Entfernung von ihrem Ausgangspunkt.” („A tudományok fejlődése óriási léptekkel halad, és mondhatni, a kiindulóponttól való (időbeli) távolsággal négyzetesen arányosan erősödik.”) Ezt az elméletet Engels, Rescher szavai szerint, „sajnálatosan fejletlen állapotban” hagyta. Ezen az ingatag alapon Rescher megalkotta és aztán lerombolta azt, amit ő „a tudományos haladás kommunista elméletének” nevez. (Mentségére szólva, a tudományos haladás semmiféle kommunista elmélete nem nyugodott ennél szilárdabb elméleti alapokon.)

Rescher úgy tekintette, hogy Engels 1844-es megállapítását a négy évtizeddel későbbi töredékes jegyzet teljesen felülírta. Érdekesként megjegyezzük, hogy nem négy évtizeddel, hanem mindössze két bekezdéssel az inkriminált „kétszereződési idő” állítás alatt Adams ezt írta: „[...] vagy még inkább, az egyszerűség kedvéért használhatjuk a négyzetes törvényt, [...] az egyik évszázad vonzóerejének (*attraction*) a négyzete adja meg a következő évszázad vonzóerejét.” Bármit

⁴⁷ Rescher, *Scientific Progress*: 124.

⁴⁸ Uo. 129.

akart is ez a metafora jelenteni, egészen biztosan nagyon távol áll attól, hogy megfeleljen az exponenciális törvénynek.

„*Pater semper incertus est*” (az apa mindig bizonytalan) állítja az ókori bölcsesség. Mit mondhatunk akkor a nagyapáról és a dédapáról? A családi genealógiában a DNS tesztek segíthetnek kiküszöbölni a bizonytalanságot. Nincs ilyen segédeszközünk a tudományos genealógiában. Az idézetelemzés bizonyos esetekben hasznos lehet, de ahogy mélyebbre ásunk, a vérvonalak egyre homályosabbak lesznek. Nem mindig tesz minket boldoggá, amit találunk, de egyáltalán nem biztos, hogy az embernek mindig büszkének kell lenni az elődeire. Ami jelen sorok szerzőjét illeti, számára a Price–Thomson–Engels apai vonal több, mint hízeltő.

Köszönetmondás helyett

A hivatkozások összegyűjtése során nagy erőfeszítéseket tettem, hogy hitelt érdemlő forrásokat, ahol lehetett, eredeti dokumentumokat használjak. Megtapasztalva a nehézségeket, amelyekkel az internetes szolgáltatások még mai, szinte korlátlan lehetőségei mellett is találkoztam, csak a legőszintébb csodálattal adózhatok azoknak a kutatóknak, tudománytörténészeknek, akik akár csak egy néhány évtizeddel ezelőtt ilyen segítség nélkül dolgozni, sőt, sikeresen dolgozni tudtak. Hálával és elismeréssel tartozom nekik, még ha bizonyos pontatlanságaikat most ki kellett is javítanom.

II. Pedagógia

Füredi Zoltán (Ilus Néni tanítványa 1968 óta)

Kontra Györgyné és a tehetséggondozás

Ez az írás tisztelgés egykori tanárom emléke előtt. A hazai tehetséggondozásról kevés szó fog esni (arról mindannyiunknak van talán túlságosan is elegendő tapasztalata), témánk egy sorsfordító tanár–diák interakció leírása, saját élmény. Elkerülhetetlen egy rövid életrajzi háttér.

Szüleim tipikus félértelmiségiak voltak. A II. világháború után munka mellett esti egyetemre jártak. Apám gépész-, majd villamosmérnök lett, később a közgazdasági egyetemet is elvégezte, anyám külkereskedő volt. Színházba is elvetődtek nagy ritkán, és sokat olvastak, bár inkább csak lektűröket. Szorgalmasan, keményen dolgoztak, de sajnos, talán a történelem szörnyűségei miatt, munkájuk és kettejük kapcsolata fontosabb volt számukra három gyereküknél is. Minket tulajdonképpen Nagymamánk nevelt, télen-nyáron Kiszepsten töltöttük az iskolai szüneteket. Év közben hetente többször bejárt hozzánk a Belvárosba, főzött, vigyázott ránk.

1968-ben az általános iskola után a véletlen úgy hozta, hogy a Móricz Zsigmond Gimnáziumba jelentkeztem (az esetleges fiatal olvasó kedvéért: a nyolcadik osztály után, 14 évesen). Osztályfőnököm, magyar tanárnőm Ilus Néni lett. Nehéz év volt, Nagymamám a nyáron meghalt. Elhanyagolt, csendes fiú voltam. 1968 tavaszán beleszerettem a matematikai igazságok szépségeibe, minden időmet ezzel töltöttem. Nyáron alaposan átolvastam, megtanultam a Fazekas Gimnázium négy évfolyamának speciális tankönyveit, az összes példát megoldottam, amit csak segítség nélkül lehetett. Az első gimnáziumi évben betegségek miatt nagyon sokat hiányoztam. A tanórákon nem figyeltem, inkább olvastam, példákön gondolkodtam, esetleg

csendben unatkoztam. Sose jelentkeztem, csak ha kellett, ami az akkori 40+ fős osztályokban kevésbé tűnt fel. Nem voltam jó tanuló, 4,2-es átlagom lett, Ilus Néniől irodalomból emlékeim szerint 3-ast kaptam.

1969 júniusában az évvárókor kiderült, hogy nagy fölényvel első lettem az országos matematikai tantárgyi versenyen, hogy évfolyamom legtehetségesebbje vagyok. Szerencsésnek tartom magam, hogy azóta ebből valamennyit sikerült realizálni, ötvennél több országban voltam meghívott előadó matematikai konferenciákon, 49 évesen a Magyar Tudományos Akadémia tagjának választottak.

A bizonyítványosztáskor (akkor még nem volt 'privacy'), amikor rám került a sor, Ilus Néni fel volt háborodva. Hogy én ezt miért nem mondtam! Hogy hogyan lehetek ennyire szakbarbár! Igen, ezt a szót használta az egész osztály előtt. Nem szégyenkeztem, éreztem, hogy igaza van. Négy jutalomkönyvet kaptam tőle, többek közt egy azóta ronggyá olvasott József Attila kötetet, amit magammal hoztam ide Amerikába is.

Az Ilus Néni által szervezett iskolai Önképzőkör egy új világot nyitott. Élveztem a csodákat, amik a Berkesi–Szilvásin túl vannak. Az Önképzőkörön két három hetente 30-40 diák gyűlt össze. Azt hiszem, a gimnázium 1000 tanulójából még akkor sem voltunk 60-nál többen amikor Weöres Sándor volt a vendég. Később abban a kitüntetésben részesültem, hogy meghívott József utcai „szalon”-jába, még a népdalkörbe is. A József utcában már végzős diákként, egyetemistaként, meg utána is kiváltságnak éreztem, hogy tagja lehettem az általa toborzott alkotó értelmiségiek társaságának. Előadásokon, vitákon vehettem részt, hogy „kapaszkodókat” találjunk az éppen szóban forgó mű befogadásához vagy lelki, társadalmi problémák megértéséhez.

Csak szeretettel és köszönettel tudok gondolni energikus, kulturált alakjára, átható, érdeklődő tekintetére, öniróniától sem mentes humorára. Rá emlékezve hadd idézzem egyik kedvenc antik szerzőjét, Anakreónt (Radnóti Miklós fordításában). „...S kedvelem azt, aki bölcs és Aphrodité meg a Múzsák/ szép adományairól zengve szeretni tanít.”

Gyürey Vera

Ilus

A hetvenes évek második felében az ELTE Bölcsészettudományi Karán „A magyar nyelv és irodalom módszertana” elnevezésű tárgyat tanítottam, így módomban állt, és egyben kötelességem is volt a tantárgy vezető tanárait megismerni.

Így találkoztam egy esős novemberi reggelen a Móricz Zsigmond Gimnáziumban Kontra Györgynével, Ilussal, aki ennek a gimnáziumnak volt vezető tanára magyar nyelv és irodalomból. Az óralátogatások és az ezt követő megbeszélések hivatalos formája egyre inkább baráti-szakmai gondolatcserévé alakult.

Kontra Ilus klasszikus műveltsége hihetetlen nyitottsággal tárult, és ennek is volt köszönhető, hogy egyike volt azoknak a kollégáknak, aki az új szemléletű gimnáziumi irodalmi tankönyveket befogadta, szakmailag támogatta, szinte pártfogója volt. Az új tankönyvek bevezetését megelőző beszélgetéseken is nagy ellenállást kiváltó, éles hangú nyilvános tankönyv vitákon meggyőzően képviselte az új tankönyvek új szemléletű irodalomfelfogását.

Ő volt a legfiatalabb a fiatalok között is. Állandó tanulni vágyását, nyitottságát bizonyította, hogy a Magyar Filmarchívum filmesztétikai tanfolyamainak állandó résztvevője volt, nyugdíjasként is. Ekkor már a Trefort utcai Gimnáziumban tanította kedvenc költőjét, Ady Endrét.

A közös szakmai együttlétet egyre inkább felváltották a rendszeressé vált baráti összejövetelek. Felvilágosult szellemisége nemcsak irodalmi ízlésében, hanem az élethez tartozó szinte valamennyi kérdésben is megnyilvánult. Ezért volt vele jó együtt lenni, ezért szerették tanítványai, fiatal kollégái egyaránt.

Amikor már a Trefortban tanított, egyik kollégája így jellemezte: „Már az is elég, ha bejön és a tanári szoba asztalára leteszi a táskáját”.

Igen, karizmatikus, szeretetre méltó személyiség volt, akiből régen is és ma is egyre kevesebb van a tanári pályán.

Váratlanul tört rá a súlyos betegség. A lábadozást kísérő baráti látogatásokon reméltük, hogy legalább még egy időre sikerül elkerülni a legyőzhetlent. De nem bizonyult elégnek sem az élni-akarása, sem az őt körülvevő szeretet ereje.

**Louis Germain,
Camus egykori tanítójának levele az íróhoz**

Poros András fordítása⁴⁹

Albert Camus, a nagy francia író 1957-ben elnyerte az irodalmi Nobel-díjat. A díj átadásakor köszönetet mondott hajdani tanítójának, Louis Germain-nek.⁵⁰ A tanító válaszolt a köszönő levélre.⁵¹ E levél néhány újrafordított részletével szeretném felidézni egy figyelemre méltó tanár személyiségét, aki az iskolai évek után is figyelemmel kíséri tanítványa sorsát. A levélben aggódik az állami iskola (école républicaine) szekularizmusáért is.

⁴⁹ Lektorálta Hetényi Zsuzsa.

⁵⁰ Részlet a levélből:

„Kedves Monsieur Germain!

Miután lassan elülni látszik körülöttem a felhajtás, itt az ideje, hogy szívem legmélyéről szóljak önhöz. Nemrég túlságosan is nagy megtiszteltetés ért, amelyet sosem kerestem, nem kérelmeztem magamnak. Amikor meghallottam a hírt, édesanyám után rögtön ön jutott az eszembe.

Ön nélkül, az ön szerető karja nélkül, amellyel hajlandó volt felkarolni egy olyan szegény sorsú kisgyermeket, mint amilyen én voltam, az ön tanítása és példamutatása nélkül ez nem történhetett volna meg.

Engem nem igazán lelkesít föl ez a fajta elismerés. De arra mindenképpen alkalmat ad, hogy elmondjam, mennyire sokat jelentett, hogy ön ott volt, és azóta is ott van mellettem, illetve biztosítam arról, hogy az ön erőfeszítései, munkája, és jó szíve tovább él egy kis tanítványában, aki – noha sok-sok év eltelt már – azóta is az ön hálás diákja. Szívem teljes szeretetével ölelem önt. Albert Camus. 1957. november 19.”

<https://wmn.hu/kult/5950-igy-koszonte-meg-nobel-dijat-volt-tanaranak-albert-camus-francia-iro>

A teljes levelet ld.:

https://issuu.com/librikiado/docs/camus_eloadasokstockholm

⁵¹ <https://compagnieaffable.com/2015/10/04/lettre-de-monsieur-germain-a-albert-camus/>

Kisfiam,

nem is tudom, hogy fejezzem ki örömömet, amelyet szép gesztusod okozott, hogyan köszönjem meg. Ha lehetne, erősen megölelném azt a nagyfiút, akivé lettél, és aki nekem mindig a kis Camus marad.

Ki az a Camus? Úgy érzem, nem igazán járnak sikerrel azok, akik meg akarják ragadni személyiségedet. Mindig ösztönös tartózkodással álltál ellen annak, hogy megmutasd egyéniségedet és érzéseidet. És ez azért is sikerült neked, mert egyszerű vagy és közvetlen. És mindenekelőtt jó! Ezek a benyomásaim már az iskolában kialakultak rólad. A pedagógus, ha komolyan veszi a mesterségét, sohasem mond le arról, hogy megismerje tanítványait, s ezt folyton szem előtt tartja. Egy gesztus, egy válasz, egy viselkedés mindent elárul. Azt hiszem, jól ismerem azt a kedves kissrácot, aki voltál, s egy gyermek nagyon gyakran már magában hordozza azt a felnőttet, akivé válik. Az öröm, hogy az osztályban vagy, minden porcikádból sugárzott. Arcodon optimizmus látszott. Ahogy figyeltelek, nem is sejtettem családi körülményeidet, egészen addig, amíg édesanyád el nem jött hozzám, hogy megkérjen, te is kerülj fel az ösztöndíjasok listájára. Egyébként ez nem sokkal azelőtt történt, hogy útjaink elváltak, felsőbe készültél. És addig úgy látszott, a helyzeted nem különbözik a társaidétól. Mindig megvolt mindened. Akárcsak a bátyád, te is szépen voltál öltözve. Azt hiszem, ennél szebbet nem mondhatnék édesanyád dicséretére.

Láttam, hogy egyre szaporodnak a rólad és a műveidről szóló írások. És nagy meglepéssel fogadtam, hogy a hírnév (mert ez már az) nem ártott meg neked. Camus maradtál: bravó! Nagy érdeklődéssel figyeltem annak a darabnak a sorsát, a *Megszállottakat*,⁵² amelyet színpadra vittél. Annnyira szeretlek, hogy nem kívánhatok nagyobb sikert számodra, mint amit megérdemelsz.

⁵² Dosztojevszkij regénye alapján írott adaptációját Camus 1959-ben írta és állította színpadra *Megszállottak* címmel, majd később átírta a címet *Démonokra*. (A szerk. – H. Zs.)

Malraux is színházat szán neked. Tudom, hogy ez a szenvedélyed. De vajon képes leszel-e minden tervedet sikerre vinni? Féltetek, nehogy túlerőlted magad. Engedd meg öreg barátodnak, hogy emlékeztessen szerető feleségedre és gyerekeidre, akiknek szükségük van a férjre és apára. Ezzel kapcsolatban elmesélem neked, mit mondott néha igazgatónk a Tanítóképzőn. Nagyon-nagyon kemény volt velünk, és emiatt nem láttuk meg, mennyire szeret bennünket. „A Természet vezet egy nagy könyvet, amibe aprólékosan bejegyzí minden túlzásunkat.” Bevallom, ez a figyelmeztetés sokszor eszembe jutott, amikor éppen megfeledkeznék róla. Szóval, te is igyekezz tisztán hagyni a Természet Nagy könyvében a neked fenntartott lapokat!

Feleségem emlékeztetett rá, hogy láttunk téged a televízió irodalmi műsorában, ahol a *Megszállottakról* volt szó. Megható volt látni, ahogy válaszoltál a föltett kérdésekre. S tőlem szokatlan kajánsággal megjegyeztem: nem is sejtet, hogy nézlek és hallgatlak. Kicsit megvígáztalt, hogy nem vagy Algírban. Hosszú ideje nem láttunk már.

Mielőtt befejezem, el kell mondanom, hogy én, mint világi iskolai tanár, milyen fájdalommal követem a szekuláris iskolát fenyegető terveket. Egész életemben szem előtt tartottam a gyermek szent jogát az igazság kereséséhez. Szerettelek benneteket és minden erőmmel azon voltam, hogy ne mutassam meg nézeteimet és ne gyakoroljak nyomást fiatal értelmek fejlődésére. Amikor Isten szóba került az órán (mert ez benne van a tantervben), mondtam, hogy egyesek hisznek benne, mások nem. És hogy mindenkinek jogában áll szabadon azt tennie, amit akar. A vallásokkal kapcsolatban is beértem a felsorolásukkal, és azzal, hogy mindenki tetszése szerint gyakorolhatja bármelyiket. Az igazság az, hogy még hozzátettem, hogy vannak, akik egyiket sem követik. Tudom, hogy ez nem tetszik azoknak, akik a tanítókat a vallások, pontosabban a katolicizmus házaló ügynökeinek szeretnék megtenni. Az algíri Tanítóképzőben apámnak, akárcsak minden társának vasárnaponként a Galland parkhoz misére kellett mennie és áldozni. Egy nap, amikor elege lett ebből a kényszerből, a „szentelt” ostyát a misekönyvbe tette és ráhajtotta a fedelét. Az igazgató, amikor ezt megtudta, kizárta apámat a főiskoláról. Hát ezt akarják a

„Szabad iskola” hívei: szabadon gondolkodni, azaz úgy, ahogy ők. Félő, hogy a parlamenti képviselők jelenlegi összetétele mellett nem lehet ezt a rossz lépést megakadályozni. Megírta a *Canard enchaîné*,⁵³ hogy az egyik megyében a világi iskolák száz osztálytermében feszület lóg az osztályterem falán. Ezt én a gyermekek tudata elleni gyalázatos támadásnak tartom. Hova jutunk, ha ez így megy tovább? Ezek a gondolatok mélyen elkeserítenek.

Tudd, hogy gyakran gondolok rátok akkor is, ha nem írok. Madame Germain-nel együtt mind a négyeteket szeretettel ölelünk.

Germaine Louis

⁵³ Francia szatirikus hetilap. (A szerk. – H. Zs.)

III. Mese

Schubert András

Egyszer volt... mese a régi Rómából

*Mesémet eredetileg L. M. barátom gyermekeinek írtam,
de jó szívvel ajánlom hajdani latin tanárnőm,
Kontra Györgyné, Ilonka néni emlékének.*

Meandrusz szomorúan baktatott hazafelé az iskolából. Intőt kapott történelemből. Atyja, az ősz Nikolausz elégedetlenül csóválta a fejét.

– Pont történelemből? – dörmögte hitetlenkedve. – Amikor az időszámítás még el se kezdődött...

Meandrusz több együttérzést várt volna apjától. A történelmet rettentően unalmas, érdektelen tantárgynak tartotta. Egyáltalán nem érdekelték a királyok, császárok, hadvezérek és úgynevezett hőstetteik, amelyeket általában sok-sok ember szenvedése révén mondhattak magukénak.

Az ő hősei egészen mások voltak. Tudósok és művészek. Akiknek az igazsága nem a fegyvereik erejében, hanem matematikai számításaik pontosságában, zenéjük harmóniájában vagy verseik sodrásában rejlik.

Néha úgy érezte, hogy neki nem is itt, a rohanó tempójú, modern Ostiában kellene élni (amelyről akkor még senki sem gondolta, hogy egyszer majd Ostia Anticának fogják nevezni), hanem a régi Görögországban. Úgy képzelte, hogy akkor és ott az emberek sokkal többet foglalkoztak az igazán fontos és szép dolgokkal, mint Ostiában. Ott most szinte minden az üzlet és a háborúskodás (ami – ahogy apjától tanulta – szintén az üzlet egy formája) körül forgott.

Az egyébként kitűnő ostiai színház, a Tiberis Teátrum előadásait gyakran foghíjas nézőtér előtt tartották, mert az emberek inkább azért

utaztak órákat, hogy véres gladiátorharcot nézhessenek Rómában, és utána esetleg egy majdnem ugyanolyan véres verekedésbe keveredjenek a szembenálló gladiátorcsapatok szurkolói között.

Meandrusz lehetőleg egyetlen színházi előadást sem hagyott ki. Jegyet sem kellett vennie, jól ismerték a színház dolgozói. Beengedték a hátsó bejáraton, amelyet a színészek használtak, és a lehető legközelebről élvezhette a színészek játékát. A színészek maszkja hangtölcserként működött, hogy a távolabb ülő közönség is hallja a beszédüket. Meandrusz azonban jól hallotta egymásnak szánt halk megjegyzéseiket is. Ez néha szórakoztatóbb volt, mint a színdarab, amelyet játszottak.

– Ha még egyszer elém sétálsz a monológom alatt, esküszöm, letaposom a tyúkszemedet!

– Vakard meg a kardoddal a hátamat, mert megőrülök, úgy viselked!

– Amikor hazafelé mész, még nyitva lesz a bolt. Vegyél egy kis kenyeret a vacsorához! Meg esetleg egy strucctojást a hétvégére!

Legutóbbit a főhősnőt alakító színésznő mondta a férjének, akit a második felvonás közepén megöltek, ezért korábban mehetett haza.

Meandrusz néha a kishúgát, Lollát is magával vitte színházba. Őt igazán csak a szerelmes jelenetek érdekelték, meg az, ha állatok is szerepeltek a színdarabban. Az egyik darabban egy aranyos kiscica is szerepelt. Ennek a darabnak Lolla minden előadását megnézte, és a jelenetek között a cica nem is a gazdájához, hanem Lollához szaladt egy kicsit dorombolni.

Voltak színdarabok, amelyekben zenészek is játszottak. Meandrusz szorgalmasan tanult lanton játszani, és ezért különösen boldog volt, ha közletről láthatott, hallgathatott hivatásos lantművészeket. Az egyikük egyszer megengedte, hogy a szünetben – amikor azért a közönség egy része a nézőtérre ült – játszhasson a hangszerén. Amikor befejezte, néhányan meg is tapsolták. Meandrusz ettől boldogabb volt, mintha tíz dicséretet kapott volna történelemből.

A legkisebb testvért, Leandruszt, egyáltalában nem érdekelte a színház. Ő is rajongott a régi Görögországért, de ő nem a tudósokat

vagy a művészeket, hanem az Olimpiák bajnokait csodálta. Arról álmodozott, hogy egyszer ő is bajnok lesz.

Az ő kedvence azonban nem valamelyik olimpiai sportág volt, hanem egy újonnan divatba jött labdajáték. Ez abban különbözött a régiektől, hogy a labdát nem csak dobni vagy ütni lehetett, hanem rúgni is. Ezért aztán láblabdának vagy labdarúgásnak nevezték. Akik csak a régebbi labdajátékokat játszották, azt terjesztették, hogy ezt a játékot az afrikai rabszolgák hozták be az országba, ők pedig a majmoktól tanulták. Ezért aztán ha ilyen labdarúgó játékosokat láttak, akkor hangozó makogással gúnyolták őket. Néha még banánt is dobtak közéjük. Az új játék híveit, így Leandruszt persze ez legkevésbé sem zavarta. A banánt élvezettel megették, a vérmesebbek pedig majommódra ülepüket mutatták az őket gúnyolóknak.

A fürdő épületében, a tornateremben, vagy a fürdő udvarán minden nap összegyűltek a labdarúgó csapatok, és néha együtt gyakoroltak, néha pedig megmérkőztek egymással. Leandrusz élete csúcspontjának érezte, ha sikerült neki a labdát az ellenfél kapuvonalán túljutatnia.

– Gólusz! – kiabálta ilyenkor boldogan a közönség.

Amikor a három testvér együtt volt otthon, vagy a régi Görögországról, vagy a távoli jövőről ábrándoztak.

Meandrusz azt találgatta, milyen hangszereken fognak játszani a jövőben. Kitalálta például, hogy ha a lanthoz egy olyan hangtölcsért lehetne illeszteni, amilyen a színészek maszkján van – vagy esetleg annál nagyobbat is –, akkor a hang egy egész amfiteátrumot is bezenegene. Három-négy lantos, meg esetleg egy dobos a Circus Maximus tízezres tömegét is megtáncoltathatná. A hangszerhez részletes tervrajzokat is készített, amelyeket – bár Meandrusz sohasem tanult meg szépen rajzolni – édesapjuk is érdeklődéssel csodált.

Lolla ruhákat tervezett az állatoknak, mert úgy gondolta, hogy a jövőben az állatok is az emberekhez hasonlóan fognak öltözni. Le is rajzolta az elegáns tógákba, vagy éppenséggel fürdőruhákba öltözött cicákat és kutyákat, amivel nemcsak testvéreit, hanem iskolatársait is megnevettette.

Leandrusz a jövő sportjairól álmodozott. Abban természetesen biztos volt, hogy a labdarúgás a birodalom legtávolabbi zugait is meg fogja hódítani. Még az olyan elképzelhetetlenül távoliakat is, mint Aquincum a nagy hegyeken túli Pannoniában. (Azt persze ő sem sejtette, hogy az Aquincumhoz legközelebbi labdarúgó csapatot éppen III. kerületi TTV-nek fogják hívni.)

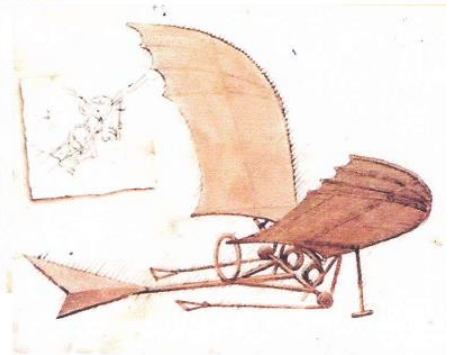
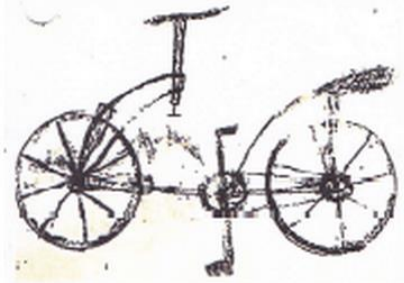
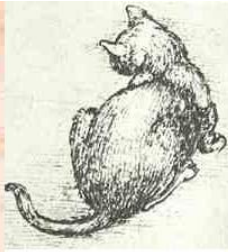
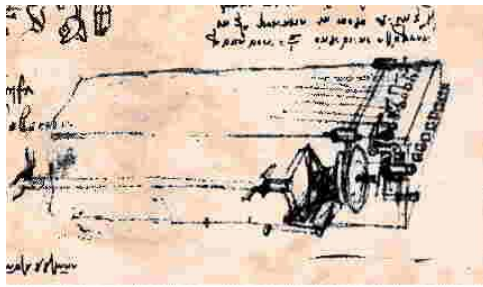
A labdarúgáson kívül Leandrusz a lovasversenyeket is szerette. A szegény, meghajszolt lovakat azonban nagyon sajnálta is. Ezért olyan szerkezeteket igyekezett kitalálni, amelyeket emberek hajthatnának, és mégis úgy száguldanának, mint a lovak. Két vagy három kereket képzelt ezeknek a szerkezeteknek, és esetleg még szárnyakat is.

Szüleik szorgalmasan összegyűjtögették gyerekeik rajzait, és egy kis ládikóban tartották.

A ládikót a gyerekek, aztán az ő gyerekeik is sokáig őrizték, aztán valahogy csak elkallódott.

Aztán hogyan került elő vagy másfélezer évvel később, és hogyan került a toszkánai Vinciből való Péter úr fiához, Leonardóhoz, arról sejtelmem sincs. Az biztos, hogy ez a Leonardo sokkal jobban tudott rajzolni, mint az egykori három testvér, és a szerkezetekhez, sőt még a ruhákhoz is sokkal jobban értett, mint ők. Mindenesetre Leonardo képzeletét is nagyon elindították a ládikóban talált rajzok. Egész életében foglalkoztatták a különleges hangszerek, a felöltözött és levetkőzött állatok és emberek, valamint a kerekes és szárnyas szerkezetek.

Meandrusz, Lolla és Leandrusz nevét rajtunk kívül aligha ismeri más, de Leonardo rajzaiból álmaik kétezer év után is mindenkiben ott élnek.

IV. Emlékezés, kortörténet

Békés Erzsébet

Ad riv'eundem...

Vajon miként van az, hogy valaki úgy válik életünk részévé, hogy több mint fél évszázad elmúltával is gyakran és magától értetődően gondolunk rá?

Magam is tanár volnék, így sokszor eszembe jut, hogy sohasem lenne szabad alábecsülnünk azt a hatást, amelyet diákjainkra gyakorolunk. Hiszen nekünk is meghatározó volt egy-egy tanár személyisége, amikor életkorunkból fakadóan annyira fogékonyak voltunk mindenre, amit tett, és amit képviselt.

Annak alátámasztására, hogy Ilus néni („nénizem” most is, pedig pont annyi idős vagyok mint ő, amikor elment) mennyire jelen van ma is az életemben, álljon itt két idézet (mindkettő angolul íródott, és mind a kettő hónapokkal illetve évekkel azelőtt, hogy tudtam volna a készülő emlékkötetről). A fordítás sajátom, kis igazítással a kontextus és a rövideg kedvéért.

Az első szöveg a JustGiving néven ismert adománygyűjtő szervezeten indított oldalon¹ jelent meg abból az alkalomból, hogy a következő születésnapomig folyamatosan kívántam pénzt gyűjteni oktatási célokra:

I will be 70 on Thursday, 27th January 2022... Thursday is a good day because Agi was born on a Thursday and Jacob, too. When I went to high school, we also had Latin classes on Thursdays with my beloved Ilus néni. She was the one who said that all that Hungary needed

¹ JustGiving link: <https://www.justgiving.com/crowdfunding/erzsebetagnes-bekes-5>

was 3000 excellent teachers. She was one, and I hope, I became one, too. I am fanatical about education. The money you might donate to celebrate the first 70 years of my life will be split between a struggling language school's non-fee-paying students to learn English (30%) in Madagascar and Pencils of Promise, a very professional US foundation that is building primary schools in Laos (70%).

(2022. január 27-ikén, csütörtökön leszek hetvenéves. A csütörtök jó nap, mert Ági csütörtöki napon született, és Jacob is.² Amikor gimnazista voltam, a latin órák is csütörtökön voltak rajongásig szeretett Ilus néninkkel. Ő volt az, aki azt mondta, Magyarországnak nincs másra szüksége, mint háromezer kiváló tanárra. Ő az volt, és remélem, én is azzá lettem. A tanítás megszállottja vagyok. A pénzt, amit netán adományoztok majd életem első hetven évének megünneplésére, kettéosztom. Harminc százalék megy egy nehézségekkel küzdő madagaszkári iskola olyan diákjainak, akik ingyen tanulhatnak ott angolul, és hetven százalék a Pencils of Promise nevű nagyon hatékonyan működő amerikai alapítványnak, amelyik általános iskolákat épít Laoszban, Guatemalában és Ghanában.)³

A második szöveg a „Hogyan lettem tanár, és azzá, aki vagyok” témájú interjúból származik, amelyet az *EFL Magazine* készített velem pár évvel ezelőtt.⁴ Látható, hogy a téma ismétlődik:

I spent two years in India and then came back to Hungary to start my secondary schooling in a famous boarding school in Buda, which

² Ági a lányom, Jacob az unokám.

³ A Pencils of Promise eddig 589 iskolát épített. A nyelvtanuló-nyelvtanító közösség, amely Canguro English néven ismert, hat hónap alatt gyűjtött össze 50 ezer dollárt. Ennyi kell egy iskola felépítéséhez és fenntartható működtetéséhez. Az első iskolánk azóta már fel is épült, és 2022. szeptemberében megnyitotta kapuit. Jelenleg a második iskolára gyűjtjük az adományokat. <https://fundraise.pencilsofpromise.org/team/336595>

⁴ EFL Magazine link: <https://eflmagazine.com/interview-with-elisabeth-bekes-efl-teacher-and-so-much-more/>

was nationalized but still had brilliant teachers from another era. I loved my Latin teacher and was preparing to become a doctor.

My beloved Latin teacher always said, “All you need to turn this country around is 3000 good teachers.” She’s right, I thought to myself. When you’re a doctor, you treat sick people, when you’re a teacher you’re treating the psyche of a whole nation.

(Két évet töltöttem Indiában, utána visszajöttem Magyarországra, hogy elkezdjem a középiskolát egy jó nevű budai gimnáziumban, amelyet államosítottak egykoron, de továbbra is ragyogó tanárai voltak. ... Akkoriban orvosnak készültem, és nagyon szerettem a latin tanárnőm, aki mindig azt mondogatta: „Háromezer jó tanár meg tudná fordítani ennek az országnak a sorsát.” „Igaza van. – gondoltam. - Amikor orvos vagy, betegeket gyógyítasz, amikor tanár, az egész nemzet lelkét.”)

Mit tanultam tőle a tanításról? Íme egy példa. A hetvenes évek elején jártunk, amikor nem volt igazán divat, hogy a diákoktól minden órán gyors visszajelzést kérjünk a tanultakról. A mini-kvíz, ami esetünkben nem volt más, mint egy röpké szódolgozat, nemigen terjedt még el, és az végképp nem, hogy az értékelés ott azonnal megtörténjék a melletted ülő segítségével. Ilus néni rábólintott a helyes megoldásra, mi pedig kipipáltuk vagy beikszeltük az osztálytársunk választát. Fel nem merült, hogy valaki csalhatna, vagy hogy ne bízott volna meg a pontozásunkban. Soha mástól nem láttam ezt a pofonegyszerű és időtakarékos megoldást, de aztán magam is bevezettem a gyors értékelés kedvéért és a diákjaimba vetett bizalom jeleként.

Mindent szerettünk rajta amúgy is. A rekedtes, mély hangját, a nikotinfoltot az ujjain, a lobogó ősz haját, a mosolyát, de még az őszszeráncolt homlokát is, amikor egy nap belépett az osztályba az osztályfőnökünkkel, és megérezte a cigifüst szagát. „Nem fogja érezni, ő is cigizik” – gondoltuk a szünetben, amikor az ablakon át fújtuk ki a

füstöt. De megérezte, hát még nem dohányzó osztályfőnökünk... Akkoriban kellett rászoknunk a „Jó napot kívánok!” köszöntésre, a kedvenc időtöltésünk mégis az volt (olyan napokon, amikor nem volt latinóránk), hogy egy másik kollégistával kézen fogva megkerestük a szünetben a folyosón, és jó hangosan ráköszöntünk. Csak úgy zengett a „Csókolom!”.

Lányomnak van más segítsége is, hogy vigyázzon a kicsire, így nem vagyok teljes állású nagymama, ezzel együtt szinte fel sem tudom fogni, Ilus néni hogyan tudott négy gyereket nevelni az ötvenes évek elején. Arra emlékszem, hogy egyszer késett az óráról, mert félúton visszafordult, hogy megnézzze, nem hagyta-e bedugva a vasalót. Azt sem tudom, hogyan volt képes időt szakítani arra, hogy amikor Indiából hazatérve utol kellett magam érnem latinból, korrepetáljon engem hetente szombaton délben.

Amikor politikai menekültként befogadott minket Anglia, évekig nem jöhettünk vissza Magyarországra, de később meg tudtam még látogatni néhányszor. Még mindig Ilus néninek szólítottam, de magától értetődően tegeztem, addigra a huszonhat év korkülönbség már nem számított. Friss emigránsként nem volt könnyű az élet, de a kapcsolat megmaradt Magyarországgal, mivel a BBC Magyar Osztályán dolgoztam, és így tudtunk minden hazai politikai fejleményről. Emellett sok angol tananyagot írtam át kétnyelvűre, néhány perces nyelveleckék születtek, eredeti angol hanganyaggal, amit magyar nyelvű magyarázatokkal egészítettem ki. Ha megkérdeztek a rádiózásról, azt mondtam, ugyanolyan, mint a tanítás: fontos dolgokról kell beszélni érdekesen. Azt pedig, hogy mi a fontos, a diák vagy a rádióhallgató abból tudja megítélni, hogy a tanárt vagy a műsorszerkesztőt mennyire lelkesíti, amit közvetít. Ha elragadja a téma, és át is tudja adni a tartalmat, „áramlat” állapotba kerül ő is, és a hallgatóság is. Minden csütörtök ünnepnap.

Az, amiről ennyi idő múltával beszélhetek még, mert a szorosan érintettek már nincsenek közöttünk, tizenhét éves koromban történt,

Indiában. Azt mondják, hogy traumatikus élmények közepette, hogy szabaduljunk attól, ami történik velünk, az agyunk segít, hogy testen kívüli élményt éljünk át, és kívülről (gyakran felülről) lássuk magunkat. Vagyis azt szuggerálja nekünk, hogy „ami itt folyik, az nem velem történik”. Én is így éreztem magam Új-Delhiben a zajos sikátorból nyíló borbélyműhelyben, ahol a vendégeket és engem csak egy kétes tisztaságú függöny választott el egymástól.

Utáltuk a memoritereket. A kollégium kertjében sétálgatva mégiscsak bebifláztuk, skandálva az időmértékes sorokat, mert Ilus néni magától értetődően adta fel, vagyis nem volt apelláta.

Így azután a borbélyműhelyben, ahová saját ostobaságom és az egetverő botránytól való rettegés miatt kerültem, azon gondolkodtam, hogy hogyan is vannak latinul *A farkas és a bárány* sorai... Nem jutott könnyen az eszembe, de azután mégis felderengtek a szavak:

*Ad rivum eundem lupus et agni venerant, siti compulsi.
Superior stabat lupus, longeuque inferior agnus.*

A farkas s bárány egy patakhoz jöttenek
Szomjtól üzetve. Fenn a farkas állt, alább
A bárány sokkal.

(Vörösmarty Mihály fordítása)

vagy:

A szomjas farkas és a szomjas kis bari
ugyanazon patakra ment véletlenül.
A jámbor gyapjasnál az ordas följebb állt.

(Terényi István fordítása)

Még arra is emlékeztem, hogy a jambikus trimeter, vagyis a háromszor két jambusból álló sor csak akkor jön ki, ha a *rivum eundem*-ből *riv' eundem* lesz.

Egy idő múlva azután hazavitt a követség első sofőrje, akivel soha többé nem váltottunk szót. A veszélyes epizódnak szerencsére nem lett maradandó következménye, de a verssorok egy életre bevésődtek.

Neki sem meséltem el. Ha valaki, ő pontosan tudta, hogy a memoriter – akárcsak a központosítás – életmentő lehet. Ez itt csak angolul működik, de az írásjelek hiánya magyarul is ismerős lehet „A királynőt megölni nem kell, félnetek jó lesz...” sorokból.

Együk meg a Nagyit!
Nagyit, együnk!

Békés Erzsi

Cuenca, Ecuador, 2022. november

Busztin György

Emlékezzünk egy római jellemre

Vegyes érzelmekkel gondolok vissza középiskolás éveimre.

Nem voltam jó tanuló.

Egy fiúknak mindig gyötrelmes korszak, a felnőtté válás minden lelki és fizikai kínja egészült ki számomra a kudarcok sorozatával, amiket a Karinthy megénekelte rossz tanuló átél.

Serdülő, tinédzser, pubertás, egyes dolgozat, ellenőrzőbe írás.

Elkészett, figyelmeztetem, jöjjön be a szülő.

Ismerős sokunknak, akik nem voltunk éltanulók, sőt.

Kevés tanáromat szerettem egy olyan iskolában, ami a korszak szellemében nem tudást és emberséget akart adni, hanem alattvalót nevelni, sulykolással.

Ebben a bukdácsolásban, amit csak még nehezebbé tett a fenyegető kihívás – elvérzel-e az érettségin, bejutsz-e az egyetemre – kevés sikert és még kevesebb vigaszt találtam.

Csak egyet.

Latin szakos voltam – még pontosabban, latin–autószerelés szakos.

Új, forradalmi szemlélet, az elméleti tudás mellé szakmát is adni a feltörekvő nemzedéknek, ez eredményezte a szokatlan párosítást.

Autószerelésben nem jeleskedtem.

Így aztán a latin-élmény tartott a felszínen.

Igazából nem egyedül a latin-élmény, hanem az, aki átadta – nekem és kevés szerencsésnek a latin szakosok közül – a Kontra Ilus Jelenség.

Tanárunk volt sok, de nevelőnk, pedagógus, kevés.

Kontra Ilus, mintha az antikvitásból valahogy csodálatos módon és különös szerencsénkre maradtál volna itt.

Nem tanár volt ő, hanem jelenség.

Felejthetetlen volt, ahogy megszerettette velünk a latint – és felnyitott a szemünk előtt egy emberibb világot, ahol egyszerű és nemes értékek között – őszinteség, bátorság, feddhetetlenség – a szabadság és emberi méltóság eszménye trónolt a legmagasabban. A deklinációk és konjugációk szövevényén túl, amit kevesen tudtunk észben tartani, megértettük, mi volt a római erkölcs, a római jellem, mit jelentett hazafiság, tisztesség és integritás.

Szerencsés(ebb) magyarok nemzedékei – Zrínyik, Kölcseyk, Petőfik és Kossuthok – nőttek fel ezeken az értékeken.

A latin órák egyszerre szóltak nyelvről, kultúráról, történelemről – és erkölcscről. Kontra Ilus igazi ember-faragó volt. „Integer vitae, scelerisque purus, non eget Mauris iaculis neque arcu.”

Ahogy híres fehér köpenyében szikár és méltóságteljes alakja felmagasodott, mintha a fogalommá lett Femina Romana, a római családi tűzhely, az erkölcs és tisztesség őre állt volna előttünk. Mater Gracchorum, aki ékszerai helyett a gyermekeivel büszkélkedett.

Anna Perenna, aki kenyeret – esetünkben, szellemi táplálékot – osztott az éhező római szegényeknek. Ittuk minden szavát.

Kontra Ilus az utolsó vonulata volt a nagy magyar klasszika filológia-nemzedéknek, akik egyformán tudtak latinul és görögül, a Trencsényi Waldapfelek és Devecseri Gáborok, gényusok nemzedékének. Az ő világukat és ethoszukat hozta el közénk, akik akkor ezt még aligha érthették meg.

Az Aesopus mesék mögött, amiket átéléssel olvasott velünk, azért felsejlett a nagy örök igazság arról, hogy egyszer minden zsarnokság véget ér, és a történelem, ha más nem, ítéletet mond a hatalmaskodók felett.

„Ad rivem eundem lupus et agnus venerant, siti compulsi...” – hallgattuk áhítattal.

Később, sokkal később értettem meg minden üzenetét, csak akkor már nem tudtam érte köszönetet mondani.

Amikor végigjártam az antikvitás szinte minden csodáját, gyakran jutott eszembe, és büszkén olvastam a latin feliratokat, amiknek a rejtelmeihez ő adta nekem a kulcsot.

De eszembe jutott akkor is, amikor szerte a világban rendre szembesültem az emberi mohóság, hatalomvágy, uralmi hóbort és zsarnokság megannyi példájával.

Kontra Ilus nemzedékeknek adott tudást, jellemet és erkölcsi fogódzkodót egy hanyatló világban, ahol a római üzenetek ma idősebbek, mint valaha.

Ihlesse meg emléke azokat, akik merik vállalni a tanítás hivatását – kihívását – ott és akkor, ahol és amikor a tudás immár nem erény vagy előny, hanem veszélyes képesség a szabad, független gondolkodásra a hatalom szemében.

Ide jutottunk, Ilus Néni, de te nyugodj békében, – „non omnis moriar”, áll ércnél maradóbb műved – mert a mi szemünket felnyitottad, és innentől a mi felelősségünk, hogy rabok leszünk vagy rómaiak.

Déri Zsuzsa

Iluskáról

Mindig mosolygott, nevetgélt, kuncogott, fülig ért a szája, merő vídamságot, napsugaras kiegyensúlyozottságot árasztott maga körül.

Amikor magyarázott, magával ragadta a téma, csodás kezével, hosszú ujjával gyakran belegabalyodott a nyakában lógó szemüvegének (vagy órájának?) láncába, de jól jött ki ebből, én kicsit izgultam, nehogy elszakadjon – sose szakadt el.

Nem egyszerűen felnéztünk rá (az első padból is konkrétan, ahová az óráin ültünk páran), annyira nagyra tartottuk, hogy közeledni se mertünk hozzá. Beszélgettünk róla, emlegettük, idéztük őt iskolán kívül is.

A legegyszerűbb gondolatokat is választékosan formálta meg, közben minimum mosolygott, hogy azért ne vegyük annyira véresen komolyan, vagy hogy így is lehet.

Az *Antigonéval* indult a középiskolai irodalom tananyag – az első erkölcsi útmutatás ekkor született, ez belénk is égett.

Teljes személyiségével tudott figyelni az érdeklődő emberre, mindenkit komolyan vett, még a léhákat is helyre tudta tenni valamilyen idézettel, legalábbis egy időre.

Nem emlékszem olyan osztálytársamra, aki ne ismerte volna el a nagy formátumát. Ő a mindennapi kicsinyességek fölött lebegett, a versek világában, és ez lenyűgöző volt.

Mérhetetlenül hálás vagyok Iluskának, hogy a memoritereket rendszeresen és könyörtelenül számonkérte, amikre – nagyjából – ma is emlékszem. Néha a verssorok jelentése később esett le, de a szavak bevésődtek, bármikor elővehetők, újraértelmezhetők, aktualizálhatók. Az Örkeny Színház *Anyám tyúkja* című előadásán alig bírtam megállni, hogy együtt ne duruzsoljam a színészekkel a versek többségét.

Neki köszönhetem, hogy magyar szakra mentem, jóllehet a diplomámmal csak fél évig tanítottam irodalmat. Úgy alakult, hogy végül magyar mint idegen nyelv lett a profilom, de valamilyen trükkkel mindig becsempésztem pár verssort a példamondatok közé.

A nyelvtanórák viszont nem értek föl az irodalomórákhoz – hát nem szerette, gyakran el is sinkófálta, irodalmat tartott helyette, mi ennek csak örültünk.

Meghívott a lakásában rendszeresen tartott értelmiségi összejövetelre – tea, bor, zsíroskenyér hagymával, és Karátson Gábor, Vekerdy Tamás, Granasztói Szilvia képzőművész, aki egy bőröndben saját készítésű bábokat hozott, és újra értelmezte a meséket. Annyira meg voltam illetődve a notabilitásoktól, a sok okosságtól, de leginkább a meghívástól, hogy végig a zongora mögül figyeltem ájultan – azt hiszem, többször nem is mentem.

Nem szándékom heroizálni, nem az ízlésem a pátosz, de muszáj rögzítenem, hogy az erkölcsi tartást és önbecsülést tőle kaptam egy életre – néha nem is könnyű, de nem bánom. Köszönöm.

Fodor Erika

Gondolatmorzsák

Dr. Kontra Györgynével, Ilus nénivel kapcsolatban

Italia paeninsula magna est

Ezzel a mondattal és olyan lelkesedéssel értem haza, no meg egy ötössel gimnáziumi első latin órámról, mint némely hatéves, amikor elkezdti az iskolai életet. Aznap mindenkinek ezt, és még néhány mondatot, illetve Ilus néni hozzáfűzött gondolatait idéztem. Bár a továbbiakban biztos volt házi feladat, dolgozat és felelés, a tanulás gyakran nem kellemes folyamata, kiesett az idők rostáján. Hatodik tantárgyként, egyedül az iskolámból, latinból is érettségiztem, csak úgy „úri kedvtelésből”, hiszen továbbtanulásomhoz erre nem volt szükségem.

Amikor betegsége miatt néhány hónapig egy „tanárnak nevezett” valaki tanított minket, a latin nyelv azonnal HOLT nyelvvé változott!

In medias res

E visszaemlékezést fogalmazva jöttem rá, hogy talán azt is neki köszönhetem, hogy első kémia órámát én sem azzal kezdem, hogy „már a régi egyiptomiak is...”, továbbá hogy milyen füzetet használunk, hanem azonnal mindenki kísérletezik, felfedez, és persze a jó megfigyelésekre adott ötösök sem maradhatnak el.

Nemrég olvastam egy MBA képzés anyagában, hogy az a leg hatásosabb ajánlás, ha az eladandó termék egyben saját maga reklámja is. Ilus ezt évtizedekkel ezelőtt is tudta és alkalmazta. A latin, a magyar irodalom és általában a tudomány, mindenféle hókusz-pókusz, lebutítás nélkül is „eladja” magát, ha a befogadónak megfelelő motivációval tálalják.

Philemon és Baucis

Kontra György orvos, pedagógus, tankönyvíró és mindenekfelett személyiség, méltó társa volt az életben, a négy gyerek nevelésében. Más életút, tőle könyvek, publikációk, TV felvételek maradtak. Ilus néni csak azok emlékezetében hagyott ércnél maradandóbb nyomot, akik találkozhattak vele. Talán nem volt rá ideje, nem vágyott rá, vagy a kor nem volt alkalmas formabontó gondolatainak közlésére. Vagy tudta, vibráló egyéniségéhez egyébként még a filmfelvétel is statikus lenne.

Betegsége alatt hosszú beszélgetésekben összegezte életét férjével. Halála után, az utcán találkoztam Kontra Györggyel. Megtört szeme a „belőlem a jobb rész kihalt” érzését tükrözte. Hamarosan követte feleségét. Szellemisségük, óriási hiány mindnyájunk számára. Pályájukat hivatalosan alig ismerték el, igaz, hogy díjak megszerzésére talán ők sem vesztegették idejüket.

Fama est, úgy mondják, az a hír járja

Az élményt adó, humort se nélkülöző óráin nemcsak a Trasimenusi Csata szereplői és mások elevenedtek meg, nemcsak klasszikus értékekkel ismerkedtünk, nyomoztunk egy-egy nyelvtani szerkezet után, hogy lefordíthassunk egy hosszú körmondatot, hanem világlátást is tanultunk.

Sok, máig érvényes sziporkáiból álljon itt kettő:

„Állj fejre, nézz körül, és így, sok érdekes dologra jöhetsz rá!”

(Bizonyára ennek az útravalónak is köszönhetem, azt a szokatlan, a hagyományosnál százszor olcsóbb, látványos, nemzetközi érdeklődést is kiváltó, bármely teremben, szobában alkalmazható tanulókísérleteztetési módszeremet, készletet, amellyel mindent másképpen csinálunk, és amivel nemcsak szemléltetés lehetséges, hanem a diákok apróbb-nagyobb felfedezéseket tehetnek, minikutatásokat is végezhetnek, maguk is új kísérleteket találhatnak ki.)

És egy sajnós napjainkban is mindenki számára megfontolandó gondolata:

„Az intelligencia legalsó foka, hogy tudod, mit nem tudsz!”

Egy Ilusra visszaemlékező kortársam arról számol be, hogy ők fizikailag is gyönyörűnek látták magyart „tanító” (milyen semmitmondó szó az Ő esetében) osztályfőnöküket. Mi, a „csak” latinosok gyakran azon vesszük észre magunkat, hogy néhány szellemes és elgondolkodtató bon-mot-t akkor is neki tulajdonítunk, ha azt valószínűleg nem tőle hallottuk.

Egyszer meglestem, hogy a tanáriban az iskola legjobb, egyetemen is oktató matematikatanárának magyaráz a tőle megszokott hévvel a táblán egy geometria példát. Ma már tudom, hogy ezt csak én láttam így, és valószínű neki magyaráztak! Ez utóbbi is szemlélteti minden és mindenki iránti nyitottságát. Egyedüli felnőttként rendszeresen eljárt önképzőköreinkre. Felejthetetlen humorral átszótt előadást tartott Heltai Gáspár fabuláiról. Gyakran, mint egy lelkes diák, kérdezett, szólt hozzá, bármi is volt a téma

Bár akkor is tudtuk, de igazán csak „most látom, milyen óriás ő”.

Heureka,

kiáltott fel Archimedes, és meztelenül rohant végig az utcán, amikor a folyadékokban működő felhajtóerő mibenlétére rájött. Igen, nemcsak a művészet, az irodalom, hanem egy matematika példa megoldása, egy körmönfont latin mondat lefordítása, egy összefüggés felismerése, egy probléma megoldása is bizonyítottan endorfinok felszabadulását okozhatja, amely szélsőséges esetben archimedesi viselkedéshez hasonlót produkálhat. Ilus ennek az endorfin-felszabadításnak a művésze volt. (Ma ezt élménypedagógiának nevezik – mi ILUSNAK!)

Memoriterek

Legféltebb kincseim: „Odi et amo...”, „Carthaginem esse delendam”, „dum spiro spero” és a többiek hosszú sora. A következő fontosságánál fogva magyarul írom: „Félem a görögöket, még ha ajándékokat hoznak is.” Igen, vannak olyan szituációk az életben, amelyekre ezer évvel előbb élt (vagy éppen ma élő) embertársaink kristálytisztán, röviden megfogalmazott gondolatai alkalmazhatók.

Az idézetek tudása nem felesleges, hanem mankó, segítség, és nem utolsó sorban szépség életünk különböző szituációiban.

„Összekacsintás, titkos szövetség is azokkal, akik folytatni tudják az idézeteket, értik a gondolatokat.” (Ilus)

Könnyek a József utcában

20 évvel az érettségim után úgy éreztem, van már annyi a tanári puttonyomban is, hogy találkozzam kamaszkorom idoljával, Ilus nénivel. Iskolai évváróján akartam felkeresni, de elkéstem, és ő már hazament. Így történt, hogy egy óriási virágcsokor mögé bújva váratlanul becsengettem az otthonába. Értetlenül, idegenül nézett rám (nekem ez egy örökkévalóságnak tartott), azután elmosolyodott, keresztneveemen szólított, átölelt, és ugyanabban a pillanatban csorogni kezdtek a könnyeink, percekig álltunk a lépcsőfordulóban, a felfelé haladók nagy megrökönyödésére. Hosszú beszélgetésünket újabbak, illetve néhány levélváltás követte. Ha saját családi gondjaim, betegség nem szól közbe, vagy ha egy évvel korábban kerülök az ELTE Trefort Gimnáziumba, ma talán barátságával is dicsekedhetnék. (A tanítványi státusz is életem nagy szerencséjének mondható!)

Hic et nunc,

és mindig a példaadó tanár tulajdonsága lesz a hitelesség, nyitottság, lelkesedés, elkötelezettség, humor, empátia, és természetesen a biztos szaktudás. Mindez, és még sok minden más, változatos módon (varietas delectat) felfénylett a Tanár, az Ember egyéniségében.

Már az is elég...

Juhász Gyula után szabadon – benne élsz te majd’ minden napomban, egész így vagy úgy sikerült életemben – fogalmazom, elég sután, összegzésképpen a gondolataimat.

Egy magyart tanító pályatársa, gyönyörűen és tömören fogalmazta meg az Ilus jelenséget: *„Már az is elég, ha bejön, és a tanári szoba asztalára leteszi a táskáját.”*

Szerencsére sokunk asztalára letette ezt a „táskáját”, amely, mint a Mikulás puttonya, tele van „mindenféle jóval”.

Köszönöm, köszönjük.

Hanák Gábor: Ilus néni

Totálisan szubjektív, kognitív asszonánc emlékezés

(2022. szeptember)

Dr. Kontra Györgyné, Kozma Ilona, nekem- nekünk csak: Ilus néni, az osztályfőnökünk és magyartanárunk volt a budapesti Móricz Zsigmond Gimnáziumban 1968 és 1972 között – a *d* osztályban, ami amúgy – abban az időben hagyományosan – a matematika–fizika szakot jelentette. Az osztály kétharmada fiú, harmada lány volt; a legtöbbszörnek, mivel eleve csak matek-felvételivel lehetett bejutni, volt valamilyen, többé kevésbé erős affinitása a matematikához; szóval érdeklődésünk ebben az irányban túlsúlyosnak volt mondható, ha a másik nyolc párhuzamos osztályt vesszük alapul. Bizony sokan voltunk: igazi Ratkó-gyerekek; 1968-ban majd 400 új elsős indult neki a móríczos létnek. Matrózruhástul és csehszlovákiai bevonulásostul. Az előbbiről – a pöttyök számára, méretére, színére és elhelyezkedésére vonatkozó – részletes tájékoztatót kaptunk; az utóbbiról úgy hallgatott mindenki a tanári karban, hogy az szinte ordított. Annyit már mi is, kis 14 évesek, tudtunk pontosan, hogy hogyan lehet a hallgatást, illetve a hangos szövegeket lényeges, illetve totál lényegtelen üzenetre lefordítani.

A gimnáziumban sok közép-szerű, az akkori rendszerbe tökéletesen betagozódó, konformista tanárunk volt, akiknél az számított, hogy az „anyagot” úgy „adják le”, hogy az megfeleljen a vezetésnek; ezen belül is voltak jobbak, akik a tárgyukhoz legalább jól értettek; meg kevésbé jók, akiket viszont gonosz és lázadó fiatalokként a nyelvünket köszörültük, velős gúnyversikéket fabrikáltunk, és adtunk elő például a Móricz-táborokban.

De volt néhány kiváló tanárunk is. Mint például a matek tanárunk (Némethy Katalin, Kati néni), aki szívós és következetes munkával belénk plántálta a matematika alapjait, sőt többünkkel meg is szeretettette a matekot. Aztán ott volt a töri tanár (Vajda Gáborné, Anna néni), aki

úgy tudott a „termelési eszközök”, „termelési módok” és „termelési viszonyok” dogmáiról beszélni, hogy közben érezhettük: mindez egy elmondandó blabla, és egyáltalán nem ez a történelem lényege. Nagy tiszteletnek örvendett még Leél-Óssy Sándor (Lélő) és Vincze György is.⁵

És akkor ott volt az Ilus!

Vagyis inkább Ilus néni. Ilus néni igazi TANÁR volt, amolyan antik görög értelemben. Ő sohase fegyelmezett, amit kevés tanár mondhatott el magáról: a legtöbb tanárunknak külön fegyvertára volt arra, hogyan tartson rendet. Volt néhány, akiknek nem kellett külön speciális eszközök; volt, akitől az osztály nagy része félt, és ezért meg sem mert pisszenni. És akkor ott volt az Ilus néni! Neki nem kellett fegyvelmeznie, mert ő olyan szuggesztíven tanított, ami fölöslegessé tette a rendteremtést: lényegében mindenki figyelt, itta a szavait. Egyik órán el is mondta az ezzel kapcsolatos ars poeticáját: ő olyan iskolát képzel el, és igyekszik megvalósítani, ahová a diákok önszántukból mennek, mégpedig azért, mert meg akarják szerezni azt a tudást, gondolkodásmódot, amit a TANÁR át tud adni. Az Ő iskolájába nem kötelező járni (persze ez egy elv volt: ilyet a hatvanas-hetvenes években Magyarországon lehetetlen lett volna hivatalosan megvalósítani). Csak az jár, aki elkötelezett a tanulásért, aki azért vesz részt az órákon, hogy tanuljon, okosodjon, művelődjön, gondolkodása gazdagodjon. Ezért a TANÁRNAK, ha kompetens, bizonyos értelemben könnyű dolga van: „csak” szét kell sziporkáznia azt, ami benne van, és ami kikívánkozik belőle, mert hivatása a tanítás, az okosítás, a művelés, a gondolkodás gazdagítása.

Így Ilus néniből nem csak a mindenkori „tananyag” jött át, hanem a humanista gondolkodásmód. Settembrini volt ő, és mi sok kicsi Hans Castorp, miközben ott ólálkodtak körülöttünk a Naphták,⁶ a hivatalosság szörnyű és kegyetlen gondolatrendőrei. Jóllehet pontosan

⁵ Visszatekintve: az igazán jó tanárok között feltűnően sok volt az, aki '56 miatt kényszerült középiskolában tanítani, de ez nem szegte kedvüket az elkötelezett tanítás iránt.

⁶ Utalás Thomas Mann *A varázshegy* című könyvének szereplőire.

éreztek, ezt akkor nem tudtuk volna ilyen plasztikusan megfogalmazni; visszatekintve azonban teljesen világos: mi voltunk „az élet féltett gyermekei”,⁷ akiknek a bizonytalanságban világlátásra, átélhető fogódzókra volt szükségük, és Ő, Ilus-Settembrini minden órán, és azon kívül is, megküzdött értünk, ahogyan az egy ízig-vérig humanistától csak tellett: ez volt az élethivatása, a küldetése.

Ilus néni számos olyan, a rendszeres órákon kívüli tevékenységet végzett, ami beleillett a küldetésébe, és amelyet a hivatalos vezetés is eltűrt. Latint tanított, irodalmi szakköröket vezetett, a Móricz táborban pátyolgatta „az élet féltett gyermekeit”. Nem felejttem el: az egyik szakkörön kitűzte Bulgakov *A Mester és Margaritájának* olvasását és elemzését. Nagy bátran egyik osztálytársammal elvállaltuk azt, hogy egyfajta elemzést készítünk a műről; voltunk vagy 16-17 évesek (a könyv magyarul először 1969-ben jelent meg, ehhez képest a szakkör ezt szinte azonnal feldolgozta). Óriási buzgalommal láttunk neki a másodszori, immár elemzői szempontú olvasásnak. Ilus néni nyilván pontosan tudta, hogy aki ilyen szemmel olvas, az sokkal mélyebbre lát (vagy vél látni), mint aki „csak gyorsolvassa” a művet. Olyan mélységek tárultak föl előttünk, amelyekbe szinte szó szerint beleszédültünk. Akkor tanultam meg Woland örökérvényű, kérdésbe csomagolt alapigazságát:⁸ „Engem azonban természetesen nem annyira a **számítógép** meg az **okostelefon** érdekel, meg a többi efféle... hanem ennél sokkal fontosabb kérdés: vajon *belsőleg* megváltoztak-e **Budapest** lakosai?” És bizony látnunk kellett, és kell ma is: hiába használnak az emberek új és még újabb kütyüket, *belsőleg* irgalmatlanul lassan változnak, ha egyáltalán. A minták átadódnak apáról-anyáról fiúra-lányra; a jók is és a rosszak is. Elemző-kutató munkánkat, illetve annak a szakkörön való elmesélését követően, mondhatni, több nyitott kérdésünk maradt, mint megválaszolt: mi a szimbolikus jelentése a mennybemenetelnek a könyv végén, mi is a „végső” viszonya Jézus-Jesuének, Ponczius Pilátusnak, a Mesternek és az ő Margaritájának;

⁷ Utalás a fenti műben Hans Castorp minősítésére.

⁸ Idézet, kissé aktualizálva, Mihail Bulgakov *A Mester és Margarita* című könyvéből.

és mi mindennek a mi mindennapi életünkre vonatkozó üzenete? És azt hiszem, ez is volt Ilus néni egyik hallgatólagos célja...

Ilus néni rendszeresen olyan lehetőségekre hívta fel a figyelmünket, amelyek első ránézésre egyáltalán nem voltak maguktól értetődőek, de jobban belegondolva, megláttuk a kérdés fonákját is. Csak egy példát hoznék itt. Elemeztük Ady *Őrizem a szemed* című versét, pontosabban Ilus néni elemezte számunkra a verset. Sok okos és érdekes dolgot elmondtak már a versről, de ő egy igen érdekes szempontot vetett fel. A vers nem csak egy írott szöveg. Bár a költő leírja, de egyáltalán nem mindegy, mint ahogyan egy zenemű esetében sem mindegy, hogy a leírt kottát hogyan adja elő a zenekar, hogy az hogyan hangzik el; akár felolvasáskor vagy versmondáskor, akár, amikor saját magunknak „zenésítjük meg” hang nélküli olvasáskor. A legtöbb versmondó az első két sor („Már vénülő kezemmel / Fogom meg a kezedet”) előadásakor a vénülőre teszi a hangsúlyt; vagyis a szöveg értelme, legalábbis a most számunkra érdekes szempont szerint, nagyjából és körülbelül az, hogy „bizony vénülök, és így fogom meg ifjú szerelmem kezét”. Ilus néninek más volt a látásmódja. Először is, mondta, a magyar nyelv sajátossága szerint legtöbbször a mondat első szava a hangsúlyos. Vagyis ebben az esetben a „már”. És nézzük is meg, hogyan hangzana így az első két sor: „**Már** vénülő kezemmel / Fogom meg a kezedet”! És mondta is, hangsúlyozta. Mindkettőt. „Már **vénülő** kezemmel / Fogom meg a kezedet” és „**Már** vénülő kezemmel / Fogom meg a kezedet”. Mi a különbség? Hát nem észszerűbb a magyar nyelv általános megközelítésével összhangban mondani, és persze értelmezni a szöveget? A „**Már** vénülő” ugyanis nem annyira önmagában a vénülésre helyezi a hangsúlyt, hanem az időnek előtti vénülésre... És így olvasva, mondva, hangsúlyozva a vers egészen más alaphangot, alaphátteret kap, mint a szokásos-hagyományos értelmezés. Persze Ilus néni nem azt mondta, hogy ez az „Egységes és Egyetlen, Igaz és Mértékadó,

Történelmileg Hiteles és Hivatalosan Jóváhagyott”⁹ értelmezés; nem: ez egy lehetséges és észszerű értelmezés, ami sok szempontból igen csak megállja a helyét.

Nem csak irodalmat, mindent tanított; emberséget; belénk oltotta a humán és humánus gondolkodást; a kultúra, az irodalom, a vallástörténet, a mitológia és ezek megismerésének, ismeretének szeretetét: hogyan is érthetnénk meg egy vers valódi jelentését, ha közben fogalmunk sincs a kultúrtörténeti, bibliai vagy mitológiai referenciákról? Kitorölhetetlen kulturális élményekkel ruházott fel minket a körülöttünk lévő világ megértéséhez. Ma is velünk van, mindennapjainkban.

Ady mellett együtt faltuk vele József Attilát – Ó, te csillámló sziklafal¹⁰! Megosztotta velünk Radnóti szeretetét; amikor erre gondolunk: „ha kell, zuhanó lángok közt varázslom / majd át magam, de mégis visszatérek”, ma is érezzük azt a bizonyos gerincen végig futó borzongást, és mi, matekosok aztán igazán jól értjük a 2 x 2 józanságát.¹¹ Most is látjuk, fél évszázad elmúltával, lobogó, elszabadult ősz fürtjeit, ahogy lelkesen vágat a terem egyik végéből a másikba, és ömlik belőle az élet, a kultúra, a szeretet és a lelkesedés.

Osztályunk többször is értékelte a tanárainkat. Kell-e mondanom, hogy az élen Ilus néni végzett? És nyilván nem véletlen az sem, hogy az érettségi tablónkon, ami 1972-ben meglehetősen formabontónak számított (a diákokról a hétköznapiakban készült fotók, nem öltönyös beállított képek készültek) Ilus néniről két fotó is szerepel: egy tanítás, magyarázat közben (egyik órán titokban készült róla) és egy mosolygós, szembenézős, bizakodós. Amilyennek az életben, amikor nem a tanítás szigorú imperatívuszának engedelmeskedett, hanem egy kicsit kiengedett, láthattuk őt.

⁹ Utalás Stefan Heym: *Dávid király krónikája* című könyvében szereplő minősítésre

¹⁰ Utalás József Attila: *Óda* című versének első sorára

¹¹ Utalás Radnóti Miklós: *Levél a hitveshez* című versére, annak utolsó sorára

Ilus néni örökre szóló élmény volt, örök tanulságokkal. Bizonyára sok ilusnéni volt, van és lesz is az országban. Az ilusnénik azok, akik korábban, a mi fiatalunkban, ma, és remélhetőleg a jövőben is viszik előre ezt az országot, gyarapítják, gazdagítják – a sok hazugság, értékrombolás és a mindig igazodó középszer dicsőítése ellenében. Miattuk nem omlik össze még mindig ez az ország.

Hisz bűnösök vagyunk mi, akár a többi nép,
s tudjuk, miben vétkeztünk, mikor, hol és mikép,
de élnek dolgozók itt, költők is büntelen,
és csecsszopók, akikben megnő az értelem,
világít bennük, őrzik, sötét pincékbe bújva,
míg jelt nem ír hazánkra újból a béke ujja,
s fojtott szavunkra majdan friss szóval ők felelnek.
Nagy szárnyadat borítsd ránk virrasztó éji felleg.

Nekünk Ilus néni volt a mi ilusnénink.

Hetényi Zsuzsa

Szeretetsere

Az egyetem utolsó éve nem volt fáklyásmenet, előző évi odesszai ösztöndíjam miatt együtt végeztem a 4. és 5. évfolyam magyaros óráit, ezzel párhuzamosan folyt a gyakorlótanítás két tárgyból, írtam a jó hosszú szakdolgozatomat, ehhez még elvállaltam a Berzsenyi gimnáziumban egy tagozatos csoportot, hogy pénzt is keressek, és tanítottam a Studium Generale-n.¹²

Az utolsó évfolyamon állást is kellett keresni. Akkoriban már kis csoportokban zajlott a minőségi oktatás, noha tömegszak volt az orosz és a magyar is, talán százhusz fős, ezen belül az ELTE-n az orosz–magyar szakpárra általában ötven diákot vettek föl. Amikor én beiratkoztam, egy új koncepció ötletével a legjobbakat, vagyis a 20 ponttal felvételizetteket „válogatott” csoportba tették, és tudunkra is adták a válogatottság tényét. Végzészkor viszont hirtelen mindenki versenytárs lett a munkaerőpiacon. Néhányan nem tanári pályára készültek, néhányan visszamentek vidékre, de még így is végzett nagyjából háromszáz friss tanár. Hogy az állásverseny tervszerűnek nézzen ki, de mégis fű alatt történjék, valamint elkerüljék a tolongást, netán nyílt pályázást, az akkori rendszer kialakított egy hivatalos sorrendet, kiket javasol az egyetem első, második stb. helyre az állást hirdető iskoláknak. A tervezés sántított: az összes orosz–magyar szakos hallgatóra 1977-ben egyetlen állás jutott. Kiváló csoportunk többsége az esélyesek élén

¹² Itt önkéntes hallgatók tartottak egyetemi előkészítőt ambiciózus, de nem értelmiségi környezetből érkezettek számára, akiket F-eseknek is neveztek, mert egy F betűvel jelölték a nevük mellett, hogy fizikai dolgozók gyermekei, és bizonyos számban éppen ilyeneket volt kötelező felvenniük az egyetemeknek; gondolom, szakonként változó arányban, és gondolom, a minisztérium (oktatási! – jegyzem meg a mai olvasónak) határozta ezt meg.

állt. Én a második helyre kerültem.¹³ Az egyetlen állást nyilván az első helyre sorolt csoporttárs kapta meg. Aki a Tanárképző Főiskola igazgatójának a lánya volt. És az állást maga a főiskola hirdette meg.

Kezdtem tehát tanári vagy bármi más állást keresni, iskolai ismerősöket kajtattam, és már augusztusban jártunk, de még mindig nem akadt semmi. Márpedig a szocializmusban közveszélyesnek számított a munkanélküliség... Miért beszélek magamról? Egyrészt mert kötetünk ajánlásának megfelelően a tanárlét akkori helyzetét is szeetném megírni, másrészt mert utólag sorsszerűnek tűnik minden látszólagos kudarc, amely azonban utólag gondviselészerű szerencsének bizonyult, úgy rendezte, hogy megismerkedhesek Kontra Ilussal.

Egyszer csak felhívott legjobb barátom nővére, Klauber Mari, aki a Móricz Gimnáziumban tanított, hogy lenne egy szerződéses állás, helyettesítés, valaki szülési szabadságra megy. A csodás, cserfes, lendületes és művelt Mari sokaknak lehet ismerős a magyar irodalomból, mert Spiró György felesége volt, írásaiban is feltűnik. Nem volt kétséges, hogy a szerencse karjaiba vett, és viharos gyorsasággal vitt előre a találkozások sorozatán. Mari úgy érezte, meg kell győznie, és áradozni kezdett a kollégákról. Elsőként Kontra Ilust említette, aki szerinte erdélyi nemesi zsidó családból származott. Kétségtelenül nagy orra ellenére Ilonka nem volt zsidó, és a nemesi származásnál fontosabbnak bizonyult szellemi arisztokratizmusa.

Az igazgató pedig pont úgy viselkedett, mint abban a gimnáziumban, ahol végeztem. A jóságosnak elkönyvelt és kedélyesnek tűnő, de erős kezű és rendszerhű diri bácsi mellett itt is állt egy szigorú és barátságtalan, még rendszerhívebb, lekezelő főhelyettes nő.

Kontra Ilussal ugyan megismerkedtem, de mosolyában éreztem valami tartózkodást, és azt, hogy ki kell majd érdemelnem, hogy közelebb kerüljünk. Nem tellett bele túl sok idő, hogy kiderüljön, hogy

¹³ Amikor rákérdeztem a tanulmányi hivatalban, miért lettem második, megmutatták a gyakorlótanításról készült szaktanári értékelést. Gyakorlatomat egykori iskolámban, kedves tanáromnál végeztem. Ebben a pozitív jellemzésben egyetlen dolog volt aláhúzva pirossal: „Igaz, hogy raccsolása rontja a kiejtését, de...”, és utána részletezve csupa szép és jó.

Kontra Ilusnak sem szavaiban, sem abban, amit tett, az intrikának még az árnyalatát sem lehetett felfedezni. És az ilyen nagy ritkaság egy tantestületben. Magas volt, hátul rövid, elől szabadon viharvertre hagyott ősz haját viselt, tagoltan, kissé emelt hangon beszélt, szája sarkában állandó mosollyal járkált, mintegy megkérdőjelezve a kicsinyes világ érvényességét. Annak a mosolynak megszámlálhatatlan árnyalatát láthattam az évek során, a megsemmisítő gúnytól a leplezett meghatódásig. Ilonka sosem járt, hanem viharzott, száguldott, vitte a belső töltés, a célra tartó energia. Amikor közeli barátok lettünk, csak akkor ismertem meg tétova elkeseredéseit, de akkor is megmaradt az örök mosoly, mintha azzal felülemelkedett volna saját bajain, mintha azt sugallotta volna: annyi fontosabb dolog létezik nálam, és nincs mindenre ráhatásunk.

A 2023-as évben tanító kollégáknak írom meg azt is, hogy a heti kötelező óraszámot ekkoriban csökkentették 19-ről 18-ra. Szakfelügyelő létezett, de nem láttuk soha. Nem volt digitalizáció, portfólió, pedagógus életpálya modell, sem pedagógus 1 és 2. Volt osztálynapló, volt tanmenet és óraterv, de minimálisan ellenőrzött és gyorsan letudható. Nem volt kérdés, hogy mindezek nagy része tök fölösleges. Voltak többnyire használhatatlan tankönyvek, amelyeket nyugodtan és szinte bevállottan félre lehetett tenni. Az orosz nyelvi tankönyveket osztályaimmal kézbe sem vettük. Voltak persze betiltott szerzők, elhallgatott szerzők, mi tagadás. A szeszélyesen működő technika részét képezte a magnó és lemezjátszó, de főleg kréta, szivacs és piros toll volt, ebben viszont lehetett bízni. Egy magyaros osztályt kaptam, nagy kegyként, mert könyörögtem érte, és mellé csupa oroszórát, köztük egy tagozatot is – ott aztán lehetett előre száguldani. Az öt osztály összetételén nem volt könnyű kiigazodni, a rózsadombi, köztük néhány külföldi kábítószerekkel már kacérkodó fejesgyerekek mellett az iskolához csatlakozó kollégium lakói, vidéki gyerekek ültek. Az egykori református Lorántffy Zsuzsanna utcai Baár–Madas bentlakásos gimnáziumának utódjába kerültem, ahol református édesanyám is eltöltött néhány évet kiskamaszként (míg ki nem tették a szűrét), és nagyon meghatódott attól, hogy én az ő egykori iskolájában tanítok. Ilonkával

közeledésünkben, vagy elfogadásomban ez a református ág is rokonító mozzanat lehetett, de biztosan közös volt bennünk a gunyoros-kritikus szemlélet is, sőt az is, hogy jómagam is meglehetősen jó latinusként érettségiztem, márpedig Ilonka második szakja koronázatlan királyának számított. Nemrégiben került elém egy korabeli újságban egy apróbetűs értesítő az 1971-es országos latin verseny helyezetteiről, ahol én megosztott harmadik helyet nyertem, még harmadikoként. Nevem fölött ott áll az első helyezett tanárának neve: Kontra Györgyné. Ezek szerint a sors már hat évvel tanári működésem kezdete előtt összehozott bennünket a díjkiosztón, a rózsadombi Hotel Ifjúságban rendezett banketten.¹⁴

A fejlődés időrendjét nem tudom, hogy s mint, de már az első Móriczos évem végére kialakult az a hét-nyolc fős összetartó kör, amelyet négy magyartanár és egy-egy németes, angolos és franciás, sőt, biológus alkotott, 23 és 60 év között a teljes korskálán. Munkaközösségnek is mondhatnám, ha nem járatták volna le a szót. Összejöttünk születésnapokra, buliztunk, tanácskoztunk tananyagról, problémás vagy kiváló diákokról. Nem is egyszer megtörtént, hogy egy tanítási nap végén valamelyikünk elsóhajtotta magát: holnap Adyt tanítom, vagy holnap Madách lesz, fogalmam sincs, mit fogok mondani... Mindnyájan tudtuk, hogy kollégánk számtalanszor tanította már életében mindezt, de (avatatlanoknak jelzem) egy vérbeli tanár mindig úgy érzi, először tanítja azt, ami másnap elébe tornyosul. Nem azért, mert memóriazavaros, hanem mert az idő is változik, ő is változik, és főleg mert minden osztály más. A panasz nem maradt visszhang nélkül, felragadtunk egy-egy szöveggyűjteményt, és hamarosan csapatban vonultunk (jobb híján) a Budapest körszálló első emeleti, nappal ürességtől kongó presszója felé, hogy megtárgyaljuk és alaposan elemezzük az egy-két Ady-verset vagy mást. És nemcsak mi mentünk, négyen magyarosok, hanem velünk jöttek a nem kevésbé ötletgazdag

¹⁴ Mint a kötet társszerkesztője olvashatom, hogy az 1971-es országos latin verseny I. helyezettjével e könyv lapjain hozott össze a sors, vagyis közvetve maga Ilonka. Radek Ágnes neve akkor Jancsó Ágnes volt.

nyelvtanárok. És töprengtünk, és agyaltunk, egymás szavába vágva élveztük a verseket, és egymás szeretetteljes, sziporkázó társaságát.

Ha nem is hamar, de kiérdemeltem az elfogadás első fontos lépését: meghívtak a Kontra-körbe. Nem ez volt a neve, de minthogy „Kontráék” a Karácsony-tanítványok körét képviselték, én így neveztem. Budapest-szerte számos ilyen lakás-szeminárium működött, havonta összegyűltek értelmiségiek, hogy valamilyen tárgyról beszélgeszenek, egy-egy meghívott előadó szövegét követően. Véletlenül se neveztek sznobul szalonnak, nem is az volt. 1978-ban lehettem ott először, akkorra a legenda már kialakult, és szerepelt a múltban nem is egy besúgóra utaló történet, illetve civil rendőrlátogatás. Az előadók és tagok között számos volt tanítvány üldögélt, kötődtek a művészethez, a pedagógiához, a neveléshez, és különböző mértékben, de mind szívügyüknek tekintették a társadalomjobbítást. Kontráéknak mind a négy kb. korombéli gyereke tanár lett, és a vejek-menyek többsége is, ha ugyan nem mindegyik oktatott és kutatott. Nem sorrendben írom az előadói neveket. Maurer Dóra. Gáyor Tibor. Vekerdy Tamás. Kövendi Dénes. Hankiss Elemér. Vekerdi László. Ascher Tamás. Spiró György. Franyó István. Karátson Gábor. Granasztói Szilvia. Margócsy István... Csupa olyan ember, aki járatlan úton járt. Az estéken mindig nagy halom ennivaló várt bennünket, mikor mire tellett, töpörtyűkrémes kenyértől házi süteményig. Biztosan az eszmecsere felajzott hangulatától éhezünk meg annyira mind, hogy sáskahadként felemésztünk mindent. (Későbbi személyes látogatásaimkor előkerült egy kis üveg rum is, cinkos mosollyal kísérvé: „a vasárnapi tortához vettem”.) Kontra ritkán jött ki a szobájából, Ilonka szerint ugyan mindent hallott, de ha bejött, mindenki egyből megilletődött és jól nevelt néma úrigyerekeknek álcázta magát, annyira tartottunk provokatív, kurta és gyakran gúnyos, ám sajnos többnyire vesékbe hatolóan pontos kérdéseitől.

És eljött a nap, amikor én is előadtam. Kandidátusi disszertációm és belőle készülő könyvem mérettettem meg, a téma csak annyiban érdekes itt, amennyiben illett a Házhoz: a bibliai motívumok szerepe Iszaak Babel *Lovashadseregében*, azzal a bevezetővel, hogyan

használták ki a messianisztikus forradalomelképzeléseket az 1920-as években a bolsevikok. 1977–1983-ban (amikor írtam) ez elég eretnek gondolatnak számított. Az izgalomtól bizonytalan léptekkel araszoltam a Rákóczi térrel szinte szomszédos József utcán a megmérettetés felé. És akkor leszóltott egy pasas... ettől nyomban megnőtt az önbizalmam. Persze nem túl sokan jöttek el az unalmas témára. Sok jegyzettel és idézettel előadtam magamat, máig emlékszem, melyik nagy fotelban ültem, amikor egyszer csak hallottam, hogy mögöttem nyílik az ajtó... belépett Kontra. Elállt a szívverésem, kivert a veríték, meg is némultam. Nem részletezem, voltak ugyan kemény kérdések, de a kiévezés elmaradt.

Kontra maga a szemináriumokon ritkán volt jelen és ha jött, akkor is keveset szólt, de eljött az idő, amikor tartott egy teljes Karácsony Sándor kurzust, ahol az összes kötetet sorra vettük, értelmeztük, az ő irányításával. Ámulattal fedeztem fel az orosz formalizmussal párhuzamos gondolatokat. A tömény leckéből nem is a tételes tudás maradt meg, hanem a lényeg, a szemlélet, és főleg a tudomány érthető, sőt élvezetes tálalásának stílusa.¹⁵

Kimondatlanul, de mindenütt jelenvaló bibliaiság hatotta át a levegőt, a vallásosság napi megélése, nem pusztá gyakorlása. A hit egyfajta életmódként gördült a maga útján. Mintha ez a pár egy láthatatlan szövetség falának vetette volna neki a hátát, nem ért fel hozzájuk a kinti világ. A József utcai bárka bennünket is átmentett egy jobb és emelkedettebb életbe. Ismétlem, semmiféle ájtatosságnak vagy ál-szentségnek még az árnyéka sem vetült az atmoszférára, ellenkezőleg, évődő, sőt akár kötekedő, sziporkázó hangnemben folyt az eszmecsere és szeretetsere. A bibliai passzusok csakis állandóan újra gondolva merülhettek fel, és nem volt ebben egy csöpp oktatás vagy számonkérés sem. Anyagi áldás viszont nem ült a Házon olyan értelemben, hogy bajvillámok is csapkodtak, ezek bővebben, mint a bőség, amely

¹⁵ Ekkor készült karácsonyi meglepetésem: készítettem egy gépirásos táblázatot, mely budapesti könyvtárban milyen Karácsony Sándor mű található meg, mert a nyolcvanas évek elején „megtűrt” könyvekként alig lehetett elérni ezeket. Haláluk után ezt visszakaptam...

távolmaradt. Kontra (nevének megfelelően) szembement a sötétséggel, és ezért nem simogatták meg sehol a fejét. Ilonka körül azonban ebből semmit nem lehetett érezni, hálás volt az élet minden ajándékáért. Az otthonülő Kontra nélkül, sok-sok barátal járt színházba, koncertre, moziba, élvezettel ismerkedett, utazott, amikor már tehetett. Kevés ilyen őszinte embert ismerek, pedig nem volt szókimondó, csak éppen volt egy arckifejezése, amely csalhatatlanul jelezte a beszélgetőtársnak: nincs igazad, vagy éppenséggel: hazudsz, horribile dictu: hazudsz magadnak.

Kapcsolatunk nemcsak megmaradt, hanem meg is erősödött, amikor elküldtek a gimnáziumból. Nem alakult felhőtlenül kapcsolatom a vezetéssel, kifogásolták, hogy Dosztojevszkijt tanítok oroszórán, megtettek osztályfőnöknek, pedig mondtam, hogy gyereket várok, de nem hitték el, végül szememre hányták, hogy túl gyakran beteg a kisfiam, majd, amikor kirúgtak, hogy „cserben hagytam az osztályomat”. Ilonka ennek hallatán mesélte el, mit mondott neki egykoron az Érsek utcai általánosban egy igazgató, amikor megtudta, hogy újra várandós, és egy hónap szülei szabadságra megy: „mint a nyulak”.

Kisebb fiam születésekor szinte rokoni kapcsolatba kerültünk, mert akkor születtek Ilonka fiának (aki e kötetben szerkesztőtársam) ikrei, s mivel én nagyon jól tejlő szoptatós tehénkének bizonyultam, naponta vittek tőlem anyatejet Ilonka unokáinak, akik így kisebb fiam tejtestvérei lettek, másokkal együtt. Az unokák cseperedtével a József utcai lakás a rendszerváltás áramlatait is érző szemináriumokon kívül emlékezetes és népes betlehemes játékok színtere is lett, máig azokat az énekeket énekeljük, már unokáimnak. A betlehemesre édesanyámat is elhívtam. Anyám akkor már régen nem mászott meg két emeletnyi lépcsőt, és utána soha. Még ma is jó magam előtt látnom őket, ahogy egymás mellett ültek. Vagyis ülnek.

Ilonka elképesztő ízléssel öltözködött. Nem ritkán örökölt ruhákban járt, de soha nem viselt olyasmit, ami ne illett volna az egyéniségéhez. Nyitott nyakú galléros blúzokat, egyszínű pulóvereket, finom sálakat és széles karimájú színes kalapokat hordott. Akkoriban még tanári egyenköpeny is létezett, ő, és nyomában mi is, állandóan nyitva

aggattuk magunkra, ami apró lázadásnak számított az állig begombolt korban. Szép vékony lábát, nyúlánkságát szokatlanul nagy cipőmérete még inkább kiemelte, papucscipőiben mint csónakokban úszott tova. Már betegen, a kórházban szakadt ki belőle a vallomás, hogy amikor kamaszkorában irigyelte a széparcú lányokat, azzal vigasztalta magát, hogy neki pedig formás a lába, és lám, eljött a büntetés, a szép lábak már nem hajlandóak járni...

1997 nyarán egy év után értem haza Amerikából, és első utam hozzá vezetett a kórházba... Valami mániákus gondolattal szerettem volna kivinni a kertbe, hogy a természet öröme visszahozza a teljes életbe, és sikerült is toloszéket szerezni, beügyeskedni őt, és tenni pár kört a fenyők között, vörös berkenyét szedtünk.

Nyáron külföldre utaztam, és amikor hazaértem, már csak a kórházkertben állhattam. Nem fogad már látogatókat, mondták. Nem várt meg, hajtogattam kétségbeesetten... Végül mégis bemehettem. Kontra is ott volt. Nem volt kérdéses, mi közelít. Fogalmam sincs, beszélgettünk-e, de életem magasztos élménye maradt, ahogy az öreg Kontra egyre simogatta Ilonka már semmit nem érző kezét.

Könnyű azoknak írni róla, akiknek kevés emlékük maradt Ilonkáról. Biztos vagyok benne, hogy a jelenség bennük is megmaradt. Nekem túl sok az emlékem róla, kollégáról, második anyáról, barátról. Talán azért nincs elég szavam hozzá, hogy leírjam, mert nekem még jelen van.

Jancsó Júlia

Ilus néni

A történelem úgy hozta, hogy amikor ezt a visszaemlékezést írom, Pesten éppen középiskolás diákok virrasztanak a tanáraikért, azért, hogy megmaradjanak a tanáraik. Erről eszembe jutott, hogy Ilus néniért én is tüntettem és virrasztottam volna, és ha most abban reménykedhetek, hogy ha még nem köszöntem volna el a közoktatástól, értem is tüntetnének és virrasztának a diákjaim, abban nagy része van Dr. Kontra Györgynének, Ilus néninek. Nélküle ugyanis nem biztos, hogy tanár lettem volna.

A jó tanár, az igazi egyéniség hosszú-hosszú időre meghatározó élmény és példa lesz a diákok életében, még akkor is, hogyha az elvárásai néhányuknak terhet jelentenek. Ilus néni ilyen magas mércét képviselt.

Hírből már ismertem, amikor magam is mórinczos lettem, mert Ági nővérem latintanára volt, otthon gyakran hallottam, ahogy Ági dicsérte. Büszke voltam rá, hogy nekem még több órám lesz vele.

Az első emlékem az, hogy kortalannak láttam és szépnek. A második, hogy rájöttem, ha őt látom és hallom, már nem tűnik furcsaságnak, hogy az ember rajongásig szeresse az irodalmat. Nemrégiben találkoztunk néhány osztálytársammal, és valaki éppen azt mondta: „Ilus néni annyira szerette Radnótit, hogy én is szeretem máig is.”

A költőket és írókat imádta, a befogadó közönségre, így néha ránk, tanítványokra némi iróniával tekintett. Most is élnek bennem a szavai, amint lánnglelkűen magyarázta a *Rómeó és Júlia* kapcsán: meg kell értenünk, hogy „itt nem az aktuális Mancikát akasztják le a sarokról”, hanem a szenvedéllyel találkozunk.

A hangja is vissza-vissza cseng és a sok köhögés az elmaradhatatlan cigaretta miatt. A legmélyebb nyomot persze az hagyta bennem, hogy micsoda szenvedély fűtötte, amikor kedves szerzőiről beszélt, és

ha mi éppen nem osztottuk kellőképpen a csodálatot, haragudott ránk, mintha családtagjait bántottuk volna. Teljes szívvel élte meg a művészi élményeket. Akkoriban a filmesztétikának becézett tantárgy jegyében, ha jól emlékszem, harmadikban, időnként a teljes mórinczos és rákóczi évfolyamot összeeresztették a Május 1. moziban (ma Átrium), ahol jobb sorsra érdemes filmeket vetítettek a mérsékelten vagy egyáltalán nem érdeklődő középiskolás közönségnek. Így került sor a *Ballada a katonáról* című szovjet filmre is, ami nem nyűgözte le a nézőket (pedig jó volt). Csak nem sokkal a vetítés vége előtt vettem észre, hogy az általános ökörködés és zaj közepette Ilus néni a sorszálen könnyezik. Ő a filmet nézte.

Tartásra és bátorságra nevelt minket. Ezt jó kamaszokként azután fegyverként használtuk ellene is, ha úgy éreztük, egyes osztálytársakkal túl szigorú. Az effajta lázadásokért sosem ért semmilyen megtorlás. Talán magában még mulatott is rajtunk.

„Kistanárként” visszamehettem hozzá gyakorolni. Ez új szint volt a kapcsolatunkban. Nem a fölényét akarta éreztetni, tapintatosan segített abban, mit és hogyan kell csinálni. Némi felnőtt cinkosság is kialakult köztünk, ahogy az iskolai életről, a tantestületről beszélgettünk. És ez sosem jelentette mások kibeszélését. Azt hiszem, öröm volt látnia, hogy egyik tanítványa követi a tanári pályán.

Negyedikes voltam, amikor márciusban váratlanul meghalt édesanyám. Az iskolában gyerekek és felnőttek nem nagyon tudták, hogyan viselkedjenek velem a gyászban. Ilus néni nem faggatott, nem dédelgetett, de együttérzéssel, láthatatlan gondoskodással, egyfajta védőburokkal vett körül. Kérés nélkül segített.

Végül akkor kértem a segítségét, amikor életemben először és utoljára lettem érettségi elnök. Komoly morális válságba kerültem, mert a magyar írásbelik hemzsegték a javítatlanul hagyott helyesírási hibáktól – akkoriban ez a hibatípus még súlyos pontvesztést jelentett. Nem tudtam, mit tegyek, Ilus nénit hívtam fel tanácsért. A tanács pedig egyértelmű volt: el kell mondani az igazságot, jegyet módosítani, de nem fölényeskedni vagy fenyegetőzni. Örültem, hogy egyet gondoltunk, bár a megvalósítás fájdalmas volt.

Ezután már nem beszéltünk. Mint a tanítványok többnyire szokták, hálátlanul elmaradtam, éltem a magam felnőtt tanári-műfordítói-szülői életét. De most, hogy ezt a néhány sort írtam, megint úgy érzem, mindig velem volt.

Jancsó Radek Ágnes

Emlékezetes latinórák

1971-ben érettségiztem a Móricz Zsigmond Gimnáziumban, ami akkor a Lorántffy Zsuzsanna utcában, a jelenlegi Baár–Madas épületében működött. Az ELTE biológia–kémia szakán szereztem diplomát. 1988 óta az Amerikai Egyesült Államokban élek, ahol nyugdíjba menetelemig molekuláris biológus kutatóként és szabadúszó szakfordítóként dolgoztam.

Kontra Ilus néni négy éven át volt a latintanárnk. Hogy második nyelvként a latint választottam, abban az is közre játszott, hogy Ilus nénit megelőzte a híre – a néhány évvel idősebb móriczosoktól hallottuk, hogy szerencsésnek tekinthetjük magunkat, ha a keze alá kerülünk. Valóban szerencsés választás volt: örömteli várakozással néztem a latinórák elé, számítva rá, hogy ott valami érdekes és fontos dolog fog történni. (Egyébként az a hír is járta, hogy Ilus néni a matematika érettségiben is tud segíteni – kipróbálni nem volt alkalmam, de könnyen lehet, hogy igaz volt.)

Azon túl, hogy Ilus nénit nagyon szerettem, ami önmagában is ajándék, a latinórakon tanultak mind a mai napig hatással vannak gondolkodásomra. Ezt nem sok tantárggyal kapcsolatban mondhatom el. Nem tudom, és nem is akarom megpróbálni elválasztani, mennyi múlt magán a latin nyelven, és mennyi Ilus néni kristálytisza logikáján, szuggesztivitásán, imponáló műveltségén.

A nyelvtanítás számos szakembere egyetért abban, hogy a latin, nyelvtanával és szókinccsel megalapozza a modern nyelvek tanulását. (Ilus néni azzal biztatott minket, hogy a latin után az olaszhoz elég egy hónap.) A saját esetemben ez úgy is érvényes, hogy az élő nyelveket is csak a latinórakon használt megközelítéssel tudtam és tudom tanulni – legyen ez a régen tanult angol, vagy a már nyugdíjas fejjel elkezdett spanyol.

Az első lépés a szilárd nyelvtani alapok lerakása, a nyelvi elemek és szerkezetek tudatos megismerése volt. Ilus néni nyelvtanórái mindig izgalmasak voltak, akkor is, amikor néha magyar nyelvtanból helyettesített, pedig egyes tanítványai szerint kevésbé szívesen tanította a magyar nyelvtant, mint az irodalmat. A szövegfordítás a nyelvtanon, a mondatelemzésen alapult – mai napig is így fejtem meg a lefordítandó mondatokat. Az angol nyelvű orvos-biológiai szövegek olvasásakor és fordításakor rengeteg segítséget nyújtott, hogy ez a technika a latinórák során véremmé vált. Természetesen a sok latin eredetű terminus ismerete is jól jön.

Amikor eljutottunk az ókori irodalom olvasásáig, megtanultuk a versek skandálását, és meghallgathattuk Ilus néni fejtegetéseit arról, hogyan szolgálja a római költők, írók, szónokok mondanivalóját a nyelvtan kreatív kezelése. (Egyetlen egyszer fordult elő, hogy elnézett egy szerkezetet – majd agyba-főbe dicsérte a diákot, aki ezt észrevette.)

Természetesen a magukkal ragadó műelemzések nem álltak meg a nyelvtanhasználatnál. Kirajzolódott az antik szerzők világképe, és ez zökkenőmentesen vezetett át a korunkban is érvényes tanulságokhoz, fontolóra veendő kérdésekhez. Ilus néni talán tényleg ilyenkor volt igazán elemében. Legmélyebben az maradt meg bennem, hogy Horatius több verse kapcsán is hangsúlyozta az integritás fontosságát, azt, hogy az ember mércéjét, értékrendjét, céljait ne a környezete határozza meg. A külföldre költözés, majd a magyarországi rendszerváltás apropójából sokszor volt alkalmam visszagondolni erre.

Ma nem nehéz politikai állásfoglalást is látni az integritás hangsúlyozásában, de Ilus néni az órákon soha nem politizált. Az Önképzőkör tanárvezetőjeként már kötetlenebb kapcsolata volt a diákokkal, ott különösen éreztük, hogy érett emberként kezel bennünket, és abban a közegben egy alkalommal félreérthetetlenül utalt a rendszerről alkotott, nem éppen hízelgő véleményére. Csak remélni tudom, hogy nem támadt kellemetlensége abból, amikor az önképzőköri tagság az iskolavezetés számára elfogadhatatlan vendégelőadót próbált meghívni. Egy biztos: az ő integritása megkérdőjelezhetetlen volt.

Gimnazista éveink alatt a latin nem szerepelt az Országos Középiskolai Tanulmányi Versenyek között, de az Ókortudományi Társaság rendszeresen megrendezte a latin műfordítóversenyt a diákok számára. Megtanulva a nyelvtanra épülő figyelmes, értelmező olvasást, ezt a versenyt 1971-ben megnyertem. Akármennyire szerettem a latint, az egyetemre biológia–kémia szakra jelentkeztem, és Ilus néni ebben is segítségemre volt – az ő közbenjárásának és férjének köszönhettem, hogy gyakorlott tesztíróként állhattam a felvételi elébe. Apróság, de mosolyogtató emlék, hogy tanárjelöltként az első gimnazisták szemében többet ért az, hogy hozzá tudtam szólni a latin leckéjükhöz, mint a biológiatudományom.

Sajnálom, hogy ma már nem tanítanak latint a Móriczban, pedig több latin szakos is van a tantestületben. Ilus néni nyugdíjba menetelekor a latin már csak szakkörként működött, de még akkor is voltak diákok, akik részt vettek az Ókortudományi Társaság versenyein és latin szakra mentek az egyetemen. A latin 1989-től néhány éven át megint választható idegen nyelv lett, és azokból az osztályokból szintén kerültek ki latin, történelem és régészet szakosok. A 2005/2006-os tanévvel aztán végképp abbamaradt a tanítása. Kár érte.

(Köszönet az adatokért a Móricz jelenlegi latin szakos tanárainak, Koltai Dórának, Hegedűs Zsuzsának és Magyar Tündének.)

Jerney Judit

In memoriam K.I.

“Non scholae sed vitae discimus”

Latintanárom volt.

Ő valóban az életnek tanított és mi valóban az életnek, sőt egy egész életre tanultunk Tőle.

Élővé tett egy holt nyelvet, ezer módon.

Kibontakoztatta előttünk az antik kultúrát, alapot adva, hogy később az irodalomban, a képzőművészetben, a zenében a latin utalásokat örömteli rácsodálkozással felismerjük és értsük, de egyben további nyelvek (olasz, francia, angol) tanulásához is remek támaszt adott.

Segített megérteni a liturgia szövegét.

Nekem személy szerint a későbbiekben mindennapi szakmai nyelvem, a medicinalis latin elsajátítását könnyítette meg. Gyermekorvos, majd gyermekneurológus lettem.

Ilus néni a gyermekekhez való viszonyulásomhoz is példát adott. Ő tisztelte a gyerekeket, bennünket. Ő nem „leereszkedett” hozzánk, nem ezért volt népszerű, hanem minket emelt fel egy gondolkodó felnőtt ember szintjére.

Ez a féltve őrzött egyetlen fénykép közel 40 éve készült, a 20. érettségi találkozókon.

Ahogy a képen is, Ő mindig így figyelt ránk, türelemmel, érdeklődéssel, akkor is, mikor még tizenévesen esetleg pontatlanul, pallérozatlanul fejeztük ki magunkat, vagy várnia kellett a helyes válaszra.

Számomra példakép volt, minden tekintetben és rajongva szerettem, ahogy egy kamaszlány csak rajongani tud – EMBERSÉGÉÉRT, TUDÁSÁÉRT, STÍLUSÁÉRT, HUMORÁÉRT.

Az Ő példája mutatja, hogy az igazi pedagógus mennyivel több, mint egy tantárgyat tanító szaktanár, mennyivel szerteágazóbban hat ki egy felnövekvő ember életére.

Ady szavaival: rajtunk van krőzusságának nyoma.

Bízom benne, hogy ebből a rajongásból, ebből a tiszteletből és őszinte szeretetből – amit éreztünk iránta – valamit Ő is megérezett. Sokunk által szeretett tanár volt.

Emlékét hálával és szeretettel őrzöm, és hiszem, hogy a LUX PERPETUA fényeskedik Neki.

Kálmán Zsófia

Emlékezés Ilonka néniére

Költőibb lett volna, ha írásomnak az „*Emlékfoszlányok*” címet adom, de Ilonka néni már első dolgozataim olvastán igyekezett megóvni a szentimentalizmus csapdáitól. Így pusztán felidézek néhányat örök tanulssággal szolgált leckéi közül.

1961-ben, az első gimnázium előtti nyáron néhány napot Tahiban vendégeskedtem. Magam sem számítottam éppen szűkszavúnak, de barátóm részletes beszámolója Tahiban nyaraló számtalan ismerősükről, köztük a „baptisták” és „karácsonyisták” – bárkik is voltak azok – táborairól, elnémított. A rám zúduló történetekben rendre felbukkant egy különleges tanár, akit éppen úgy nem jegyeztem meg, mint a többi hasonlóképpen különleges ott nyaralót. Így amikor szeptemberben forgószélként beviharzott életünkbe új magyartanárnunk, nem ismertem fel benne azt, akiről már annyit hallottam Tahiban. Azt azonban azonnal éreztem, hogy más, mint valamennyi addig ismert tanárom. Nem jött, hanem rohant, minden lobogott rajta és körülötte, hosszú szoknyája, vállán a hanyagul rávetett köpeny, sima arca körül a korán őszülő, megzabolázhatatlan haj. Ujja még szinte füstölgött az ajtóban elnyomott cigarettától, hóna alatt izonyos mennyiségű könyv és repkedő papírlapok, cipője mint a mindent járó mesebeli óriásé, alig érintette a földet. Két lépéssel a katedrán termett, gyorsan lepakolta, majd félretolta a könyveket, és egyszerűen közéjük telepedett! Magas volt, nem kellett ágaskodnia, hogy felülhessen a tanári asztal tetejére. Lábát duplán keresztbe fonta (karácsonyra a fél osztály így ült), és zavart félmosollyal bemutatkozott – egy tanár, nekünk!

Első lecke

Világos szemével kíváncsian nézegette a 42 lányt, majd minden különös bevezető nélkül megkérdezte, mit olvastunk a nyáron. Többen jelentkeztünk, tán harmadikként mutatott rám elegáns kezének niktintól sárga mutatójával. Rögtön sorolni kezdtem, ügyelve az idegen nevek pontos kiejtésére.

– Galsworthy: *A Forsythe Saga*; Roger Martin du Gard: *A Thibault család*; Lev Tolsztoj novellák; Csehov: *Anna a férje nyakán*; Thomas Mann: *A Buddenbrook ház*; Ernest Hemingway: *Az öreg halász és a tenger*...

Pillanatra megálltam, folytassam-e, amikor Ilonka néni széles mozdulattal széttárta karját, és ámuldozva közbeszólt.

– Hát ez csodálatos! Kiváló! Ragyogó! – lelkesedett, majd némi képp hezitálva, kis szünetekkel hozzátette: – És Mikszáth?... Tömörkény? ... És Móricz?

Nem válaszoltam. Elismerő bólintással intett, majd felszólította a következő jelentkezőt. Irtózatosan szégyelltem magam, pedig nem hencegni akartam (ez családukban amúgyis bűnnek számított), és nem is túloztam. Évtizedekig gondolkodtam azon a pedagógiai zsenialitáson, amivel magyarázatok és kínos jelenetek nélkül egy életre megtanított számos fontos dologra, nemcsak a nagyképűségről és az akaratlan hencegésről, hanem arról is, hogy sok mindent kell összegyűjtenie valakinek ahhoz, hogy legyen mire szerénynek lennie...

Második lecke

Házidolgozatot írtunk a reneszánszról. Apámtól rengeteg képeslapot kaptam gyönyörű reprodukciókkal, imádtam a reneszánszot, imádtam írni. Miközben Ilonka néni visszaadta a jeles dolgozatot, hozzám hajolt, és szinte bocsánatkérően megkérdezte:

– Megtennéd nekem azt a szívességet, hogy legközelebb nem írsz 16 oldalas dolgozatot?

Nos, igen. Egyrészt szöveges – pl. irodalom, történelem, nyelv – dolgozataimat rendre egyformán értékelték: tartalom 5, helyesírás 5, külalak max. 2. Írásom nem egyszerűen csúnya volt, hanem fertelmes. Másrészt köztudott, hogy mennyivel könnyebb hosszabban írni, hiszen egy szerző számára minden kihúzott szó pótolhatatlan veszteség... Harmadrészt, aki valaha is javított dolgozatokat, zárhelyiket, joggal retteg a grafomán növendékektől.

Hat évtized múltán, írás közben ma is nemegyszer hallom azt a kicsit szégyenlősen kérő, rekedtes hangot: *Megtennéd nekem...*

Harmadik lecke

Egy alkalommal Arany János *Szondi két apródját* elemeztük. Ilonka néni teljesen szabálytalan tanár volt: tankönyvet sohasem használt, csak ezer más forrást, kizárólag tanítani szeretett, feleltetni és osztályozni utált. Ráadásul – mivel úgyis túltengtem az óráin – engem soha nem feleltetett, így meglehetősen váratlanul ért, hogy felszólított. Gyorsan ledaráltam az előző órán hallottakat, aztán csak álltam. Ilonka néni türelemmel, noha némiképp csodálkozva várt, hiszen amire tőlem joggal számíthatott volna – pl. asszociációk, a hűség és kitartás más irodalmi felbukkanásai, változó korok változó apródjai, a formával való bíbelődés –, arról szó sem esett. Miután hiába várt, az ablaktól két lépéssel a katedrára repült.

– Hát, ez remek! Kiváló! – lelkesedett. – Igen, mindent elmondta, amiről beszéltünk! Ez, ez jeles!

Nem csak az arcom égett, hiszen volt valami tisztességtelen abban, ahogy visszaéltem jó memóriámmal és Ilonka néni szabálytalan tanárságával. Más tán egyest adott volna a hozzám méltatlan feleletre, ő viszont egy szégyenteli jelessel üzent. Ennek köszönhetem, hogy soha többé az életben nem mertem felkészületlenül kiállni semmiféle vizsgára, de előadásra sem, legyen az egyetemi, tudományos vagy bármi más. Ha csak megkísérlem, rögtön ott sápadozott volna előttem Szondi két szegény kis apródja...

Negyedik lecke

Talán harmadikos korunktól az irodalomrajongó Ilonka-nénisták, vagy Ilonkanéni-rajongó irodalmisták egy kis csoportját Ilonka néni elvitte egy-egy érdekes látogatásra.

Legelevenebb emlékeim két zenei látogatáshoz kötődnek. A XII. kerületi Rácz Aladár utca egyik borostyánnal befuttatott kis házában egy vékonyka, selyemruhás, igazi hölgy, Rácz Aladár özvegye, Rácz Yvonne – Yvonne Barblan zongora- és hegedűművész – fogadott bennünket az üveges verandán. Majdnem hibátlanul beszélt magyarul, de egyszerre erős francia és cigány akcentussal. „Rács Aladár”-ként emlegette férjét, akit „a csimbálom Paganinijének” hívtak. Mesélt közös hangversenyeikről, Sztravinszkijről, aki beleszeretett „Rács” játékába, a kísérletezésekről, ahogy „Aladár” átalakította a cimbalmot, hogy barokk mestereket is játszhasson rajta. Lemezket tett fel, sőt, előbb a zongorához, majd a cimbalomhoz is odaült, hogy bemutassa a hangzásuk közti különbséget. Megnézhettük különleges hangszer- és a kézírásos kottagyűjteményét is. Ezüsttálcán kávéval kínált bennünket, ami mellé Ilonka néni rágyújtott. Ebben természetesen mi is hűségesen utánoztuk. Búcsúzáskor Yvonne a virágzó vadrózsával körbefuttatott ajtóból intett búcsút.

A másik nagy élmény Bartók Béláné Pásztory Dittánál tett látogatásunk volt. Nagy szobáit zsúfolásig megtöltötték Bartók saját gyűjtéseiből származó mázas edények, fafaragások, szőttesek. Ez utóbbiak díszítették a nehézkes fabútorokat (később megtudtam, hogy ezeket még Bartók készítette gyergyói és csíki mesterekkel). Az egyik, szintén szőttessel borított zongora magáé Bartóké volt! Pásztory Ditta koránál idősebbnek látszott, nem gyászruhát viselt, de sötétet hordott, haja szigorúan hátrafésülve. Alig beszélt, helyette egy határozott hölgy tartotta kézben a dolgokat: Azt mondd el Dittácska, hogy... Emlékezz arra, Dittácska, amikor... Játszd el Dittácska azt, hogy... És a rendkívül halkszavú és szomorú Pásztory Ditta elmondta, és emlékezett, és leült a zongorához nekünk játszani. (Zenész

barátaim szerint a hölgy Comensoli Mária, egykori Bartók-növendék lehetett, Pásztory Ditta későbbi képzongorás partnere.)

Az Ilonka néni révén megismert különleges emberek közé tartozott orvos-biológus férje, „a Kontra”, akihez egyetemi előkészítőre is jártam. Egyszer egy biológia dolgozatomat bemutatta főiskolai tanítványainak, elrettentő például. Tanárnőnk ugyanis a sorkihagyások és bekezdések helyére ötletszerűen, pirossal odavetett hiányjelek száma alapján minősítette dolgozatainkat. Ezt bizonyítandó, pl. az amőbák jellemzésébe olyan kifejezéseket rejtettünk – sikerrel! –, mint *jobbagyfelszabadítás* vagy *népképviselet*...

A különleges emberek közül még egyet említek meg. Tán néprajzos vagy népzénesz lehetett: messze a táncház divatja előtt gyönyörű régi népdalokat és táncokat tanított. Noha sajnos a nevére nem emlékszem (Juló?), dalait a mai napig éneklek unokáimnak.

Ötödik lecke

Nehezen vettük tudomásul, hogy Ilonka néninek négy, nálunk fiatalabb, saját gyereke van! Különösen a két kisebb viselte nem is titkolt féltékenységgel, hogy nem túl nagy lakásuk állandóan tele volt velünk. Nemcsak arra nem gondoltunk, hogy a gyerekeket „ellopjuk” az anyjuktól, hanem arra sem, hogy amit kamasz-étvággyal felfalunk, az esetleg hiányozhat a család asztaláról (hatvanas éveket írtunk!). Egyszer, amikor Ilonka néni tényleg a gyerekeivel akart foglalkozni, ránk bízta, hogy készítsük el a vacsorára szánt rakott krumplit. Legalább hárman gyártottuk a végén egész mutatós ételt egy óriási edényben, amelyről csak tálaláskor derült ki, hogy teljesen, majdnem az ehetetlenségig sőtlanra sikeredett.

A lecke tanulságaként azonban nem azt őriztem meg, hogy nem érdemes íztelen remekműveket gyártani. Inkább olyasvalamit, aminek később, állami gondozottakkal, fogyatékos gyermekekkel foglalkozva nemegyszer magam is nagy hasznát vettem: aki segítő szakmában

dolgozik, tanít, gyógyít, elesetteket támogat, vigyáznia kell, nehogy saját gyerekei azt érezzék, éppen ők maradnak ki a másoknak bőkezűen osztogatott empátiás figyelemből.

Hatodik lecke

1995-ben, akkor tizenhat éves fiam latint szeretett volna tanulni. Felhívtam Ilonka nénit. Kapcsolatunk soha nem szakadt meg, jártam a lakásán tartott „önképzőkörökbe”, leveleztünk, időről-időre felkerestem, bátran felhívhattam. Örömmel vállalta, de csak ingyen: elég idős ahhoz, mondta, hogy megengedhesse magának a növendékválasztás luxusát. Pár óra megtartása után felhívott.

– Mondd, milyen iskolába járt ez a gyerek? Miféle tanárok tanították? Képzeld, azt kérdezte, szabad-e kérdezni... – szörnyülködött.

Volt egy tanárunk, aki útmutatásait mindig egy rezignált mondatral zárta: „Most jönnek a hülye kérdések...” De Ilonka néni szerette, ha kérdezzük, hiszen, aki kérdez, az jelen van, az kíváncsi, az elégedetlen saját tudásával. Korábban sosem foglalkoztatott a *kérdés*, ám ezt a telefonbeszélgetést követően minden kurzusomon téma lett a *kérdés tudás és engedés* problémaköre.

Elfogytak a leckék

Amikor Ilonka néni megbetegedett, gyakran meglátogattam. Reméltem, hogy szakmából adódóan tán tudok valamiben segítségére lenni. 1997 augusztusát egy kaliforniai jogvédő szervezetnél töltöttem. Hazaérkezésem utáni nap kimentem a kórházba. Megrendítő volt egy hónap roncsolását látni.

– De hisz édesanya már nem fogad látogatókat! – csodálkozott rám az ágy körül tevékenykedő egyik lánya.

Néhány napra rá meghalt Ilonka néni.

Szerencsés vagyok, hogy életem legfogékonyabb szakaszában találkozhattam egy valódi pedagógussal. Ilonka néni a halállal kortalan-ná vált. Megmaradt tanáromnak, én mellette – hiába az elszaladt évtizedek – tanítványnak. Hihetetlen elevenséggel élnek bennem szavai, kifejező gesztusai, lobogása, odaforduló figyelése. Hűségesen őrzöm a tőle kapott gazdag útravalót, a versek örök szeretetét, a világ iránti kíváncsiságot, a jóra törekvést, amelyek mellett ott hordozom batyumban a nagyvonalú adnitudás vágyát s a szigorú tisztesség parancsát is.

Az adni tudásról Ilonka néninek nyilván egy vers jutna eszébe, talán Adytól idézne:

*Tudtam azoknak szépen adni,
Akiktől önzőn mit se vettem*

A tisztességről pedig csak annyit mondana:

*Mért legyek én tisztességes? Kiterítenek úgyis!
Mért ne legyek tisztességes! Kiterítenek úgyis.*

Kapitány Ágnes, Kapitány Gábor

Ilus néni és a teremtett lét harmóniája

Együtt emlékezünk, közös gondolatainkat írjuk meg. Én (Kapitány Gábor) tizennégy éves koromban találkoztam először Ilus nénivel. Ez a 8+4-es oktatási rendszerben logikus. Átlépve a gimnázium kapuján a leendő osztályfőnök az első élmény. Két dolog azonnal nagyon tettett annak a kamasznak, aki voltam. Az egyik, ami szembeötlően elütött addigi tanáraimtól és általános iskolás létem önkép-meghatározó benyomásaitól, hogy valamiképpen máris felnőttnek tekintett bennünket. Ez egy tizennégy évesnek nagyon sokat jelent: megelőlegezett bizalmat, beavatást, egyenrangúságot. A „magasabb osztályba léphet” öntudatát. A másik, ami feltűnt és azonnal rokonszenvet keltett bennem, hogy látszott: legalább annyira izgul, mint mi. (Mi voltunk az első osztálya). Azt már tudtam, bár akkor még nem tudtam volna megfogalmazni, hogy a tökéletesség látszatának páncélját viselő felnőttekkel ellentétben a legnagyobb bátorságra és egyenességre valló magatartás a sérülékenység felvállalása. Rokonszenvet keltett kedves mosolya is. A mosoly is sokféle lehet: van az üres, semmit nem jelentő „keep smiling”, van a kacér nők csábos mosolya, van a fensőbbeséges, biggyesztett mosoly, a kényszeredett mosoly, Leonardo alakjainak, az archaikus görög, etruszk és kambodzsai szobroknak a transzcendencia által megérintett titokzatos mosolya, de volt olyan tanárunk is, akinek a mosolya kifejezetten vészjósló volt. A bennünket fogadó mosoly a mély emberség mosolya volt, s ez rendíthetetlenül végigkísérte gimnáziumi éveinket, noha nem volt velünk könnyű dolga. (Erről még lesz szó).

Gyorsan kiderült, hogy a négy évet hármás minőségben tölti velünk: mint osztályfőnök, magyar nyelv és irodalom, és mint latintanárr. Én – Ilus néni nem tartozott a dogmatikusok közé, akik most a szememre vetnék, hogy „énnel nem kezdünk mondatot”, pontosan

tudta, hogy indokolt esetben minden szabály és kánon felülírható – szóval én már évek óta verselgettem, (bár talán pontosabb, ha Romhányi József önelnevezésére utalva azt mondom, hogy rímeket hánytam), mögöttem volt már egy verses mesejáték és az *Egri csillagok* három felvonásos színpadi változata, az irodalmat saját pályámnak éreztem. Hogy ezt bizonyítsam, írtam is egy vígeposznak szánt valamit, amit – nem kivételes bánásmódra, csak elismerésre vágyva – meg is mutattam újdonsült magyar tanárnőmnek. Meghatározó volt, ahogy reagált rá. Egyrészt nyomban befogadott az irodalmi szempontból ígéretesek táborába. Javasolta, hogy járjak az Önképzőkörbe, amit olyan diákok vezettek, mint az azóta híres néprajztudóssá vált Küllös Imola, vagy a majdani lapszerkesztő Karády Éva (a későbbi Varró Dani későbbi anyukája), s amelynek munkájába a következő évben robbant be meghökkentően érett Brecht elemzésével Ascher Tamás. Az irodalmi érték iránt szenvedélyesen elkötelezett tanárnőm másrészt finoman azt is érezte, hogy amit csinálok, az még nem az Irodalom. Ezt egyetlen szóval sem mondta, de az üzenete – nem tudom miből: tekintet, hangsúlyok, testbeszéd – mégiscsak eljutott hozzám, és a hiúságomon keresztül tovább erősítette a bizonyítási ambícióimat. Megértette velem, hogy az irodalom nem pusztán technika (ez már valamennyire a birtokomban volt), hanem az élet egy sajátos megnyilvánítási módja, amihez az életre érettnak is kell lenni (az még korántsem voltam). Néhány évvel később hasonló élményt kaptam Weöres Sándortól, aki ugyancsak teljesen egyenrangú félként kezelve reagált neki megmutatott verseimre. Talán úgy tudnám ezt kifejezni, hogy úgy érted meg, hogy még nem vagy készen, hogy attól nem elszontyolodsz, hanem lelkes leszel. Mert nem azt éreztetik veled, hogy mi nem vagy még, hanem azt, hogy mi lehetsz. Azt gondolom, ez a pedagógia felemelő lényege.

Ilus néni egész személyiségéből áradt egyébként az irodalom tisztelete és szeretete. Az „áradt” itt nem elcsépelet szókép: a benne állandóan izzó lelkesültség valóban a lélek kiáradása volt, s ez magával ragadta mindazokat, akikben volt affinitás a művészetek iránt. Bizonyára hatott azokra is, akikben ez kevésbé volt meg, de érezhető volt,

hogy őneki magának a tehetetlen szánakozás gyötrelmével jár, ha ilyennel találkozik. A magyar irodalom számos alakját hozta nagyon közel hozzánk. Leginkább Csokonai és Ady megszerettetésére, Arany időskori lírájának és Kosztolányi prózájának megértetésére és iskolánk névadója, Móricz Zsigmond novelláinak elsöprő hatására emlékszem. És ő fedezte fel számomra Petőfi humorát, olyannyira, hogy már a gimnáziumban is írtam erről valamit, s aztán az egyetemen évfolyamdolgozat lett belőle. Egyik osztálytársunk nemrégiben elevenítette fel azt a jelenetet, amikor a „Héja-nász az avaron”-t tanultuk, és valaki a kamaszkor prudériájával felkiáltott, hogy „de hisz ez undorító”, Ilus néni megértő mosollyal valami ilyesmit válaszolt neki: „Megértem, hogy ezt most így látod, de hidd el, később ezt egészen másképpen fogod megítélni”. Az ő irodalomtanári hatásának tudom be azt is, hogy szinte minden osztálytársunk ma is tömegével tud versrészleteket (érettségi táján szinte akármiről beszéltünk, beugrott egy idézet), és azt is, ahogy fontos lett sokunknak a kortárs irodalom. Emlékszem, milyen izgalommal mutatta meg nekem egyik, egyébként nem irodalommal kapcsolatos pályára készülő barátom Juhász Ferenc akkor írott verseit, amelyekért aztán együtt lelkesedhettünk.

Latinra sokkal kevesebben jártunk az osztályból, mint a másik választható nyelvre, angolra. De Ilus néni latinóráin ez a kisebbség kiválasztottnak érezhette magát. Exkluzív élmény volt a kétezer éves kultúrával való találkozás, mert Ilus néni a nyelven és irodalmon keresztül ezt a *kultúrát* tanította, egyszerre adva át nekünk a latin grammatika elegáns világosságát és a római költészet patinás művességét. És pontosan azt a szellemiséget, amin keresztül az antik hagyomány oly szervesen tudott beépülni a magyar irodalomba.

Osztályfőnökként, mint említettem, nem volt könnyű dolga. A lázadó beatnemzedék voltunk, elég gyakori, bár mai szemmel sokszor inkább kamaszos, mint „forradalmi” összeütközésben a formalizált szabályokkal. A szabályok azonban eléggé intoleránsak voltak, néha szigorú büntetésekkel, az iskolából való eltanácsolással. Ilus néni nagyon szenvedett ezektől. Mindig megpróbált védelmünkre kelni, sok-

szor sikerrel hárítva el a fenyegetéseket, de néha erősebb volt a bürokrácia. És ez szabályosan fizikai fájdalmakat okozott neki. Abból, ahogy a mi oldalunkon állt, a gondoskodó, mondhatni anyai szereteten kívül egy még magasabb, és a mindenkori hatalmakénál erősebb törvény általa való jelenlétét is lehetett érezni: annak a törvénynek a jelenlétét, amit Kant a felettünk ragyogó csillagos éggel kapcsol össze. Már csak ezért is volt oly nagy a hiánya, amikor családi okból szabadságra ment és hosszabb időn át más látta el az osztályfőnöki teendőket.

Politikáról, vallásról nemigen beszélgettünk vele, nem ismertük tételesen a meggyőződéseit. De egyrészt pontosan érezni lehetett, hogy az államszocializmus bornírt bürokratikus gyakorlata és annak képviselői idegenek a számára. Ezzel szemben a kultúra és a humanizmus védőhálójával vette körül magát – és bennünket. Egyik osztálytársam (pártkorifeusok lázadó gyermeke, és mellesleg francia versek fordítója) volt az egyik kedvence. (Kicsit féltékeny is voltam rá akkor. De ma megértem: őt jobban kellett szeretnie, mert jobban kellett féltenie, mint engem. És féltő anyaként próbálta okos tanácsokkal úgy terelgetni ezt a fiút, hogy egyszerre lehessen óvatos és elveihez hűséges. Mai szemmel ezt is lenyűgöző pedagógiai teljesítménynek látom).

Ami a vallásos hitet illeti, ezt szintén érezni lehetett belőle. Abban az időben egy tanár még egy volt egyházi gimnáziumban sem lehetett nagyon nyíltan hitvalló. De a hitével való hivalkodás amúgy is távol állt volna tőle. Amit éreztünk, az az irodalmi lelkesedéséhez hasonló „transzcendens derű” volt. Az a minden bigottságtól mentes, a lélegzéshez hasonlóan természetes azonosulás, a teremtett lét harmóniájában való benne élés, amellyel bennünket is igyekezett ennek magasabb szférájába átemelni. Egyébként jellemző volt rá, ahogy „fiamnak”, „fiainak” szólított minket, (mint Bem apó vagy Damjanich a katonáit, mint a hagyományos gimnáziumok legkarizmatikusabb tanárai a diákjaikat, mint a szülők bensőséges pillanataikban a gyermekeiket). Nagyon sajnálom, hogy Széchenyi-díjunkat és az én sikerültebb szépirodalmi köteteim megjelenését nem érthette meg, azt hiszem, ezeknek is úgy örült volna, ahogy egy szerető szülő gyerekei felnőtté érésének.

A sors különös útja, hogy feleségemmel, Kapitány Ágnessel ötven éve közös életünk Ilus néni révén is összefonódott, még azelőtt, hogy egymással megismerkedtünk volna. Ágnes egyik barátnője Ilus néni utánunk következő, 1972-ben érettségizett, legendás osztályába járt, s amikor osztálykirándulásra Szombathelyre jöttek, akkor Ágnes – aki ott járt középiskolába –, lehetett az osztály és Ilus néni „helyi idegenvezetője”. Őt is rögtön megfogta az az elegancia és tartás, ami Ilus néni egész lényét áthatotta; nyitottsága, minőségérzéke és szellemi autonómiája. Ágnes barátnője révén megismerte Ilus néni egész osztályát, s lelkes tanúbizonyosságait tanárnőjük óráiról. Ezekből a beszámolókból, de az együtt töltött rövid idő alatt is, Ágneshez is eljutott az az Ilus néni minden szavából sugárzó üzenet, hogy az irodalom a világ és önmagunk megismerésének egyik legfontosabb eszköze.

Az egyetemen váratlan (közvetett) találkozásunk volt Ilus nénivel. Fabricius-Kovács Ferenchez jártunk együtt egy Karácsony Sándor munkásságával foglalkozó szemináriumra. Karácsonynak a magyar kultúrában betöltött jelentőségét megértve akkor tudatosítottuk, hogy Ilus néni is Karácsony-tanítvány volt, az ő szellemiségét is közvetítette hozzánk.

Még néhányszor közvetlenül is találkoztunk Ilus nénivel, az érettségi találkozókon kívül egy ízben a lakására is meghívott bennünket, Ágnessel. Itt ismerkedtünk meg Gyuri bácsival is: kettejükből éppen azt a fajta összetartozást éreztük, ami nekünk is életcélunk volt. Gyuri bácsiban az nyűgözött le, hogy bár először láttuk egymást, úgy beszélt velünk, mintha már régi jó ismerősök lennénk, pontos, találó tanácsokkal azonnal bekapcsolódva az akkor bennünket foglalkoztató problémákba is. (Ekkor már mi is két fiút neveltünk, volt tapasztalattunk arról, milyen komoly „logisztikát” és a házasfelek milyen szintű együttműködését kívánja, ha valaki a szakmai pályáját, hivatását és gyerekei nevelését mindkét terület sérelme nélkül kívánja megoldani. Ilus néniék négy gyerekükkel erre is fantasztikus, megerősítő példát adtak).

Ha egy szóban szeretnénk összegezni, hogy mit jelentett, milyen útravalót adott nekünk Ilus néni (ami persze mérhetetlen leegyszerűsítés), akkor ez a szó mindenképpen a humánus lenne. Az empátia, a tolerancia, a szeretet, a lételméleti optimizmus. Mint egyetemi oktatók, ezt az örökséget szeretnénk továbbadni diákjainknak. Egy pedagógus addig él, amíg ezek a láncok folytatódnak.

Küllős Imola

Az EMBER-tanár

Megöregedvén, amikor az ember arra kényszerül, hogy újra meg újra számba vegye saját tetteit, mindazokat a szeretteit, akik formálták viselkedés- és gondolkodásmódját, Ilonka néni egész életemre kiható, sugárzó személyiségéről szeretnék röviden megemlékezni. Kivételezett vagyok, hogy ebben az emlékkötetben én is helyet kaptam, hiszen én nem egyszerűen az „egyik tanítványa” voltam, hanem (be)fogadott „gyereke” lettem a Kontra-családnak, – talán a legelső, a hónapokon, éveken át náluk lakó rokon kislányok, tanítványok között.

Az 1956-os forradalom következtében szétesett családom miatt hosszú éveken át, még a diplomaszerezés után is kollégista voltam. Ilonka nénit is kollégiumi nevelőtanárként ismertem meg az egykori Baár–Madás (református leányotthon) épületében. 1961-től már latin–magyar szakos tanárként dolgozott a szomszédos Móricz Zsigmond Gimnáziumban, de a mi osztályunknak csak latint tanított. Személyisége elbűvölte, a szó szoros értelmében meghódította az osztály és az önképzőköri tagság egyik részét. Egy másik, nagyobb csoport Vera néniért, az osztályfőnökünkért és magyar tanárnőnkért rajongott, aki szinte ellenpólusa volt az ő egész habitusának, közvetlen, emberi stílusának. Különböző személyiségük ellenére az évek folyamán jó barátnők lettek, mindkettejüktől sokat, de mást tanultam. Ilonka nénit magamban nem csak kiváló Tanárnak, hanem „EMBER tanárnak” tartottam, aki egy kicsit „kilógott” az aktuálpolitikai helyzethez igazodó, igen vegyes összetételű tanári karból, és soha nem akart tökéletesnek látszani.

15 éves koromtól fogva figyelt rám és törődött velem. Sok örömteli hétvégét, iskolai nyári szünetekben 1-1 hetet is náluk, velük tölthettem. Egyszer meghívtak a zamárdi nevelőotthonba, ahol a férje nyárra orvosi állást vállalt, és mind a négy gyerekükkel ott nyaraltak.

Több ízben nyaraltam velük Tahiban is, a Duna-parti egykori lelkész-házban. Kitörölhetetlenül megmaradtak bennem a nyáresti versmondással, felolvasással, népdalénekléssel és szalonnasütéssel egybekötött tábortüzek a hétszilvafás tahi kertben, ahol szűkebb családjukon kívül népes és változatos korú baráti társaság gyűlt egybe. Akkor szerettem meg a Dunát, persze nem tudtam olyan jól úszni, mint a Kontra-gyerekek, akik úgy úszkáltak át egyik partról a másikra, mint a kiskacsák.

Tengernyi emlékeimből 60 év múltán csak szemezgetni tudok, mert szereteten és elfogadáson, a másik ember támogatásán és tiszteletén alapuló különleges kapcsolatunk Ilonka nénivel és családjával egész életemen végigkísért. Felnőtt fejjel értettem meg, és napjaink görbe tükrében világosan látom, milyen az igazi kereszténység. Ők nem hangoztatták és nem is erőltették ránk református hitüket, egyszerűen csak keresztény módra éltek, és felekezeti elfogultság nélkül gondolkodtak embertársaikról. Sokszor láttam gimnazista koromban a Goldmark Károly utcában, ahogy Ilonka néni még a félálom bódulatában az ágya melletti Biblia után tapogatott, és az első slukkokkal elolvasta az aznapra szóló igéket. Én meg közben felhoztam neki a földszinti konyhából a kávé. Hasonló benyomás rögzült egyik szegedi barátjuk fiában, aki időnként náluk vendégeskedett:

Sokszor láttam kora reggel Bibliát olvasni, de nem emlékszem rá, hogy valaha is akár csak jelét adta volna, hogy elvárja tőlem ugyanezt. Az ő adakozó lényé maga volt hitének megvallása, példa a követésre. Közel s távolban nem láttam Kontráékön túl hasonlót, aki létevel cáfolta volna a marxista tételt, hogy „a lét határozza meg a tudatot”, mert náluk a dolog épp fordítva volt érvényes, „a tudat határozta meg a létet.”¹⁶

Nekem Kontráék évekig az Otthont, a családot jelentették. Még egyetemistaként is, amikor már a József utcában laktak, hozzájuk jártam fürödni, mert a különböző kollégiumokban, ahol éltem, csak zuhanyozni lehetett – ha épp volt meleg víz. Tulajdonképpen náluk, a

¹⁶ Simoncsics Péter: Egy „sportember” emlékezete. Kontra György (1925–2007). *Forrás*, 2008/10: 70–84.

József utcában tanultam meg valamennyire főzni, palacsintát sütni, egymást kisegítve „kalákában” dolgozni.

Kontráék voltak a szellemi szüleim, és maradtak mindmáig a Mércé és a Minta: emberségben, tudásban, szeretetben és hitben. Egész életemben szerettem volna egy olyan nagy baráti társaság tagja lenni, mint az övék, a Karácsony Sándor tanítványoké¹⁷ volt. Bár vágytam rá, nekem sosem sikerült olyan pezsgő szellemi légkört teremteni magam körül és olyan „burjánzó” kapcsolatrendszer működtetni, amelyet náluk megtapasztalhattam serdülő és ifjú koromban. Szájtátva, és saját tudatlanságom fájdalmas tudatában hallgattam a hozzájuk járó okos és művelt felnőtteket, akik között író, műfordító, jogász, nyelvész, pszichológus, könyvtáros, festő és persze tanár is felbukkant, alkalmanként feleségekkel, kedvesekkel. A telefon ritka kincs volt a 60-as években, nekik közös ikervonaluk volt a társbérelőjünkkel a Goldmark Károly utcai villalakásban. Ilonka néni nem egyszer hosszú-hosszú beszélgetésekbe bonyolódott a barátaival, mintegy „lelki segélyt” nyújtva az éppen rászorulónak, vagy tanácsot, bátorítást kérve-kapva tőlük. Nekem azután félig tréfásan így summázta az ilyen telefonokat: „Hála Istennek, működik a pacientúra”.

Szűkös anyagi körülmények között éltek a négy gyerekekkel, Ilonka néni pedig esendő volt, mint háziasszony, ezt be is ismerte, de a váratlan időben rájuk nyitó barátok, tanítványok számára mindig jutott kávé és legalább zsíros kenyér. Ilonka néni hihetetlen tapintattal és humorral kezelte a kínos helyzeteket.

Személyiségében az volt a felszabadító, hogy isteni derűvel lépett túl a mindennapok anyagi gondjain, a holnapi cselekvést bénító kérdést, „Nincs pénzem, mi lesz velem?”, végtelen nagyvonalúsággal és mosolyogva rázta le magáról, mondván „Minden napnak legyen meg a maga baja”, s elég, ha a „mindennapi kenyér” megvan „ma”. Pedig négy saját gyerek meg sok másé nyomta a vállát. Igaza volt: mindig került valami az asztalra.¹⁸

¹⁷ Karácsony Sándor (1891–1952) pedagógiai, filozófiai író, egyetemi tanár.

¹⁸ Simoncsics 2008, 79.

Ő olvasta fel nekem, a folyton lázadozó, nagyszájú kamaszlánynak először Nadányi Zoltán (1892–1955) két versét. Talán egy náluk töltött nyugalmas hétvégén az ágyként is funkcionáló kinyitható reka-mién a társbérleti villalakás könyvekkel teli nappalijában? Vagy mosás, vasalás, könyvespolc-takarítás közben? Nem emlékszem már. Ilonka néni ugyanis mindig verseket olvasott és tanult. Pl. Berzsenyit, akit nagyon szeretett, vagy Adyt, akiért én is rajongtam akkoriban. Közben a kötelező háztartási munkákat végezte, én meg „nagylányként” jól-rosszul besegítettem neki, hogy gyorsabban végezzen. „Vasalni csak intelligens társaságban tudok” – mondta egyszer tréfálkozva, némi öniróniával, ugyanis nem nagyon tudott vasalni; de sütni, főzni, varrni se igen, hiszen középosztálybeli „úrilányként” nőtt fel, és ott volt mellette az édesapjától „megörökölt” Mári néni, aki sokáig főzött náluk; vagy Nelli néni, a nagy baráti társaság kitűnő háziasszonya, aki kézimunkázni, főzni tanította a kislányokat. Persze engem is. Férje, Juló bácsi (Jánosi Sándor egykori cserkészvezető) pedig szombat délutánonként (talán havonta egyszer) néptáncot tanított nekünk, a baráti kör kamasz lányainak és a legénysorba cseperedő három Victor fiúnak a társbérleti lakás földszinti halljában. Juló bácsi, táncolt, furulyált, énekelt, és egyfolytában szidta a csámpás lábunkat, de én boldog voltam, hogy ott lehettem. Népdaltudásom alapjait így, Kontráéknál szedtem össze. Ekkor és itt hallottam először Kodály és Bartók népdal gyűjtéseiről, ezt a korai, mondhatni „pre-táncházas” élményt egyetemi oktatóként, folklorisztikát tanítva is el-elmeséltem hallgatóimnak. Ma is őrzök egy népi motívummal díszített, vonalzó-ból készült kis könyvjelzőt, amit Juló bácsi faragott Tahiban, 1960-ban. Nemcsak én, minden ott nyaraló „gyerek” kapott tőle ilyet.

Az emlékek sorában következnek most egyik sokat idézett verse:

*Úristen, adj erőt,
hogy szeghessem kötelességemet.
Ne járjak, mint a pontos óragép
és mint a ló, mely ostorszóra lép.
Ne rakódjék rám, mint nyálkás pete,
vén csámcsogók nyálkás dicsérete....*

(Nadányi Zoltán: *Az ágyból, délelőtt...*, 1941)

Ebben a „fohászban” akkor a normasértés, a lázadás kegyelemből is megadható lehetősége ragadott meg, és felszabadító érzés volt arra gondolni, hogy Ő, a 40 év körüli négy gyerekes tanár is vágyik efféle kegyelmi ajándéokra: hogy időnként kilépjen a mindennapok taposó-malmából és önmaga legyen.

Egy másik általa kedvelt Nadányi versben, *A testőr*-ben akkor leginkább a hangulata, az ölelkező rímek zenéje, az ellentétpárba állított képek tetszettek: a „lármás, fényes” bécsi udvari élet után a magányos költőt körülölelő csend a bakonszegi kúria tornácán, az ifjúkori mozgalmas életet felváltó öregkori nyugalom, de legkivált: az emberi tartás.

*Itt nyugszik ő, Bakonszegen
Nem Bécsben és nem egyebütt.
Lovával együvé feküdt,
kifent bajusszal, délcegen.*

Jól el tudtam képzelni Bessenyeit, a deli testőr írók egyik kortársa, a szintén testőrként szolgáló Kozma-ős falon lógó olajképe alapján (Ilonka néni felmenői zabolai református nemesek voltak. Édesapja ügyvéd, 18 éves korában elvesztett édesanyja tanítónő).

A versben természetesen nincs benne az, amit Bessenyei hirdetett, hogy a haza boldogításának kulcsa a tudományokban rejlik, a tudományok „kulcsa” a nyelv, ehhez azonban magasabb színvonalú oktatás és a magyar nyelv művelése szükséges. Ezért egyetemet, valamint a nyelv, az irodalom és a tudományok ügyeivel foglalkozó Magyar Tudós Társaságot, azaz egy tudományos akadémiát álmodott Budára. Odahagyva a császári gárdát voltaképpen kultúrpolitikusként dolgozott, felvilágosult életfilozófiáját röpiratokban, színdarabokban adta közre. 40 évesen végleg hazatért és a családi birtokain gazdálkodva dolgozott a „közjó”-ért.

*Én nem a testőrt tisztetem,
hanem azt, aki hazatért,
otthagya minden csatatért.
És állt a parton dísztelen.*

Nadányi önvallomása nekem sokáig a „föl-földobott kő” metaforájára, a Párizsból hazatérő, „porbahulló” Ady magatartására rímelt. Bár fellengzősnek hangozhat, az Ilonka néni felolvasta vers belém ivódott, és a szülőföldhöz való feltétel nélküli hűséget, az „itt élned, halnod kell” parancsát sulykolta belém.

Mivel irodalom tanárnőnk komolyan vette a memoritereket, máig emlékszem Bessenyei egyik röpiratának arra a néhány mondatára, amely az anyanyelvű kultúra ápolására hívta fel kortársai figyelmét: „Olybá venném, ha mondanád egy nagy hegynek mely aranykővel tele volna, hogy semmit nem ér, mivel nincs bányász benne. Mit tehet arról a drága hegy, ha kincseit belőle nem szedik; mit tehet róla a magyar nyelv is, ha fiai őtet sem ékesíteni, sem nagyítani, sem fel-emelni nem akarják.” (Bessenyei György: *Magyarság*, 1772)

Egész életemben a magyar nyelv, a népdalok és általában a költészet bűvöletében éltem. Irodalommal akartam foglalkozni és „jó tanár” lenni, de mert sokat szavaltam a különböző gimnáziumi rendezvényeken, még az előadóművészi pálya lehetősége is felmerült bennem. Ilonka néni azonban határozottan ellenezte, hogy a színművészeti főiskolára jelentkezzek. Így aztán az ELTE magyar–néprajz szakára felvételiztem. A néprajz egyértelműen Kontráék ötlete volt, fogalmam sem volt arról, mit tanítanak ezen a szakon. Ők olyan néprajzi-szociológiai ihletésű műveket adtak a kezembe, mint Lükő Gábor *A magyar lélek formái*, Szabó Zoltán *Cifra nyomorúsága és A magyarság néprajza*. Felhívták a figyelmemet az ún. „népies” írókra, Németh László pedagógiai írásaira (legelőször a *Lányaimra*), és 18. születésnapomra „irodalmi otthon”-omként kaptam meg tőlük a *Háború és békét*. Egyik író és mű sem volt középiskolás tananyag.

Minden könyvvel, verssel, a szeretettel és humorral vegyített „lelki-beszélgetésekkel” úgy nevelgettek engem – az indulatos, könnyen sírva fakadó, félárva kamaszlányt –, ahogy egy kertész metszegeti a fiatal fa hajtásait. Ilonka néni igazi anyaként megvédett gimnáziumi tanárain sokszor ellenséges, vagy Gyuri bátyám penge éles, szigorú kritikájával szemben. Ilyeneket mondott bizalmasan, magázva, vigasztalva: „Drága gyerekem, ne vegye a lelkére! Maga fiatal,

rugalmas, maga könnyebben tud alkalmazkodni, mint mi, öregek. Mutassa meg!” Így érte el, hogy változtassak a viselkedésem, kritikus stílusomon, jobban illeszkedjek a normákhoz.

Ilonka néni volt az esküvői tanúm, és felnőttként is mindig számíthattam rá, igaz, ő is rám. Mindent megtettem, amit kért tőlem és módomban állt. 1993-ban már nyugdíjasként a Trefortban tanított, amikor megkért, hogy én legyek az érettségi elnök egyik osztályában, mondván „előtted nem szégyellem, hogy ezekkel a gyerekekkel kudarcot vallottam, nem tudtam megszerettetni velük az irodalmat.” Szomorúan tapasztaltam, hogy az a generáció (tulajdonképpen a gyerekeimé) egészen más igényekkel és elvárásokkal jár gimnáziumba, mint mi egykor. Pedig Ilonka néni pedagógiai „vénája” nem apadt ki, személyisége és tanítási módszere még akkor is sokakat „elvarázsol”. Spanyol szakos lányomat, aki superlatívuszokban beszélt róla, rekordidő alatt készítette fel egyetemi latin vizsgájára. Ám én egyre kevesebbet fordultam meg az ő „szalonjában”.

Gyerekei sorsára, fiatalabb védenceire, tanítványaira koncentrálván Ilonka néni fokozatosan „áttestált” engem a férjére, és asszonykoromban, egyetemi oktatóként „Gyuri bátyám” lett tanácsadó támaszom. Szeretetteljes bizalmi kapcsolatunk azonban a látszólagos távoldás ellenére váratlan haláláig tartott. Emlékeimet híuen tükrözte és vissza is igazolta Simoncsics Péter nekrológja:

A József utcai Kontra-lakás, Kontra György felesége, Kozma Ilona szeretettel áradó, napsugaras személyiségének köszönhetően különleges szigete volt az evangéliumi szellemnek Budapesten. Különlegessége nem annyira szavakban, mint inkább tettekben nyilvánult meg: Kontrák lakása számos fiatal embernek nyújtott hosszabb-rövidebb ideig menedéket. Rokon és nem rokon gyerekek, korábbi és akkori tanítványok ettek, ittak, aludtak, nevelődtek náluk. [...] Nemcsak testi táplálékot kaptak a hozzájuk vetődöttek, hanem szellemi táplálékot és lelki támaszt is. [...] Kontra György, mint olimpuszi magasságban trónoló pater familias, különösen pedig felesége, Ilonka néni mindig érzékeny figyelemmel fordult az éppen betoppánó „űzött vad” felé.¹⁹

¹⁹ Simoncsics 2008, 79.

Az Ilonka nénitől tanult Nadányi vers végső üzenetét gyerekeit egyedül nevelő anyaként egyre mélyebben értettem, ezért is választottam mottóul utolsó nyolc sorát egyik folklorisztikai tanulmányom elé.²⁰

*Ült csendben a tornác zugán
és nézte a bukó napot.
Aztán a toll után kapott,
utolsó szalmaszál után.*

*Bizony, utolsó szalmaszál,
Bizony, fuldoklik, aki él.
De aki több a többinél,
e szalmaszállal partra száll.*

Ma is úgy érzem és hiszem, hogy ez, a hittel, hivatástudattal és örömmel végzett munka mindannyiunk egyetlen lehetősége, mert segít élni, túlélni a mindennapok nyomorúságait.

²⁰ Küllős Imola: A női önéletrajzok folklorisztikai vizsgálatának néhány tanulsága. In: *Folklorisztika 2000-ben. Tanulmányok Voigt Vilmos 60. születésnapjára I.*, ELTE BTK, Budapest, 2000. 134–178.

Poros András (1966–70/B)

Élmények, leckék, emlékek

A Nemzetközi Nőnapon illet fölköszönteni a tanárnőket. Ilus néni nekem jutott, boldogan vállaltam. De az osztály arra a feladatra is delegált, hogy a csokor átadásával együtt kérjem meg, ne írassa meg az éppen az napra esedékes olvasmányellenőrzést. Kiálltam, megtartottam rögtönzött szónoklatomat, és átnyújtottam a csokrot. Ilus néni válasza alaposan helyre tett engem és az osztályt is. Nem először és nem szokatlanul a Bibliára hivatkozott. „Ne tudja a jobb kéz, hogy mit csinál a bal” – idézte a szentenciát. Ne adj úgy, hogy azonnal kérsz valamit cserébe!

(Nyelvhasználati kitérő: ez a mondat ma más értelemben ismert. Nem tudja a jobb kéz, mit csinál a bal. Vagyis összevissza cselekszik az illető. De Ilus nénitől tudható, mit jelent eredetileg ez a példázat.)

Máig emlékszem pirulásomra, arra, mennyire elszégyelltem magam. Egy életre kaptunk leckét. Ekkor is, máskor is.

Az olvasmányellenőrzést természetesen nem íratta meg, mert nagyvonalúságból is példát szokott mutatni.

Nagyvonalú volt akkor is, amikor leült velünk megbeszélni az óráival kapcsolatos problémánkat. Ki tette volna meg ezt rajta kívül a tanáraink közül, akkor, 1969-ben? Úgy éreztük ugyanis, hogy nem fejezhetjük ki elég szabadon magunkat az óráin, nem vagyunk elég önállóak, túl készen kapjuk a jót, a szépet. A megbeszélés eredményeképpen javasolt egy quodlibet Ady-órát, amelyen, aki akarta, bemutathatta kedvenc versét, a megtárgyaltakon kívül.

Egyszer magam is csalódott voltam: *Az ember tragédiájának* első felét csodásan átvilágította, minden órára jutott egy szín. Egyetlen költői kép, egyetlen gondolat mellett sem mentünk el szó nélkül. Aztán a mű második felén már csak átszaladtunk, mert eltelt a Tragédiára fordítható óramennyiség...

Minden költőt, íróat látszólag egyforma lelkesedésből tanított. Találgattuk, kik a kedvencek mégis? Arany, Ady, József Attila? Miért, Radnóti talán nem? És prózában? A szöveg mélyére hatoló, a nyelvi megformálásra figyelő módszere alapján a rövidebb műveknek több esélyük volt fölragyogni az órán: Mikszáth *Az a fekete foltja* biztosan kedvenc volt, de legalább ennyire az *Iván Iljics halála*. De a regényeknél is elvárta az alapos olvasást, a részletek iránti figyelmet.

Hogy magam is tanár lettem, abban természetesen nagy része van Ilus néninek, hiszen úgy gondoltam, hogy ha a tanári pályát lehet olyan szenvedéllyel, fáradhatatlan tüzzel, odaadással csinálni, amilyennel ő tette, akkor miért ne választhatnám én is ezt a hivatást. A legtöbb pedagógus saját meghatározó tanárélményét követi szakmai élete során, akaratlanul is neki szeretne megfelelni. Nekem ő volt ez a tanárélmény.

Hogy később gyermekeim nagymamája lett, az élet újabb ajándékának tartom. Minden szava, meséje, története bölcsességet, humort, kultúrát közvetített. Vasalás közben Benedek Elek meséket mondott, vagy föllevenítette az iskolai memoriternek föladott verseket. („Én sem nézhetem a könyvből, amikor kikérdezem őket.”) Unokáit egy tál sütemény köré ültette az asztalhoz, és kezdődhetett a családi latinóra, mitológiai történetekkel, Janus Pannonius mandulafácskájával... A lecke nemzedékeken át folytatódott és folytatódik.

Ránky Katalin

Kontra Ilus

Kontra Ilus az osztályfőnököm volt a Móricz Zsigmond gimnáziumban. Sok jó tanárom volt ott, de ő meghatározó volt a további életemben, a szakmai fejlődésemben.

Nagy izgalommal vártuk elsőben az első osztályfőnöki órát, azt hallottuk, hogy lesznek nagyon jó tanáraink. és olyan is, aki megnehezíti az életünket. (Ez utóbbi Némethy Kati volt, a matektanár, aki ugyan megnehezítette az életünket, az enyémet különösen, mert nagyon nem szeretett, de remek tanár volt, és az én példám is bizonyítja, hogy bár nagy nehezen hármas voltam nála, az egyetemre ezzel a matek tudással besétáltam.)

De térjünk vissza Ilusra. Már az első napokban, az első hetekben el voltam ragadtatva tőle, olyan fantasztikus lendülettel, lelkesedéssel beszélt a tananyagról, az irodalomról, a költőkről, az írókról, én ilyen sose hallottam korábban... Amit ő szeretett, azt nem lehetett nem szeretni... Szüleimnek is elmeséltem otthon, hogy egy olyan fantasztikus lelkes, mosolygós osztályfőnökünk van, a világ legszenzációsabb tanára, hogy ilyen még sose láttam! Anyukám, amikor megjött az első fogadóóráról, akkor azért azt mondta: „úgy festetted Kontra Ilust mint a világ legszebb, legokosabb, legkülönlegesebb emberét, én pedig egy magas, vékony, nem túl fiatal, nem túl szép nőt ismertem meg. Az látszott, hogy nagyon szeret tanítani, nagyon komolyan veszi a tanári feladatait.” Én sose vettem észre az alakját, a küllemét, nem volt igazán nagyon szép nő, de olyan gyönyörű lelke volt, amit a mai napig nem felejték el. Nagyon odafigyelt ránk, és én rám mindig különlegesen! Rögtön tudtam, hogy nagyon szeret!

Elsős koromban az iskolából az egyik legszebb fiú udvarolt nekem, vele pusmogtunk állandóan a folyosón, láttam Ilus néni szemén,

hogy ez nem nagyon tetszik neki, de ez igazából nem érdekelt... Egyszer elkapott óra után és azt mondta nekem: „te Kati, én mindig... Lacival látlak, nem igazán való hozzád, te, ennek kettese van latinból...” Ez a mondat annyira megragadt bennem, nem azt mondta, hogy okosabb vagy nála, nem azt mondta, hogy szebb vagy nála, nem azt mondta, hogy nem érdemes találkozni ezzel a fiúval, csak annyit mondott: kettese van latinból. Ezzel mindent elmondott róla... a kapcsolatnak tíz napon belül vége volt.

Több osztálykirándulásunk botrányba fulladt, mert szerelmespárok alakultak az osztályban és az osztálykirándulás jó alkalom volt a külön kisebb-nagyobb elvonulásra. Mindig a gyerekek mellé állt, mindig segített mindenkinek kimászni a slamasztikából, azt lehetett rajta látni, hogy annak ellenére, hogy amikor tanított minket, nem volt már nagyon fiatal (nem tudom felidézni, hány éves volt akkor), de értette a szerelmeseket, és minden áron segített más tanárokkal szemben megvédeni „a bűnösöket”.

Harmadikos korunkban kitört a pályázatíró láz az osztályban, mert kiderült, hogy aki országos tanulmányi pályázaton az első 10 helyezett közé kerül, azt felvételi nélkül felveszik az egyetemre, és szinte mindenki valamiből pályázott. Én vele való konzultáció alapján egy olyan témát választottam, ami kicsit kémia, kicsit történelem (azt tanácsolta, hogy a határterületeken könnyebb eredményt elérni.) „A magyar gyógyszeripar 20 éve” tanulmányon rengeteget dolgoztam, amikor elkészültem, megkértem, hogy nézze át, azt mondta: ne haragudj, nem fair, ha átjavítom a te tanulmányodat, igaz, hogy más nem kérte tőlem, de ezen az erőpróbán egyedül kell túl lenned.

Néhány hét múlva óriási csalódás ért, mert kiderült, hogy a pályázaton a tizenharmadik helyezést értem el, és az első 10-et vették fel az egyetemre. Rettentően kétségbe voltam esve, ezt megbeszéltem vele, és kértem, hogy a dolgozatomat utólag olvassa el. Két nap múlva megkeresett a szünetben és azt mondta: nem értem a dolgot, a dolgozatod remek, utána járok, hogy mi történt... (Kiderült, hogy a saját kémia tanárom írt igen rossz véleményt rólam.)

Nem szabad kétségbeesni, mondta, ha te vegyész akarsz lenni, majd megmutatod az embereknek, hogy képes vagy rá, mondta Ilus néni! Igen ám, de kémiából sok segítségre nem számíthattam, hátrány lett volna a felvételinél... Ekkor azt mondta, hogy menj a műegyetemre. Ebben a szüleim is megerősítettek, ott matematikából és fizikából van felvételi. Hát jó-jó, de matekból is általában hármasom volt. Mire azt mondta, nem baj, a te hármasod ötöst ér, Némethy Kati néni annyira jó matektanár, tessék nekiállni, tessék tanulni, be fogsz jutni. Mert képes vagy rá! Nekiálltam, tanultam, és bejutottam a Műegyetemre. Fantasztikusan boldog voltam, hisz életem egyik vágya az volt, hogy megmutassam a kémia tanárnak, hogy igenis nem vagyok egy buta szép kislány, hanem egy okos szép kislány! A családi ünneplés után első utam hozzá vezetett egy nagy virágcsokorral... Ilus néni, ha nem tetszik segíteni, ha nem tetszik lelket önteni belém, soha nem lettem volna erre képes.

Az érettségi után nem veszítettük el egymást, évente legalább egyszer találkoztunk, és ekkor új oldaláról ismertem meg Kontra Ilust, a családjának oldaláról, a szerető feleség oldaláról. Az iskoláról már kevesebbet beszéltünk, ő beszélt a gyerekeiről, akiket nagyon-nagyon szeretett, a férjéről, akit szintén nagyon szeretett, és engem is sokkal inkább életemről faggatott, a kapcsolataimról, arról, hogy mit szeretnék csinálni a jövőben.

Vegyésszmérnök lettem, 20 éven át a Kőbányai Gyógyszerárugyárban dolgoztam különböző funkciókban, majd a L'Oréal ügynöke, később a L'Oréal magyarországi leányvállalatának vezetőjeként mentem nyugdíjba.

Azt, hogy sikerült karriert csinálnom, közben megteremteni egy családot, felnevelni két gyereket, örülni öt unokának, valahol neki is köszönhetem!

Ő volt az a tanárom egész életemben, akitől a legtöbb szeretetet kaptam, de ugyanakkor szigort is. Tőle tanultam, hogy az életben a sikerhez négy dologra van szükség: tehetségre, szorgalomra, kitartásra és szerencsére. Mindig azt mondta nekem, hogy te tehetséges

vagy, közepesen vagy szorgalmas, közepesen vagy kitartó, de ezen lehet változtatni. Ha ezen változtatsz, akkor bízom benne, hogy szerencséd lesz, felismered, és megragadod a szerencsédet!

Ma 75 éves vagyok, szép karrierrel magam mögött, csodás családdal, de ez a gondolat vezetett végig az életemben, ezt próbáltam és próbálom ma is átadni a fiataloknak. Hálás vagyok, hogy ismertem és szerettem Kontra Ilust, köszönöm Neki, hogy sikerült a lehető legjobban elindítani engem az életben.

Ungár Júlia

...azért a sok-sok ajándékért

Dr. Kontra Györgyné, Kontra Ilonka. Mi Ilus néninek hívtuk. És hívjuk, ha beszélünk róla. Először azt hittem, könnyű lesz. De rájöttem, hogy azokról az emberekről, akik igazán fontosak voltak az életemben, nehéz írni. Sokkal beljebb vannak, minthogy szavakkal ki lehetne fejezni, mit jelentettek, és jelentenek máig. Mindig rohant. Az osztályajtóban, sebtiben oltotta el a cigarettáját. Ha jól emlékszem, Filtolt szívott. Ritkán ült a katedra mögött. Vagy fel-alá járkált, széles gesztusokkal, aminek az értelmetlen, tanári asztalt díszítő vázák látták kárát, vagy felkucorodott valamelyik padra. Az első órákon megtanultuk, hogy kérdezzünk rá arra, amit nem értünk. Ne csináljunk úgy, mintha tudnánk. A *herepfedény* szó maradt meg a fejemben. Úgy emlékeztem, hogy Mikszáth-novella, de nem, Móra. És Dusek Kati osztálytársnőm és barátnőm, aki szintén rajongva szerette Iluskát, hozta eszembe a „Mihály folyamatba tétetik”-et. Az is Móra Ferenc novellája. Igaz, ott a hivatali nyelv fölösleges, embernyomorító határsáról szól, de mi azt tanulhattuk tőle, hogy világosan fogalmazzunk, ne éljünk vissza a szavakkal. Úgy használjuk őket, hogy mindenki megértse.

Már sokkal később Arany János költészetének valamelyik szakaszáról írtunk dolgozatot. Amikor megkaptam a füzetemet, legalább 3-4 oldal keresztbe át volt húzva. Mert nem a címben megadott témáról szóltak. Megbüntette a mellébeszélést.

Elsőből való egy alaptörténetem. Reneszánsz-humanizmus témából írtunk röpdolgozatot. A és B csoportra voltunk osztva padsonként. És a végén egymás dolgozatát javítottuk. Ilus néni mondta a jó válaszokat, és az értük járó pontszámokat. A padtársam folyton elvette tőlem a dolgozatát, és átjavította a válaszait. Amikor összeadtuk a pontokat, nekem sokkal kevesebb lett, mint gondoltam. Úgy

emlékeztem, hogy talán egy kérdésben voltam bizonytalan, de elhittem, hogy olyan rossz lett az eredményem. A számok nem hazudnak. Következő órán, Ilus néni felháborodva osztotta ki a dolgozatokat, amiket persze ő is átnézett. Kiderült, hogy valóban csak egy hibám volt. De a padtársam, miközben a sajátját javítgatta, elfelejtette beírni az én pontszámaimat. Ilus néni nem a csalást nyomozta, hanem a másikkal szemben elkövetett felelőtlenséget tartotta tisztességtelennek. Nem az osztályzat volt érdekes, hanem hogy nem vagyunk egyedül a világban. Szolidaritásra, a másik ember iránti tiszteletre tanított. Így utólag az az érzésem, hogy nem gyerekként kezelt minket. Az irodalom, a verselemzés gyönyörűségén, az olvasás szeretetén, értésén túl egész felnőtt életünkre kaptunk eligazítást.

Abban is igaza volt, hogy a memoriter, amire majdnem minden óra elején sor került, az, ami megmarad a fejünkben, ha már minden más ki is esik belőle. Amikor a *Rokonokat* tanultuk, azzal serkentette olvasási kedvünket, hogy „Ki fogom kérdezni, milyen színű a tapéta Magdalénánál.”

Negyedikben, az utolsó órán Weöres-verseket osztott szét közöttünk, átütőpapíron – régi szó, régi fogalom –, azzal, hogy majd olvassuk-énekeljük a gyerekeinknek. Az érettségim, én legalább is úgy éreztem, szégyent hoztam rá. Annyira biztos voltam benne, hogy *Az ember tragédiáját* húzom, hogy mikor megláttam Arany kisepikáját, elsírtam magam. Mivel mindig azt mondta, hogy a tankönyv alap, és azzal órán soha nem is foglalkoztunk, hadilábon álltam az évszámokkal. Megpróbáltam kikerülni, és valami olyasmit mondtam, hogy nagyon hosszan élt, megérte a kiegyezést, a századfordulót – itt megállított: „Halasszuk csak meg a jó Arany Jánost 1882-ben”. Most is meg kellett nézmem. Nem sikerült megjegyezni.

A gimnázium után sem veszítettük el egymást. Boldogan jártam a lakásán tartott önképzőkörbe, ahol okos emberek tartottak előadásokat, felszabadult, barátságos hangulatban. Volt zsíros kenyér, és soha annyira nem ízlett a töpörtyűkrém, mint ezeken az estéken. Tőle tanultam meg a mosogatás alapszabályát: este örömmel, reggel körömmel. Minden megjelent kritikám, írásom neki is köszönhető.

Úgy éreztem, ezzel hálálom meg, amit kaptam tőle. Egyszer felhívott, hogy részt vett egy Spiróval való beszélgetésen, ahol szóba kerültek a dramaturgok, és Spiró azt mondta, csak egy dramaturgot ismer, az Ungár Julit. Ehhez tudni kell, hogy amikor Spiró Szolnokon igazgató volt, leszerződttetett előbb rendezőasszisztensnek, aztán dramaturgnak. Bár amit mondott, sajnós, nem igaz, még ha hízelgő is volt. Mégis örültem, mert Ilus néni büszke volt rám. Valamit én is adhattam azért a sok-sok ajándékért, amit kaptam.

Ilus néni személye, személyisége, tanári ethosza ékes bizonyítéka annak, milyen meghatározó, milyen fontos lehet egy tanár az ember életében. Mondom ezt éppen most, amikor gyerekei és unokái harcosan állnak ki a tanári pálya becsületéért, és megbecsültetéséért.

Veres András

Emlékeim Ilus néniről

Ilus néni – elsőként ilyen szavak jutnak eszembe: Tacitus, Molière, lo-
vagvárak. De nézzük előbb a hivatalos adatokat. A Móricz Zsigmond
Gimnázium 1980-ban kiadott évkönyvében (amely az iskola fennállá-
sának 25 éves jubileuma alkalmából jelent meg) az áll, hogy Dr.
Kontra Györgyné Kozma Ilona magyar–latin szakos tanárként 1961-
ben lett a tantestület tagja, és miniszteri dicséretben is részesült.

Ilus néni csupán egy éven át tanított engem, közvetlenül az érettségi előtt, az 1962/63-as tanévben, de hogy mennyire eredményesen, azt kellőképpen mutatja, hogy érettségi tárgyaim közé fakultatívan fölvettem a latint is. Arra is élénken emlékszem, hogy amikor az írásbelit írtuk, egy nehéz és hosszú Tacitus-idézetet kellett lefordítanunk. Már az első, felületes olvasásra felismertük azt (legalábbis ketten, Nagyhegyi Gyurka és én), hogy az utolsó két sorban van a kutya elásva, ez a rész különösen bonyolult. Így ennek estünk neki, nem törődve azzal, hogy a rendelkezésre álló idő nagy részét elvesztegetjük vele. Időközben a többiek elkészültek az idézet hosszabb és könnyebb első felével, és persze elakadtak az utolsó két sornál. Elkezdtek könyörögni a felügyelő tanárnak, hogy segítsen nekik, adjon támpontokat a megértéséhez. Addig-addig ostromolták őt, míg végül elérték céljukat, mi ketten pedig igencsak méltatlan helyzetbe kerültünk, hiszen még hátra volt a hosszabb fele és alig maradt időnk. Amikor utóbb beszámoltunk Ilus néninek a történetekről, rettenetesen felháborodott, mert gyűlölte és megvetette a csalást. Nekünk kellett lecsillapítani.

Ezzel egyidőben ő volt az Önképzőkör tanárelnöke. Erről az utolsó évről keveset tudok, mert éppen akkor éltem kamaszkorom legborúsabb időszakát, mélyen megsértődve az egész világra, így tüntetően visszavonultam a közszerepléstől. Ellenben egyetemi hallgatóként is vissza-visszajártam az Önképzőkör rendezvényeire, Ilus néni néhány

esetben felkért, hogy szóljak hozzá az éppen vitatott kérdéshez. Ennél jóval későbbi, 1977-es vagy 1978-as élményem Molière *Kényeskedők* című színdarabjának briliáns előadása, melyet Ilus néni irányításával a gimnázium egyik osztálya tanult be és játszott el. A bemutató talán a Marczibányi-téri Ifjúsági Házban volt, úgy tudom, utána máshová is meghívták őket, hogy adják elő a darabot.

Sajnálom, hogy nem Ilus néni volt a magyartanárom. Kálmán Zsófia, aki később átvette tőlem a stafétabotot az iskolai újság, a *Fáklya* szerkesztésében, ódákat zengett róla. De nekem is van egy különleges emlékem. A reformok iránti vágy már gimnazistaként buzgott bennem, legszívesebben mindent átalakítottam volna. Lehet, hogy az én magyartanárommal voltam elégedetlen, vagy valamilyen más okból, mindenesetre kíváncsi lettem arra, hogy hányféle módon lehet megtartani egy magyar órát. Ezért megkértem iskolám négy vagy öt tanárát (köztük Ilus nénit is), hogy beülhessek egy-egy órájukra. Ma sem értem, hogy miért álltak kötélnek.

Hatalmas élmény volt, sokat tanultam ezekből az óralátogatásokból. Az egyikben az osztálynak kvíz-játékszerűen kellett megoldania feladatokat, tehát versenyezni lehetett, hogy ki tudja előbb a helyes választ. Máshol a tanár a táblára villámgyorsan felírta az óra vázlatát, hogy még a gyengébb tanulók is memorizálni tudják (és egyúttal mintát adjon a jegyzetelésre). A harmadikon végig a tanár beszélt, szerintem rendkívül színesen és élvezetesen, de úgy vettem észre, hogy nem mindenki osztja véleményemet. Ilus néni viszont magas röptű, elegáns irodalmi szalonba invitálta diákjait, ahová önként lehetett belépni, nem volt kötelező mindenki számára. Különösen tetszett, hogy többféle, egymásnak ellentmondó választ is elfogadott, és szívesen vette a vitát, az ellentétes érveket.

A meglátogatott tanárok persze kíváncsiak voltak a benyomásaimra. Igyekeztem óvatos lenni, tartózkodtam az értékeléstől, még inkább az összehasonlítástól.

Ide kívánczodik, hogy két évvel az érettségi után írtam egy cikket a *Fáklyának*, melynek 1965. májusi számában jelent meg, *Ballagáskor*.

Egy volt „Móriczos” vallomása címmel. Ebben Ilus néni is szerepel. Idemácsolom a szövegét:

Kész kabaré. Hülyeség. Semmi értelme. Körülbelül ez volt a véleményem a ballagásról. Nagy lovak tömegméretű érzelem- és könny-csorgatása. Szüleimnek lelkére is kötöttem, hogy nehogy el merjenek jönni. Aztán azon a napon megváltozott a véleményem.

Sosem fogom elfelejteni: reggel cylinderrel, sétabottal felszerelve mentünk iskolába (Kamarás tanár úrral együtt, – bezzeg adott volna nekünk, ha ezt máskor csináljuk!), egy hordó tetejéről osztályunk törpéje, vitéz Holló szónokolt az egybegyűlt néphez, amely szokás szerint nem figyelt rá; később az egyik ugyancsak ballagó lányosztályba nyomultunk be, ahol táncolni kezdtünk, s ahol már csak ezért sem lehetett tanítani (mert akadt még olyan megtévedt tanár, aki rendes órát tartott volna); egyszóval mindent csináltunk, ami máskor elképzelhetetlen a diák számára s amit a diák mégis mindig elképzel, hogy „milyen jó lenne”.

A nagy vidámságot azután felváltotta – minek tagadjam – valami csendes mélabú, amikor libasorban végig jártuk az osztálytermeket, folyosókat és olykor bele-belekontráztunk a lányok énekébe. Volt valami lehangoló abban, hogy el kell hagynunk azt a környezetet, amelyet megszoktunk, s amely megszokott minket; – a szövetkezeti bolt, az aula lámpái mind-mind munkánkat juttatták eszünkbe s egyben élményeinket is. Kínos ez a szentimentális vallomás számomra – most, két év távlatából is –, de így volt, s majd rádöbrentek Ti is erre a furcsa, olyan restelni szokott ízre. Emlékszem, néhányan, akik nem akartuk feladni nézeteinket a ballagással kapcsolatban, megpróbáltunk a lehető legidétlenebbül vigyorogni, hamisan kántálni, de nem ment. Ment egy darabig, aztán nem.

Az előttem haladó társam – aki végigbolondozta a gimnáziumi éveket – nem győzte köszönni a sok-sok virágot, amit kapott. És menyire irigyeltem! Az orgonával teleszórt osztályokból loptam el a díszítést, hogy nekem is legyen virágom.

És milyen jól esett, amikor Ilus néni egy gyönyörű szál rózsát adott! És amikor akadt egy-két ismerős, aki mégis eljött, az „intő szóm” ellenére és csokorral kedveskedett!...

Kár is folytatni. A ballagással is úgy vagyunk, mint az első csókkal; csak ha már túl vagyunk rajta, értjük meg, hogy milyen.

Később messze sodort az élet. Utoljára 1973 nyarán találkoztunk személyesen, véletlenül összefutottunk a vonaton, Bécs és London között. A hajnali derengésben elragadtatással néztük a Rajna völgyét. Loreley nem volt ott, lovagvár viszont több is, tornyaik évszázados nyugalommal feszültek az ég felé.

V. Levelek

Ascher Tamás

Ilus néni mindent értő, cinkos derűje

2023. február 6.

Az elmúlt héten minden nap ideültem a gép elé, hogy Ilus néniről írjak.

Az emlékek furcsán idéződnek elém. Bevillanó képek, közülük néhány makacsul újra és újra előtűnik – ezek nem tágítanak tőlem, de ebből nem lesz írás, épp a struktúra hiányzik, ami összerendezné a töredékeket.

Mélyen érint, ha a gimnáziumi évek felmerülnek emlékezetemben: a hülye szocialista évtizedek ellentmondásossága, az egyetemekről 56-os „bűneik” miatt a gimnáziumba penderített nagytudású, külön tanárok lenyűgöző jelenléte. Az irodalom, a művészetek kitüntetett tisztelete jellemezte a Móricz gimnáziumot, jóságos önuralommal túrték szürrealista faliújságunkat, az osztályban rendezett bizarr tárlatokat – olyasmit, ami a hatvanas évek közepén legenyhébb esetben is fejcsóválást kellett volna kiváltson... Ilus néni mindent értő, cinkos derűje hatalmas támasz volt.

Olyan is volt, hogy benézett Domokos igazgató úr az óránkra, hirdetni jött valamit talán, de Ilus néni órájának atmoszférája inspirálta, ezért felszólított: „Ascher, olvastad az *Antik Eklogát*?” (azokban a hetekben jelent meg az *Új Írásban*, 1964-ben járunk, hamarosan botrány lett a versből erotikus tartalma miatt) „Igen!” – vágtam rá, felvágásból, hisz nem olvastam még, nem is hallottam róla. „Mernéd idézni?” – kérdezte huncut pillantással, majd félhangon dűnnyögni kezdte a vers elhíresült első sorait. Nem értettem, mit mormol, csak hogy kár volt olyan gyorsan felelnem. Elvörösödtem, Ilusra néztem, semmi káröröm nem volt a tekintetében (bár rászolgáltam volna)

„hagyd, nem érdekes...” üzenté egy szemöldök-ráncolással. Így bátorítva végül valami hetykét feleltem, már nem tudom mit. Domokos igazgató úr földrajzot tanított, de nemcsak olvasta a friss irodalmat, hanem így idézni sem félt – nem kis szó volt ez akkoriban.

Így kanyarognak az emlékek Ilus néni, meg a gimnázium körül – de van valami, ami évtizedekig nem jutott eszembe, most mégis igen fontosnak tűnik. Harmadikos voltam, amikor – hosszabb betegeskedés után – meghalt az apám. Nem gondolná az ember, mekkora külön gond volt az újságban közölt halálhír utáni napokban újra belépni az iskolába: egyenként lereagálni a mindenféle szánakozó arckifejezéseket, az elkerülhetetlen kondoleálásokat, a metakommunikációt. Kamasz voltam, valahogy szégyelltem a feltűnést, a kényszerű szereplést, az egészet. Ilus néni tapintatos, gyöngéd reakciója, a zaklatottságomat enyhítő üzenete volt, ami most előbukkan.

Egy Arany János idézet volt, levélben küldte:

„Tamás! erre gondolj:

Nem hal meg az, ki milliókra költi

Dús élte kincsét, ámbár napja múl.”

Ez a néhány sor visszavezetett a horrorból, a nyomasztó, üres gödörtől megnyugtató, emberi vidékekre. Helyre billentett.

Mindezeket neked írom, Miklós – lásd, nem vettem félvállról a feladatot. Mi okozza, hogy nem igazán sikerül felidézni rengeteg víg órát, pedig volt bőven – nem tudom.

Bor András

Igazi Tanító volt

2022. április 10.

Mint móríczos sokszor láttam Ilonka nénit, egy jelenség volt, mindig sietett, kigombolt fehér köpenyének két szárnya lebegett, mint tündér repült a folyosókon.

Engem hivatalosan nem tanított, de latin különóráira jártam.

Francia tagozatos voltam és szerettem a latin nyelvek, az olasz, a spanyol hasonlóságait, áthallásait, így a latint is. De ezen túl a klaszszikus görög–latin kultúra is elbűvölt, gyerek korom óta faltam a mitológia meséit.

Ebből aztán bőven öntött belénk, a butácska latin könyv minden mondatáról eszébe jutott egy történet, egy szokás, egy mondás.

Rekedtes hangján ömlött belőle a szó, észre se vettük, már vége volt az órának, vártuk a következőt.

Igazi Tanító volt.

Örülök, hogy felidézttétek nekem.

Gegesy Ferenc

Nem erőszakkal, hanem türelemmel

Részlet egy 2021. január 6-án megjelent interjúból²¹

Kik voltak azok a meghatározó tanár egyéniségek az életedben, akik befolyással voltak a sorsodra?

A Móricz Gimnáziumba jártam, három kiemelkedő tanár egyéniséget említenék, akik szakmai felkészültsége, embersége és példamutatása valóban a tanári hivatás csúcsát jelentette.

Kik voltak ők?

Vincze tanár úr kémia–biológia szakos tanár volt, Némethy Katalin tanította a matematikát és Kontráné Ilus néni a magyart. Neki különösen hálás vagyok, hiszen a „kockafejű” matematika–fizika szakosok fejébe is beleverte a tudást. Persze nem erőszakkal, hanem türelemmel és szakmai alázattal, Adyt, Radnótit ő szerettette meg velem. Ma is tudom idézni azokat a verseket, amiket akkor tanultam. És 50 éve tartom magamat Karinthy verséhez: „Inkább egyenek meg a férgek, minthogy a férget megegyem.”

²¹ Gegesy Ferenc küldte a kötetbe. Jelen. Zubornyák Zoltán interjúja. <https://jelen.media/interju/kartekony-koltekezes-milliardos-penzkivonas-1181/>

Gryllus Vilmos

Néhány gondolat Dr. Kontra Györgynéről

Nemrég a Kalákával Arany János lemezt adtunk ki, és kellett még néhány új dalt írni hozzá. Még csak nyúltam a kötet után, amikor belülről már hallottam Ilus néni hangját: „Híves, borongó őszi nap; Beült hozzám az unalom...” Mire kikerestem a verset, már tudtam is, hogyan fogjak hozzá, s a végeredményben ő is benne van. És persze nem ez volt az egyetlen ilyen eset az elmúlt majd’ 50 évben.

Kontra Györgyné, Ilus néni négy évig volt magyartanárom a Móricz Zsigmond Gimnáziumban. Sok verset köszönhetek neki, és azt is, hogy sokat tudok kívülről. A magyar irodalmat persze lehet, hogy nélküle is szerettem volna, és arról is felesleges lenne írnom, hogy mennyire értette a dolgát, hogy milyen jól tanított, még azokkal is megtalálva a hangot az osztályban, akik úgy érezték, hogy nekik ehhez az egészhez nem sok közük van. Inkább arról érdemes, milyennek láttam őt, hogyan maradt meg az emlékezetemben. Sohase spórolt magával, se az idejével, se az energiájával. Se akkor, amikor tanított az iskolában, amikor megpróbált minél többet átadni 45 perc alatt abból a fantasztikus tudásból, ami a birtokában volt, se akkor, amikor mondjuk zsíros kenyeret kent a saját lakásukon hétről hétre annak a tömérdek embernek, akik szombat esténként a férje, Kontra György előadásait hallgatták Karácsony Sándorról. Mindig maximális energia-bedobással csinálta, amit csinált, és szolgálta azt az ügyet, amit felvállalt. Kimeríthetetlennek tűnt, pedig az energiájára nyilván szükség volt másutt is, hiszen négy gyerekük volt. És mindezt a lehető legtermészetesebben tette, könnyedén, elegánsan és elégedetten, hiszen szerette, amit csinált. Könnyű neki! – mondják az ilyen emberre a többiek. És ez így is van. De nem akkor könnyű, mikor mindezeket teszi éveken, évtizedeken át, hanem akkor, amikor az elszámolásra kerül a sor. Akkor könnyű.

Kassay Krisztina

Kontra Ilus néni

Látom őt lelki szemeimmel ma is, amint fehér köpenyben Antigonés őszes kontyával a tanteremben fel-le sétálva lendületesen, élvezetesen magyaráz a római családról, a hétköznapiokról, az ókori filozófusok, történetírók műveiről. És emlékszem lebilincselő tudására, érdekes óráira – még ha a present perfect száraznak tűnő ragjairól beszélt is. Nagyszerű, művelt, színes, hiteles ember volt. Kimagasló a tanártársak közül. Emlékszem arra is, hogy – „Arma virumque cano Trojae...” és mennyire igaz lett a jóslata, mely szerint ezeken a rövid részleteken, memoriterekén kívül nem sokra fogunk emlékezni... Milyen igaza lett! Alig-alig jut eszembe néhány latin közmondás, sententia. De arra jó ez a néhány helyén mondott idézet – és ezt is megjósolta bölcsen –, hogy gyerekeim, unokáim előtt vagy más felnőtt társaságban fitogtathassam latin tudásomat, klasszikus műveltségemet.

Hála érte, drága Ilus néni!

Rosta András

Életre szóló útravalót adott nekem

2022. május 13.

„Ilus néni” volt az osztályfőnököm, nagy hatással volt rám, és csak szeretettel, tisztelettel és hálával tudok Rá visszaemlékezni.

Két tanárom volt a középiskolában, aki életre szóló útravalót adott nekem. Egyik ő volt, a másik Némethy Kati „néni”. Mindketten azt üzenték számomra, hogy az életben legfontosabb a humánus, egymás megértése, a becsület, a saját igazságunkért való kiállás, a munka szeretete, a világ iránti kíváncsiság és a család és barátok.

Természettudományi érdeklődésem mellett nagy élményt jelentettek számomra a magyarórák. Megismertette velem a verseket, az irodalmat. Neki köszönhetem azt is, hogy nem lettem szakbarbár.

Mindezekért hálás vagyok édesanyádnak, Miklós. Szüleim mellett Ő segített a legtöbbet az életben történő eligazodáshoz.

Nem vagyok nagy „írós”. Úgyhogy azt ne kérjétek, hogy írjak a tervezett könyvbe. Azért dominálónan a medicinára jár a fejem. Írtam ugyan szakmai közleményeket, ám ez mindig nagy feladatot jelentett számomra, de szükség volt rá.

Most már öreg vagyok, dolgozom tovább, mert szeretek gyógyítani. Mindig is ez volt a vágyam, Ilus néni ebben megerősített. Nagyon várom a tervezett könyvet, sokunknak fog örömet szerezni.

1975 szeptemberétől váratlanul egy csomó nevet kellett megtanulnom. A nevek közül egyre inkább kitűnt az Ilus. Ilus ezt mondta, Ilus azt mondta, Ilus fantasztikus. Ilus ilyen zseniális órát tartott, Ilus olyan remek órát tartott...

Néhány hónap múlva kitüntető meghívást kaptunk Kontráékhoz, a Szalonba...

Léteztek a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években szalonok és társaságok Budapesten, némelyikben megfordultunk egyszer vagy többször, ám úgy éreztem, hogy Kontráéknál volt a szellem a legfelszabadultabb.

Két szuverén ember... Szembenéztek azzal, ami körülvette őket, és mosolyogtak, amikor csak lehetett. Kívül-belül elegánsak voltak. Két eltökélt, elhivatott, szenvedélyes, nagy tudású pedagógus.

Akkoriban kezdtem sejteni, hogy a legnagyobb emberek a legnormálisabbak.

(részletek Spiró György előszavából)